

ئىزدىنىش

ئومۇمىي 5- سان

2019- يىللىق 1- سان

1 - رەسىم: 2019 - يىلى مارتتا مېيۇنخېندا ئۆتكۈزۈلگەن كۆرگەزمىگە قويۇلغان «كارۋان» ناملىق رەسىم.
2 - رەسىم: «بازار» ۋە «ئۆيگە قايتىش» ناملىق ئەسەرلەر.
3 - 4 - رەسىم: كۆرگەزمە جەريانىدىن بىرقانچە كۆرۈنۈش.
5 - رەسىم: مەشھۇر رەسسام غازى ئەمەت ۋە ئايالى بىلەن بىرلىكتە.
6 - رەسىم: رەسسام ئۆز ئىجادىيەتخانىسىدا.

ژۇرناللىرىمىز ھەققىدە

مەزكۇر ژۇرنال ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەرنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىش، ئۇيغۇر تىلىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپ ئىگىلىرى ۋە ھەۋەسكارلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ۋە ئەدەبىي تىلىنى باشقا تۈركىي مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر ژۇرنالنى مەزمۇن ۋە سۈپەت جەھەتتىن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، خەلقئارادىكى سۈپەتلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈشنى مەقسەت قىلىدىغان پەسىللىك ئەدەبىي ژۇرنال. مەزكۇر ژۇرنالدا پەقەت ئەدەبىي ئەسەرلەرلا ئېلان قىلىنىدىغان بولۇپ، بىۋاسىتە ئۇيغۇرچە يېزىلغان ياكى باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر قوبۇل قىلىنىدۇ.

ژۇرنالغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر:

1. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر
2. ئىجادىي ئەسەرلەر
3. باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر
4. خەلق ئارىسىغا تارقالغان ئەقلىيە سۆز، ماقال-تەمسىل، چۆچەك، قوشاق، يۇمۇر قاتارلىقلار
5. ئۇيغۇرلار تەسۋىرلەنگەن رەسىملەر، فوتو-سۈرەت، ھەجۋىي رەسىملەر
6. مەلۇم رايونلاردىكى ئۇيغۇر ئارىسىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر (لۇغەت)

ئەسەر ئەۋەتىش ھەققىدە:

1. ئەسەرلەر uyjournal@gmail.com ئادرېسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدۇ.
2. كىلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر ھەققىدىكى ئۇچۇرلار (ئاپتورى، ژانىرى، ئېلان قىلىنغان ژۇرنال، كىتاب، يىلنامە قاتارلىقلار) ئېنىق ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
3. تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئەسلى تىلى ھەققىدىكى ئىزاھات ۋە ئەسلى تېكىستى تەمىنلىنىشى كېرەك.
4. ئىجادىي ئەسەرلەرنىڭ ژانىرى ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
5. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئەۋەتكۈچىلەرنىڭ (ئاپتورلار ۋە نەشرگە تەييارلىغانلار) ئىسمى يېزىلماسلىقى كېرەك.

ئەسەرنىڭ باھالىنىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى:

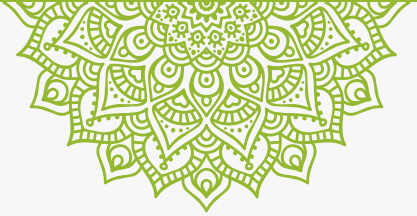
1. ژۇرنالغا ئەۋەتىلگەن بارلىق ئەسەرلەر ژانىرىغا قاراپ ئۈچ باھالاش ھەيئىتىگە ئەۋەتىلىدۇ.
2. قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن ئەسەر ئاز دېگەندە ئىككى باھالاش ھەيئىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتۈشى كېرەك. ئەسەرلەرنىڭ ئادىل باھالىنىشى ئۈچۈن، ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئاپتورلارنىڭ ئىسمى ياكى كىملىكى ھەققىدىكى ئۇچۇرلار بىلدۈرۈلمەيدۇ.
3. ئەسەرلەر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بىلەن، تىل-يېزىق ئىملا قائىدىسىگە رىئايە قىلىنغان ئاساستا يېزىلىشى كېرەك.
4. مەزمۇن جەھەتتىن ژۇرنالنىڭ قوبۇل قىلىش دائىرىسى ئىچىدە بولۇش كېرەك.
5. ئەسەر قوبۇل قىلىنسا، ئەسەر ئاپتورىدىن ئىسىم، تەخەللۇس (ئەگەر ئىشلىتىدىغان بولسا) ۋە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش (ئەگەر ئاپتور تەمىنلەشنى خالىسا) تەلەپ قىلىنىدۇ.
6. ئەسەر قوبۇل قىلىنمىسا، قوبۇل قىلىنغانلىق ئۇچۇرى تەكلىپ ۋە پىكىرلەر بىلەن ئەۋەتىلىدۇ.
7. ئەسەرلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىشى پۈتۈنلەي باھالاش ھەيئىتىنىڭ قارارى بىلەن بولىدۇ.

ژۇرنالنىڭ ئېلان قىلىنىش شەكلى:

ژۇرنال پەسىللىك تور ژۇرنالى بولۇپ، ئەرەب ھەرپلىرى، لاتىن ھەرپلىرى، سىلاۋىيان ھەرپلىرى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا ۋە (باشقا تۈرك مىللەتلىرىنىڭمۇ ژۇرناللىرىدىن پايدىلىنىشى ئۈچۈن) بىرلىككە كەلگەن تۈرك ئېلىپبەسىدە بولۇپ جەمئىي تۆت نۇسخا ئېلان قىلىنىدۇ. يىلدا بىر قېتىم تۆت سان بىرلەشتۈرۈلۈپ يىللىق توپلام شەكلىدە نەشر قىلىنىپ، ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئاممىۋىي كۈتۈپخانىلارغا ھەقسىز تارقىتىلىدۇ. ھۆرمەت بىلەن: «ئىزدىنىش ژۇرنالى» تەھرىرلىك ھەيئىتى

ئىزدىنىش ژۇرنىلى

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
Уйғур Әдәбиятига Бәғишланған Универсал Әдәбий Журнал
Uyghur Edebiyatigha Béghishlanghan Uniwersal Edebiy Jurnal
www.uyghuredebiyati.net

ئىجتىكارلىرىمىز

20 - ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئالىمى ، مۇتەپەككۈر ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن.....6
كۈرەش تۆلىدى ، ئەمما كۈرەش تۆلمەيدۇ.....ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت (شۋېتسىيە) 25
ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋ.....قازاقىستان يازغۇچىلار بىرلەشمىسى (قازاقىستان) 31

ھېكايىلەر باغچىسى

توختى پوكان ۋە غالتەك ۋەقەسى.....ئابلىمىت غۇجابدۇللا قاراقاش 44
بىر چاغلاردا ئانامۇ بالا ئىكەن..... ئابىشە بۇلۇت (تۈركىيە) 63
تۈركچىدىن ئەسما ئىلھام ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
ئايماقلىرىڭلارنى تازىلاپ بەرگىلى كەلدىم..... مەج خارراھ (ئامېرىكا) 65
ئېنگىلىزچىدىن دىلدۇز تېلىمان تەرجىمىسى
ھەقىقىي بەخت..... لېۋ. تولستوي (روسىيە) 76
تۈركچىدىن ھەبىبۇللا ئابلىمىت ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

غۇنچىلار قەلىمىدىن

ئىككى شېئىر..... ماريىام نىزامدۇنوۋنا (قازاقىستان) 52
شېئىرلار..... نازگۈل ئاكىموۋا (قازاقىستان) 53
شېئىرلار..... ماسماخۇنوۋا رۇفنا رەخمىدىن قىزى (قازاقىستان) 55
جاۋاب..... سۇنۇر دىلناز (قازاقىستان) 56

تەپەككۈر كۆزىنىكى

ئەقلىيە سۆزلەر..... مەجھۇل (گېرمانىيە) 57

2019 - يىللىق 1 - سان

ئومۇمىي 5 - سان

ISSN: 2602-389X

ژۇرنال مەسئۇلى ، مۇھەررىرى

مۇرات ئورخۇن

باش تەھرىر:

زۇلھايات ئۆتكۈر (شۋېتسىيە)

تەھرىر ھەيئىتى

ئالىمجان ئىنايەت (تۈركىيە)

ئادەم ئۆگەر (تۈركىيە)

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگىلىيە)

رىدۋان ئۆزتۈرك (تۈركىيە)

ئەكبەرجان باۋۇدۇن (قىرغىزىستان)

مەغفەرەت كامال (تۈركىيە)

راھىلە قەشقەرى (تۈركىيە)

دىل رەيھان (فىرانسىيە)

مولوتجان توختاخىنوۋ (قازاقىستان)

سابىرەم ئەنۋەرۇۋا (قازاقىستان)

زۇلھايات ئۆتكۈر (شۋېتسىيە)

دىلدۇز تېلىمان (ئامېرىكا)

خەتتات

نۇر ئەفۋان

بەتچىك

ئالىمجان ئىبراھىم

شېئىرىيەت گۈلزارى

- 30 جەسۇر ئوغلان ..... غەربىي ۋەيران (تۈركىيە)
- 37 تەڭرىتاغ پاجىئەسى ..... ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق (قازاقىستان)
- 39 گۈلنىڭ كۈز پەسلى ..... سەرۋى (ئامېرىكا)
- 41 يوق! ..... ئابدۇرەھىم پاراچ
- 42 تۈركلەرگە مۇراجىئەت ..... ۋىليام مولۇت (قازاقىستان)
- 42 سەرسانلىق بېشى ..... ئۇيغۇرۇللاھ
- 43 يۈزلىشىش ..... فاتىمە سەيباھ (ئاۋستىرالىيە)
- 60 شېئىرلار ..... قاسىمجان ئەيسا (قىرغىزىستان)
- 61 چاقىر مېنى ..... نادىرە ئافاقوۋا (ئۆزبېكىستان)
- ئۆزبېكىچىدىن راھىلە كامال ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
- 61 ئەيبۇھانناس مەنمۇ ئۇيغۇرمۇ؟! ..... تامچە (ئاۋستىرالىيە)
- 62 دۆڭكۆۋرۈكتىكى تۈگە ..... ئۆمەر مۇھەممەتئىمىن كىروران
- 83 ئارزۇيۇم مېنىڭ ..... پەرىدە نىياز (گېرمانىيە)
- 84 ئوتتۇز بەش ياش ..... جاھىد سىدىقى تارانچى (تۈركىيە)
- تۈركچىدىن ئۇيغۇرۇللاھ ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
- 85 مەن سېنى سۆيۈپ قالغاندەك ..... مەھمۇد دەرۋىش (پەلەستىن)
- ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: ئۇيغۇرۇللاھ
- 87 شېئىرلار ..... ئالىمجان مەتقاسىم (غەمناكى)
- 88 يېڭى يىل تۇيغۇلىرى ..... ئالماس ھاجى

بىلىم ۋە تەتقىقات

- 67 ئەينى ۋاقىتتىكى قەشقەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئوبرازى ..... زۇلھايات ئۆتكۈر (شېۋېتسىيە)
- 73 خاسىيەتلىك قەغەز ۋە مەن ..... تۇرسۇنجان ھامۇت
- 80 «قانائەتلىك پەرىشتە» نىڭ سىرى ..... زۇلھايات ئۆتكۈر (شېۋېتسىيە)

خەلق ئەدەبىياتى

- 89 ھايۋاناتلارغا ئائىت ماقال - تەمسىل ۋە ئىدىيىلەر ..... «ئانا تىل» توپى
- 91 ماقال - تەمسىللەرنىڭ ئېنگىلىزچە - ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرۇلمىسى ..... «ئانا تىل» توپى

قىسقا خەۋەرلەر

- 93 ئۇيغۇر رەسسامى مەرۋايىت ھاپىزنىڭ سەنئەت ئەسەرلىرى خەلقئارا كۆرگەزمىدە ..... نەۋباھار (شېۋېتسىيە)
- 95 قازاقىستاندا ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنى خاتىرلەش خاتىرىلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى ..... ئابدۇمېجىت ۋارىسئوغلۇ ئابدۇللايېۋ (قازاقىستان)
- 97 «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ كىرىل ھەرپى نۇسخىسى قازاقىستاندا ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىندى ..... م.يۈنۈسوۋا (قازاقىستان)

كىتابلىرىمىز

- 99 بالىلارنىڭ ئۆلچەملىك «ئېلىپبە» سى 32
- 100 «32 ھەرپنىڭ پەسلى» - ھەرپلەرنىڭ ھېكمەت خەزىنىسى 101
- «ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە» بىزگە بىر كارتىنا ياراتتى 102
- «تەپەككۈر ۋە تۇزاق» دىن تەپەككۈر جەۋھەرلىرى 102

20 - ئەسردىكى ئۇيغۇر

ئالىمى، مۇتەپەككۈر

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەسما ئىلھام

يىللىرى ئەنجان شەھىرىدە ئولتۇراقلىشىپ سودا-تجارەت بىلەن شۇغۇللانغان. 1920 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدىكى بىر ھېيت ھارپىسىدا خوجا قاسىمباي ئايالى ۋە بالىلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ قىزى ھەمراخاننى يېقىن ئەتراپتىكى ناس ساتقۇچىنىڭ ئۆيىدىن ناس ئەكىلىشكە بۇيرىغان، شۇ ئارىدا ئەنجان-قوقان قىشلاقلىرىدا پائالىيەت قىلىدىغان تۈرەجان باسمىچىلىرى خوجا قاسىمباينىڭ ھويلىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ خوجا قاسىمباينى ئايالى ۋە ئالتە ئوغلى بىلەن قوشۇپ ئوققا تۇتۇپ چىقىپ كەتكەن، بۇ قانلىق پاجىئەدە پەقەت ناس سېتىۋالغىلى چىقىپ كەتكەن ھەمراخانلا ئامان قالغان. قاراقولدا تۇرۇپ بۇ پاجىئەدىن خەۋەر تاپقان ئىبراھىم ھاجىم تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بولغاچقا قارا يېتىم بولۇپ قالغان بۇ يالغۇز قىزنى ئەنجاندىن قاراقولدىكى ئائىلىسىگە ياندۇرۇپ كېلىپ تەربىيەلەپ، ئوقۇتقان، كېيىنچە ئوغلى مۇھەممەتئىمىن بىلەن بىر نەۋرە بولغان ھەمراخاننى بىر-بىرىگە چېتىپ قويغان. مۇھەممەتئىمىن بىلەن ھەمراخان 1920 - يىللىرى قاراقول، تاشكەنتلەردە تۇرغان، 1930 - يىللىرىنىڭ بېشىدا ئىبراھىم ھاجىم ئائىلىسى ئاتۇشقا قايتىپ كەلگەن، مۇھەممەتئىمىن ئەپەندىم بىلەن ھەمراخانمۇ بىرگە قايتىپ كەلگەن، 1933

ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇر تارىخى تەتقىقاتى ساھەسىدىكى بۆسۈش خاراكتېرلىك ئىلمىي مۇۋەپپەقىيەت ھەم بەدىئىي ئىجادىيەت ساھەسىدىكى شانلىق ئۇتۇقلىرى بىلەن شۆھرەت قازانغان مەشھۇر ئالىم، تالانتلىق ئەدىب ۋە تۆھپىكار مائارىپچى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن 1933 - يىلى 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئاتۇشنىڭ مەشھەدكە تۇتاش باغئېرىق كەنتىدە ئوقۇمۇشلۇق بىر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئىسمى مۇھەممەتئىمىن، ئانىسىنىڭ ئىسمى ھەمراخان خانىم ئىدى. ئاتا - ئانىسىنىڭ يېگانە پەرزەنتى بولغان ئابدۇشۈكۈرگە ئۇلارنىڭ ئارزۇسى بويىچە شۈكربىللاھ دەپ ئات قويۇلغان. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ دادا تەرەپ بوۋىسى ئىبراھىم ھاجىم 1910 - يىللىرى ئائىلىسى بىلەن قىرغىزىستاننىڭ ئىسسىق كۆل بويىدىكى قاراقول شەھىرىگە چىقىپ دادىسى مەتئىمىن ھاجىمدىن قالغان كۆنچىلىك كارخانىسىنى باشقۇرغان، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ دادىسى مۇھەممەتئىمىن «ئۆكتەبىر ئىنقىلابى» نىڭ ئالدى-كەينىدە قاراقول، تاشكەنتلەردە ئوقۇغان. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ ئانىسى ھەمراخانم ئاتۇشلۇق خوجا قاسىم دېگەن باينىڭ يەتتىنچى پەرزەنتى شۇنداقلا بىردىن بىر قىزى ئىدى، خوجا قاسىمباي ئائىلىسى ئەينى

شېڭ شىسەي بىلەن ۋۇجۇڭشىننىڭ ھوقۇق ئۆتكۈزۈۋېلىش پەيتلىرىدىكى قالايمىقانچىلىق تۈپەيلى راستىنلا خاتا قويۇپ بېرىلگەن مۇھەممەتئىمىن ئىبراھىم قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى قولغا ئېلىنغان. ئانىسى ھەمراخانم ھېيتگاھ جامەسى يېنىدىكى ئىنايتىلا ئەپەندى مەسئۇللۇقىدىكى دورىخاندا دورا ياساش خىزمىتىگە ئورۇنلاشقان، ھەمراخانم 12-13 ياشلىق ئوغلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننى ھېيتگاھ مەسچىتىنىڭ مۇدەررىسى دوڭ قارىھاجىمنىڭ شاگىرتى ئابدۇرۇسۇل قارىغا دىنىي تەلىم ئېلىشقا بەرگەن. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن قىسقا مۇددەت دىنىي تەربىيە ئالغاندىن كېيىن، 1950 - يىلىغىچە نەزەرباغدىكى قەشقەر دارىلمۇئەللىمىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپىدا تۆت يىل ئوقۇغان.

1950 - يىلى غەربىي شىمال ياشلار بىرلەشمىسى ۋە ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل بولۇپ قاتناشقان. يىغىندىن كېيىن شىئەن، بېيجىڭ، تىيەنجىن قاتارلىق شەھەرلەردە ئېكسكۇرسىيەدە بولغان، 1950 - يىلىنىڭ ئاخىرى ئۈرۈمچىدىكى سابىق شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ بىئو-خېمىيە فاكولتېتىغا ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنغان، 1952 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، مەكتەپنىڭ ئۆزىگە ئوقۇتقۇچىلىققا تەقسىم قىلىنغان. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن مەكتەپتە بىر تەرەپتىن ئۆسۈملۈكلەر فىزىئولوگىيىسى، ئۆسۈملۈكلەر

يىلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن تۇغۇلغان. مەلۇم سەۋەب تۈپەيلىدىن 1935 - يىلى مۇھەممەتئىمىن ئىبراھىم ئايالى ھەمراخانم ۋە ئىككى ياشلىق ئوغلى ئابدۇشۈكۈرنى ئېلىپ قارا ماشىنا بىلەن ئۈرۈمچى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا سانايى نەفىسە خىزمىتىگە پائال قاتناشقان. 1939 - يىلىنىڭ ئاخىرى «غەربىي زالدىكى يىغىنغا قاتناشقان» دېگەن باھانە بىلەن دادىسى مۇھەممەتئىمىن ئەپەندى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە قامالغان، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئانىسى بىلەن دەسلەپ خوتەن مەسچىتى ئۇدۇلىدىكى بىر قورۇدا ئولتۇرغان، ئۇ دەسلەپتە خوتەن مەسچىتى ئۇدۇلىدىكى باشلانغۇچ سىنىپتا، كېيىن ئاق مەسچىت قورۇسىدىكى باشلانغۇچ سىنىپتا، كېيىن بۇلاق بېشى مەھەللىسىدىكى ھازىرقى 5 - باشلانغۇچ مەكتەپتە باشلانغۇچ مائارىپ تەربىيىسىگە ئىگە بولغان، ئانىسى ھەمراخانم بۇ قىيىن كۈنلەردە تىككۈچىلىك قىلىپ ئائىلىنى قامدىغان. 1944 - يىلىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ دادىسى مۇھەممەتئىمىن ئىبراھىم تۇيۇقسىز تۈرمىدىن چىققان، ئۆزىنىڭ خاتا قويۇپ بېرىلگەنلىكىنى بىلىدىغان بۇ كىشى شۇ كۈنلا ئۆي-بىساتىنى سېتىپ، خوتۇن-بالىسىنى ئېلىپ پەيزىۋاتقا تەۋە قوشاۋاتلىق روزى ئاخۇن دېگەن ھارۋىكەشنىڭ ئۈستى كىگىز بىلەن يېپىلغان ئات ھارۋىسىنى كىرا قىلىپ كېچىلەپ قەشقەرگە قاراپ يولغا چىققان. بۇ قېتىمقى 95 كۈنلۈك سەپەر گۈدەك ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئۆز خەلقىنىڭ ھاياتى، تارىم ۋادىسىنىڭ چۆل ۋە بوستانلىقلىرى بىلەن بىۋاسىتە تونۇشۇش پۇرسىتى بولغان بىر سەپەر بولغانىدى. ئەينى چاغدىكى قەشقەر - ئۈرۈمچى يولى يۇرت - بوستانلىق ئارىلاپ ماڭىدىغان ئاۋات يول ئىدى، ئەنئەنىۋى ئادەت بويىچە يېقىن يۇرتلاردا نۆۋەت بويىچە ھەپتىنىڭ ھەركۈنى بازار بولىدىغان بولغاچقا، ئۇلار ھەر كۈنى دېگۈدەك بازار كۆرۈپ ئۇيغۇر تۇرمۇشىنى كۆزىتىپ ماڭغان، بۇ سەپەر ۋە سەپەر تەسىراتلىرى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ كېيىنكى ھاياتىدا بىر قىممەتلىك بايلىق بولۇپ قالغان. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ تۇل قالغان چوڭ ئانىسى ئانارخان قەشقەر جانقورغاندىكى بىر قورۇدا تۇرىدىغان بولغاچقا، ئۇلار ئۇدۇل قەشقەرگە بېرىپ شۇ يەرگە چۈشكەن،

مۇھەممەتئىمىن» يېزا تۇرمۇشىنى كۆرمىگەن ياش ماركىسىزىمچى « دېگەن باھانە بىلەن باشلانغۇچ كوپىراتىپلارنى ئالىي كوپىراتىپقا تەرەققىي قىلدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىنغان كادىرلار تۈركۈمىدە مارالبېشى ناھىيىسىنىڭ سېرىقئۆي يېزىسىدىكى شاكاللاۋات كەنتىگە ئەۋەتىلىپ مەسئۇل كادىر بولۇپ ئىشلىگەن، يېرىم يىلدىن كېيىن تۇيۇقسىز ئۈرۈمچىگە چاقىرتىلغان ھەم «ئوڭغا مايىل» دەپ قارىلىپ كۈرەش قىلىنغان. 1950 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ كەتكەن ئاتا - ئانىسى 1958 - يىلى ئۇنى ئېلىپ كەتكىلى ئۈرۈمچىگە كەلگەن، لېكىن ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن بۇ كۈنلەر تېزلا ئۆتۈپ كېتىدۇ دەپ قاراپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ تەلپىگە قوشۇلمىغان. 1959 - يىلى ئۇنىڭغا «ئوڭچى قالىقى» كەيدۈرۈلۈپ خىزمەتتىن ھەيدەپ چىقىرىلىپ ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىغا ئەۋەتىلگەن. پۈتكۈل جۇڭگو جەمئىيىتى ئاچارچىلىق قىيامىتىدە قىيىنلىۋاتقان ئاشۇ يىللاردا ئۇ ئىككى يېرىم يىلنى ئۈرۈمچىنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدا، سانجىنىڭ يۇقىرىسىدىكى غەربىي گۇبى چۆلىكىدە ۋە ئەمگەك، جاپا-مۇشەققەت، دەرد-ئەلەم ۋە ئاچ-زارلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن. شۇنداق مۇشەققەتلىك كۈنلەردىمۇ ئۇ رۇس تىلى ئۆگىنىشىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرغان، بۇ ئېغىر كۈنلەردە ئۇنىڭغا ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىدا تونۇشقان دوستى ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھىم كۆپ يار-يۆلەك بولغان. 1961 - يىلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىدىن قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن، 1962 - يىلى ئانىسى ھەمراخانم ئۇنى ئالغىلى بىشكەك (ئەينى چاغدا فرونزى دېيىلەتتى) تىن ئۈرۈمچىگە كەلگەن، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن شۇ چاغدىلا دادىسىنىڭ 1961 - يىلى 11 - ئايدا ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن تارىخ ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ ئېغىر تىننۋاتقان، ئىجتىمائىي ئەنسىزلىك، سىياسىي سولچىللىق شەخسىنىڭ قىممىتىنى ئەرزىمەس نەرسىگە، كىشىلەرنىڭ تەقدىرىنى ئويۇنچۇققا ئايلاندۇرۇپ قويۇۋاتقان ئاشۇ يىللاردا ئانىسىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ خاتىرجەم ھايات يولىنى تاللىماستىن، ئۈرۈمچىدە قېلىشنى قارار قىلغان، ئانىسى ئىلاجسىز 1962 - يىلى

پاتالوگىيىسى، ھاشارەتشۇناسلىق قاتارلىق دەرىسلەرگە تەرجىمان ئوقۇتقۇچى بولغان، يەنە بىر تەرەپتىن فىزىكا، ماتېماتىكا، بىئولوگىيە، خىمىيە ۋە ئاگرونومىيە سىنىپلىرىغا ماركىسىزم ئاساسلىرى، پەلسەپە دەرىسلىرىنى ئۆتكەن. بۇ چاغدا ئۇ ئەمدىلا 19 ياشقا كىرگەنىدى، ئۇ دەرس مىقدارى بەك كۆپ، ۋەزىپە ئېغىر بولغاچقا چارچاپ ئاغرىپ قالغان، شۇ سەۋەبتىن قەشقەرگە ئاتا-ئانىسىنىڭ قېشىغا داۋالانغىلى بېرىپ ئاتۇش بىلەن قىرغىزىستان چىگىرىسىدىكى گۈزەل تۇيۇن يايلىقىدا ئۈچ ئاي ئارام ئالغان. بۇ جەرياندا ئالتۇن ئىسىملىك شوخ بىر قىرغىز قىزى ئۇنىڭدا ياخشى تەسىر قالدۇرغان، مۇشۇ تەسىر ئاساسىدا كېيىن «ئالتۇنقىز» ناملىق ھېكايىسىنى يازغان. 1953 - يىلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن شىئەندىكى غەربىي شىمال ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ماركىسىزم ئاسپىرانتورىيىسىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلىپ بىر يىل چامىسىدا بىلىم ئاشۇرغان، ئاسپىرانتورىيىنى پۈتتۈرۈپ ئانا مەكتىپىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ماركىسىزم كافىدىراسىدا پەلسەپە ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ بىر نەچچە خىل دەرس ئۆتكەن ۋە بۇ دەرىسلەرنىڭ دەرسلىك كىتابىنى تۈزۈپ چىققان. بۇ ئىقتىدارلىق ياش ئوقۇتقۇچى 1955 - يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان «شىنجاڭ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژورنىلى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغان، ئۇنىڭ تەتقىقات ھاياتى ئەنە شۇ يىللاردا رەسمىي باشلانغان. ئۇنىڭ ئىككى تىلدا يازغان « ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردىكى ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى» ناملىق ماقالىسى 1956 - يىلى مەزكۇر ئىلمىي ژورنالنىڭ خەنزۇچە ھەم ئۇيغۇرچە سانىدا ئېلان قىلىنغان. بۇ ۋە تەندىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا «قۇتادغۇبىلىك» ۋە «تۈركىي تىللار دىۋانى» تەتقىقاتى ساھەسىدىكى تۇنجى ئىلمىي تەتقىقات ئىدى، ئۇ مۇشۇ ماقالىسى سەۋەبىدىن 20 يىل ئوڭچى قالىقى كىيگەن. 1975 - يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىغا ئائىت «شىنجاڭدا 1944 - ، 1949 - يىللاردىكى خەلق ئىنقىلابى» دېگەن كىتابىنى مېجىت قاسىم، مۇزەپپەر ئەزىزلەر بىلەن بىرلىشىپ يازغان، ئەمما شۇ يىللىرى جۇڭگو مىقياسىدا ئېلىپ بېرىلغان «ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى» نىڭ تەسىرى بىلەن بۇ ئەمگەك مېۋىلىرى نەشر قىلىنمىغان. بۇ ھەرىكەت باشلىنىش بىلەن تەڭ ئابدۇشۈكۈر

خۇئارۇڭ»، «تەڭرىتاغ ناخشىسى»، «دات باسماق قىلىچ»، «پىلە مەلىكىسى» قاتارلىق يەتتە پارچە تارىخىي دراما يېزىپ چىققان. «جاۋاھۇل ھاقايىق» دېگەن ماۋزۇدا قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا (بۇ كىتاب 1995 - يىلىنىڭ بېشىدا 4 - قېتىم تۈزىتىلگەندە ئالىم «قەدىمكى تۇران تارىخى» دەپ ئاتىغان) ناملىق كىتابنىڭ دەسلەپكى نۇسخىسىنى قولدىن چىقارغان. يەنە بارماق ۋەزىنلىك بىر تۈركۈم مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى يېزىپ چىققان. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى ئاخىرلاشقاندىن كىيىنكى دەسلەپكى مەزگىلدە ئىزدىنىش ۋە ئىجاد قىلىش روھى كۈچلۈك بۇ ئالىم ئاق تېررورلۇق قاپلىغان ئاشۇ ئەنسىز يىللاردا پارچە - پارچە يازغان 500 پارچىدىن ئارتۇق رۇبائىسىنى رەتلىگەن. «سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى» (بۈگۈنكى زامان ئەدەبىيات تارىخىمىزدىكى تۇنجى نەسىرلەر توپلىمى) ناملىق لىرىك نەسىرلەر توپلىمىنى تولۇق تاماملىغان. 1978 - يىلى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن سىياسىي جەھەتتە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ھەم خاتا ئوڭچى قىلىنغان دېگەن خۇلاسە بىلەن ئاقلانغان ۋە 1980 - يىلى ئەدەبىيات فاكولتېتىغا يۆتكىلىپ ئومۇمىي ئىستىتىكا دەرسىنى تەسىس قىلىپ ئۆتۈشكە كىرىشكەن .

4 - ئايدا ئوغللىنىڭ تويىنى قىلىپ قويۇپ، دۇنيالىقتىكى يالغۇز ئوغللىنى تەقدىرگە تاپشۇرۇپ، بىشكەككە قايتىپ كەتكەن ھەم ئىزچىل خەت ئالاقىسى بولۇپ تۇرغان.

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن 1966 - يىلى مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى باشلانغانغا قەدەر تۆت يىل جەرياندا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى كۈتۈپخانىسىدا نازارەت ئاستىدا ئىشلىگەن. بۇ جەرياندا بۇ ئىلىمخۇمار ئالىم جۇڭگونىڭ مەشھۇر كلاسسىك ئەسەرلىرى بولغان «ئەلنى ئىدارە قىلىشنىڭ ئۆرنەكلىرى» نى، «24 تارىخ» نى، ئەنگلىيە دراماتورگى شېكسپىرنىڭ 36 سەھنە ئەسىرىنى، ھىندىستاننىڭ رامانايا، ماخاپىراتا داستانلىرىنى، سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنغان 15 توملۇق (32 كىتاب) «دۇنيا تارىخى» نى، «ئومۇمىي تاڭ نەزمىلىرى» نى، بايرۇننىڭ «دون جۇئان» داستانىنى، ھومېرنىڭ «ئىللادا» ۋە «ئودېسسا» داستانلىرىنى، يۇنان ۋە رىمنىڭ ئەپسانە - رىۋايەتلىرىنى، «قۇرئان كەرىم»، «ئىنجىل» ۋە «تەۋرات» نىڭ خەنزۇچە تەرجىمە نۇسخىلىرى، ئەپلاتون، ئارستوتىل ئەسەرلىرىنى، دانتىنىڭ «تەڭرى كومىدىيىسى» داستانىنى، گومورو ۋە تىەنخەننىڭ تارىخىي درامىلىرىنى، ماركىس ئىنگىلىس ئەسەرلىرىنى، نەۋائى، بابۇر، مەشرەپ شېئىرلىرىنى ئوقۇغان ۋە ئۆگەنگەن. ئۇ بۇ جەرياندا 30 نەچچە دەپتەرنى ئۆگىنىش خاتىرىسى بىلەن تولدۇرغان. ئۇ مۇشۇ يىللاردا «قارلىق تاغ شەجەرىسى» ناملىق داستان ۋە «سۇمۇرۇغلار قوشىقى»، «قەدىمكى يىپەك يولى»، «خەن ئوردىسىدا باھار»، «مەلىكە

توغرىسىدا»، «ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدىنىش ھەقىقىي تەتقىقاتچىنىڭ بۇرچى» قاتارلىق كۆپلىگەن ئىجتىمائىي مۇلاھىزە ۋە تەتقىقات ماقالىلىرى ئىجتىمائىي ھاياتىمىزنى چۈشىنىشتە ۋە مەدەنىيەت تارىخىمىزنى تەتقىق قىلىشتا يېڭى يول ئېچىپ بەردى. بۇ مۇنەۋۋەر ئالىمنىڭ ئاشۇ يىللاردا يازغان ۋە تۈزەتكەن «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى»، «غەربىي يۇرت تاشكىمىر سەنئىتى»، «قۇتادغۇبىلىك خەزىنىسى»، «ئۇيغۇر مۇقام خەزىنىسى»، «سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى» قاتارلىق كاتتا ئەسەرلىرى ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن بىر- بىرلەپ نەشر قىلىندى. «بالاساغۇننىڭ ئورنى مەسىلىسى ھەققىدە»، «يىپەك يولىدا قايتا ئويلىنىش»، «سوغدىلار ۋە ئۇنىڭ ئېتىنىك ۋارىسلىرى توغرىسىدا»، «چىن ۋە ماچىننىڭ جۇغراپىيىلىك ئۇقۇم دائىرىسى» قاتارلىق نەچچە ئون پارچە ئىلمىي ماقالىسىمۇ گېزىت- ژورناللاردا ئېلان قىلىندى. بۇ ئەسەرلەر ئۇيغۇر تارىخى ۋە ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخى تەتقىقاتىغا يىپىڭى تۇس قوشقان ئىدى. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن يەنە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، غەربىي دىيار سەنئەت تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، يىپەك يولى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ كىتاب، ماقالە، رۇبائىي، شېئىر- غەزەللىرى ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان. 1986 - يىلى ئۇ ياپونىيە ئىلمىي زىيارەتتە بولۇپ «ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ يىتۈك قامۇسى-قۇتادغۇبىلىك» دېگەن تېمىدا لېكسىيە سۆزلىگەن.

1980 - يىللاردا ئۇنىڭ 200 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىسى، «ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى 12 مۇقام ھەققىدە»، «شىنجاڭنىڭ تاڭ دەۋرىدىكى ناخشا- ئۇسۇل سەنئىتى»، «فارىبى ۋە ئۇنىڭ پەلسەپە سىستېمىسى»، «ئومۇمىي پىستېتىكا»، «چوغلۇق»، «رۇبائىيات(1)»، «رۇبائىيات(2)»، «قارلىق تاغ شەجەرىسى» قاتارلىق كىتابلىرى نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭ يەنە 1980 - يىللاردىن كېيىن ئېلان قىلىنغان «روھنى ساغلاملاشتۇرۇش مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى»، «ھەسەتخورلۇق ھەققىدە ھەسرەتلىك خىياللار»، «ئارىفنامە»، «يىپەك يولىدىكى توققۇز ھېكمەت»، «يىپەك يولىدىكى بىر چوڭ ئىللەت» قاتارلىق بىر قاتار ئېسىل ماقالىلىرى ۋە «سىكتاي- ساك- ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم- كېچەك مەدەنىيىتىدىكى ئەنئەنىۋى ئىزچىللىق»، «ئۇيغۇر ئەجدادلىرىدىكى مەي مەدەنىيىتى»، «ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى ۋە كىيىنكى غەربىي يۇرت ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ تارىخىي ئۇچۇرى»، «ئەلىشىر نەۋائىينىڭ مەدەنىيەت تارىخىمىزدىكى ئورنى»، «ئون ئىككى مۇقام ۋە نەۋائىيخانلىق ئەنئەنىسى»، «نورۇز بايرىمى ۋە ئۇنىڭ تارىخىي قاتلىمى

بار) ئاز ئەمەس. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن يەنە ھەر خىل ژانىردىكى نۇرغۇن ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يازغان بولۇپ، بۇلار توققۇز پارچە شېئىر ۋە غەزەللەر توپلىمى، ئىككى پارچە نەسرلەر توپلىمى، ئىككى پارچە سىنارىيىسى، ئىككى پارچە ئەسلىمە، بىر پارچە رومان قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئىجادىي ئەمگەكلىرىنىڭ ئىچىدە ئىلمىي تەتقىقات ئاساسىي سالماقنى ئىگەللىگەن بولۇپ، تېما دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ، رەڭدار، نۇرغۇن پەنلەرگە چېتىلىدۇ، نۇرغۇن ساھەلەرگە تۇتىشىدۇ. لېكىن بۇ ئىلمىي ئەمگەكلەرنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بىر نۇقتىنى مەركەز قىلغان، ئۇ بولسىمۇ - ئۇيغۇر مەدەنىيەت تەتقىقاتىدۇر. ئۇ ئۆزىنىڭ تۇنجى ئىلمىي ماقالىسىدىن تارتىپ ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشقان ئىلمىي ئىزدىنىشلىرىنى ئاساسىي ياقىتىن مەقسەتلىك ھالدا تەتقىقاتنىڭ مانا شۇ چوڭ تېمىسىغا بېغىشلىغان. قىممەتلىك يېرى شۇكى، ئۇ بۇ جەھەتلەردىكى پەلسەپە، ئېستېتىكا قاتارلىق پەنلەردىكى تەتقىقات ئاساسىنى، تەجرىبىلىرىنى، جۇغلانمىسىنى، تەتقىقات ئۇسۇلىنى مەدەنىيەت تەتقىقاتىغا ئېلىپ كىرگەن. ئۇ مەدەنىيەتنىڭ ماددى ۋە مەنىۋى قاتلاملىرىدىكى تارىخ، تىل - ئەدەبىيات، سەنئەت، فولكلور، دىن، ئېتىقاد، ئارخېئولوگىيە، ئېكولوگىيە قاتارلىق كۆپ خىل تەركىبلىرىنى ئەستايىدىل كۆزىتىپ، قولىغا ئالغان ھەر بىر كونكرېت تەتقىقات تېمىسىنى تارىخشۇناسلىق، ئەدەبىياتشۇناسلىق، ئەدەنىيەتشۇناسلىق قاتارلىق كۆپ خىل پەنلەرنىڭ كېسىشكەن نۇقتىسىغا قويۇپ تۇرۇپ، سوغۇققانلىق بىلەن تەپەككۈر قىلغان، تەتقىقاتنىڭ ئاددىي، تۈز، يۈزە بولۇشىدىن ساقلىنىپ، چوڭقۇرلۇقنى، ئىلمىيلىكنى، چىنلىقنى كۆزلىگەن. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنىڭ سۈپەت - ساپاسى، يەتكەن سەۋىيىسى زامانداشلىرىنىڭكىدىن كۆپ ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن بىر جۈملە سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ھەقىقىي مەنىدىكى بىر ئالىم، ئالىملىق ماقامغا يەتكەن بىر ئالىم ۋە مۇتەپەككۈردۇر. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىنشۇناسلىق ئىلمىنى مۇپەسسەل تەتقىق قىلىش بىزنىڭ ۋىجدانىي بۇرچىمىز، ئۇيغۇر ئىستىراتېگىيە قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم بىر قىسمىدۇر.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر ئالىمى، تۆھپىكار باغۋىنى، مول مېۋىلىك پروفېسسورى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئۆزىنىڭ بىر تالاي يازمىلىرىنى، گۈزەل ئارزۇ - ئارمانلىرىنى خەلقىگە قالدۇرۇپ، 1995 - يىلى 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى زېققا كېسىلىنىڭ تۇيۇقسىز قوزغىلىشى سەۋەبى بىلەن 62 يېشىدا بۇ ئالەم بىلەن خوشلاشقان. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ ئىجادىي ئەمگەكلىرى ئالدى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتتىن يەنى شېئىر ئىجادىيىتىدىن باشلانغان بولۇپ، 40 - يىللارنىڭ ئاخىرى، 50 - يىللارنىڭ بېشىدا ئۆزىنىڭ ياشلىق تەلپۈنۈشلىرىنى، ھۆرلۈك، ئازادلىققا تەشنا قەلبىنى شېئىرىي مىسرالىرىدا ئىزھار قىلغانىدى. 1956 - يىلى مەتبۇئاتتا ئاشكارە ئېلان قىلغان «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى» ناملىق ئىلمىي ماقالىسى 23 ياشلىق بۇ ئىلىم ساھىبىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ساھىلىگە تاشلىغان تۇنجى قەدىمى، مىللىي مەدەنىيەت تەتقىقاتىدىكى تۇنجى مېۋىسى ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇ ئۆزىنىڭ ئالاھەزەل 40 يىللىق ئىلمىي ھاياتىدا ئالدى - كەينى بولۇپ، «شىنجاڭنىڭ تاڭ دەۋرىدىكى ناخشا - ئۇسسۇل سەنئىتى»، «ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى ئون ئىككى مۇقام ھەققىدە»، «ئومۇمىي ئېستېتىكا»، «فارابى ۋە ئۇنىڭ پەلسەپە سىستېمىسى»، «قاتلاملىق ئېستېتىكا»، «غەربىي يۇرت تاشكىمىر سەنئىتى»، «ئۇيغۇر مۇقام خەزىنىسى»، «قۇتادغۇبىلىك خەزىنىسى»، «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى»، «يىپەك يولىدىكى توققۇز ھېكمەت»، «ئۇيغۇرلاردا ئىسلام مەدەنىيىتى»، «قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا»، «ئائىلە»، «سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى»، «چوغلۇق»، «ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ھېكمەتلىرى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يورۇقلۇققا چىقاردى. 137 پارچە ئىلمىي ماقالىسى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ژۇرناللاردا ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە، ياپون، ئېنگىلىز ۋە ئۆزبېك تىللىرىدا ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا، بىر مۇنچە قوليازىلىرى ئارگىنال ھالەتتە تېخى نەشر قىلىنمىغانلىقى مەلۇم. ئۇنىڭ پەننى ئومۇملاشتۇرۇشقا ئائىت تونۇشتۇرۇش خاراكتېرلىك 44 پارچە ماقالىسى ھەر خىل گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان بولۇپ، نەشر قىلىنغان ئېلان قىلىنغان تەرجىمە ئەسەرلىرىمۇ (بۇنىڭدا ئەدەبىي تەرجىمىلەرمۇ، ئىلمىي ئەسەر ۋە ماقالىلەرنىڭ تەرجىمىلىرىمۇ

ئالىمنىڭ ئائىلىۋىي سۈرىتى

ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىلمىي مۇھاكىمە پېغىنىدىن بىر كۆرۈنۈش

ئارخبئولوگىيەلىك قېدىرپ تەكشۈرۈش

ئالىمنىڭ ياپونىيە ساياھەت خاتىرىسى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن رەپىقىسى بىلەن قازاقىستان ساياھەتتە

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئەسەرلىرىنىڭ كاتولوگى

نەشر قىلىنغان كىتابلىرى:

1. «شىنجاڭنىڭ تاڭ دەۋرىدىكى ناخشا-ئۇسۇل سەنئىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980 - يىلى نەشر قىلغان.
2. «ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى <ئون ئىككى مۇقام> ھەققىدە» مىللەتلەر نەشرىياتى، 1980 - يىلى نەشر قىلغان.
3. «رۇبائىيات» (1)، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1982 - يىلى نەشر قىلغان.
4. «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخىغا ئائىت مەسىلىلەر»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1982 - يىلى نەشر قىلىنغان (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن).
5. «چوغلۇق»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1986 - يىلى نەشر قىلغان.
6. «ئومۇمىي ئىستېتىكا»، شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان.
7. «فارابى ۋە ئۇنىڭ پەلسەپە سىستېمىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1986 - يىلى نەشر قىلىنغان.
8. «قارلىق تاغ شەجەرىسى» شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1988 - يىلى نەشر قىلغان.
9. «رۇبائىيات» (2)، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1989 - يىلى نەشر قىلغان.
10. «قاتلاملىق ئىستېتىكا»، شىنجاڭ ئۇنۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1994 - يىلى نەشر قىلغان.
11. «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997 - يىلى نەشر قىلغان.
12. «ئۇيغۇر مۇقام خەزىنىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997 - يىلى نەشر قىلغان.
13. «غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998 - يىلى نەشر قىلغان.
14. «قۇتادغۇبىلىك <خەزىنىسى>»، شىنجاڭ ئۇنۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1999 - يىلى نەشر قىلغان.
15. «سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000 - يىلى نەشر قىلغان.
16. «ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ھىكمەتلىرى» (1)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000 - يىلى نەشر قىلغان.
17. «يىپەك يولىدىكى توققۇز ھىكمەت»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001 - يىلى نەشر قىلغان.
18. «ئۇيغۇرلاردا ئىسلام مەدەنىيىتى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2002 - يىلى نەشر قىلغان.
19. «قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا» («تۇران تارىخى»)، شىنجاڭ نەشرىياتى 2002 - يىلى نەشر قىلىنغان.
20. «ئائىلە»، شىنجاڭ ئۇنۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2002 - يىلى نەشر قىلغان.

ئالىمنىڭ ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن كىتابلار:

1. «جاھاننامە» (2) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «گۈللۈك دوپپا توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1988 - يىلى نەشر قىلىنغان .
2. «مەھمۇد قەشقەرى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن)، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان.
3. «غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە غەزەل، بىر پارچە مۇخەممەسى كىرگۈزۈلگەن) مىللەتلەر نەشرىياتى 1983 - يىلى نەشر قىلىنغان .
4. «ئۇيغۇر شېئىرىيىتى توغرىسىدا» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «يۈكسەك قەلبىنىڭ شېئىرى ھەيكىلى» ناملىق ئوبزورى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1989 - يىلى نەشر قىلىنغان.
5. «يېڭى رۇبائىيلار» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ ئالتە پارچە رۇبائىيسى كىرگۈزۈلگەن) مىللەتلەر نەشرىياتى 1988 - يىلى نەشر قىلغان.
6. « <قۇتادغۇ بىلىك> ھەققىدە بايان» (1) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك ئىلمىي قىممىتى توغرىسىدا » ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1986 - يىلى نەشر قىلىنغان.
7. « <قۇتادغۇ بىلىك> ھەققىدە بايان» (2) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئوتتۇرا ئەسىر قانۇنشۇناسلىق تارىخىدىكى ئۇلۇغۋار نامايەندە» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1986 - يىلى نەشر قىلىنغان.
8. «ئاھ ، يۇلتۇزلار » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن)، مىللەتلەر نەشرىياتى 1991 - يىلى نەشر قىلغان.

9. «ياپراقتىكى نەقىشلەر» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ تۆت پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1985 - يىلى نەشر قىلغان.
10. «توي چاققۇسى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ 17 پارچە رۇبائىي ۋە غەزىلى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1985 - يىلى نەشر قىلغان.
11. «100 شېئىر» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ ئىككى پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991 - يىلى نەشر قىلغان.
12. «مۇھەببەت لىرىكىلىرى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991 - يىلى نەشر قىلغان.
13. «قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئىزگۈ پەزىلەتنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئىپتىخارى» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 - يىلى نەشر قىلغان.
14. «قۇمۇل مۇقاملىرى ھەققىدە» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ قەدىمكى گەۋدىسى - قۇمۇل مۇقاملىرى ھەققىدە» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994 - يىلى نەشر قىلىنغان.
15. «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ھەققىدە» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە - ئېقىملىرى توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 - يىلى نەشر قىلىنغان.
16. «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» (2) (ئالىم بۇ كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسىم 2 - پاراگراف ۋە 2 - ، 4 - ، 5 - ، 10 - بابلىرىنى يازغان)، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1993 - يىلى نەشر قىلغان.
17. «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى تەتقىقاتى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە - ئېقىملىرى توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن)، مىللەتلەر نەشرىياتى 1995 - يىلى نەشر قىلغان.
18. «ئىبىن سىنا ۋە ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى» (ئالىم بۇ كىتابنىڭ كىرىش سۆزىنى يېزىپ بەرگەن)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 - يىلى نەشر قىلىنغان.
19. «سىلىشتۇرما ئەدەبىيات ئاساسلىرى» (ئالىم بۇ كىتابقا بېغىشلىما ماقالىسى يېزىپ بەرگەن)، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1997 - يىلى نەشر قىلغان.
20. «ئاھ، نۇرلۇق ئابدىلەر» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن)، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1997 - يىلى نەشر قىلغان.
21. «ئابدۇكېرىم خوجا ئىجادىيىتى توغرىسىدا» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى ۋە «ئۇ شېئىرلىرى بىلەن خەلق قەلبىدە ياشايدۇ» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن)، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈلەر نەشرىياتى 1999 - يىلى نەشر قىلىنغان.
22. «ئەدەبىيات» (بۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 2 - يىللىقنىڭ دەرسلىك كىتابى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئالىمنىڭ « كىتاب ۋە كىتاب مەدەنىيىتى» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن)، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1999 - يىلى نەشر قىلىنغان.
23. «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر پەلسەپە تارىخى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئۇيغۇرلارنىڭ پەلسەپە ئىدىيىسى» ناملىق ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن)، ئەنخۇي خەلق نەشرىياتى 1992 - يىلى نەشر قىلىنغان .
24. «شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ پەلسەپە - ئىدىيە تارىخى» (ئالىم بۇ كىتابنىڭ ئۇيغۇ، ئۆزبېك، قىرغىز مىللەتلىرىنىڭ پەلسەپە - ئىدىيە تارىخىغا ئائىت قىسمىنى يازغان).
25. «يىپەك يولى مۇزىكا سەنئىتى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئون ئىككى مۇقام ۋە تۇردى ئاخۇن» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1980 - يىلى نەشر قىلىنغان. (خەنزۇچە).
26. «شاھنامە» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «شەرق كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى مىسلىسىز ئەزىمەت، ئەبۇلقاسىم فىردەۋىسى» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998 - يىلى نەشر قىلغان.
27. «كۆڭزى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 2540 يىللىقى خاتىرىلەش مۇھاكىمە ماقالىلار توپلىمى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «كۆڭفۇزى ۋە قوچۇ مەدەنىيىتى» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن)، شاڭخەي سەنلەن كىتاب نەشرىياتى 1992 - يىلى نەشر قىلىنغان.
28. «بۈيۈك شائىر ئەلىشىر ناۋائى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ «ئەلىشىر ناۋائىنىڭ پەلسەپە قاراشلىرى

- ئۈستىدە ئىزدىنىش» ۋە «ئەلشىر ناۋائىينىڭ مەدەنىيەت تارىخىمىزدا تۇتقان ئورنى» قاتارلىق ئىككى پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 - يىلى نەشر قىلىنغان.
29. «تارىم ۋە مەن» (بۇ كىتاپقا ئالىمنىڭ «تەبرىك ۋە ئۈمىد» ناملىق بىر پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 - يىلى نەشر قىلغان.
30. «تاللانغان رۇبائىيلار» (بۇ كىتاپقا ئالىمنىڭ 10 پارچە رۇبائىيسى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1999 - يىلى نەشر قىلغان.
31. «بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكى» (بۇ كىتاپقا ئالىمنىڭ «شېئىرىيەت ئېستېتىكىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە» ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001 - يىلى نەشر قىلىنغان.

ئالىمنىڭ ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى:

- ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ تا ھازىرغىچە ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى 200 پارچىگە يېقىن بولۇپ، بۇ ماقالىلاردىن «غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى» دە 168 پارچە، «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژورنىلى» دا 181 پارچە، «كىتاپ مۇنبىرى» ژورنىلىدا 170 پارچىنىڭ كاتولوگى ئېلان قىلىنغان.
1. «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژورنىلى» 1956 - يىلى ئۇيغۇرچە 3 - سان، خەنزۇچە 4 - سان).
2. «ئەدەبىيات - سەنئەتتە تىپ مەسىلىسى توغرىسىدىكى دەسلەپكى چۈشەنچىلىرىم» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژورنىلى» 1956 - يىلى ئۇيغۇرچە 4 - سان).
3. «ئۇيغۇر پەلسەپە - ئىدىيە تارىخىغا دائىر تەتقىقات تېزىسلىرى» (<1> «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژورنىلى» 1980 - يىللىق ئۇيغۇرچە 2 - سان ؛ <2> «پەلسەپە تەتقىقاتى» ژورنىلى 1980 - يىللىق خەنزۇچە 4 - سان).
4. «فارابىنىڭ مۇزىكا ئېستېتىكىسىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژورنىلى» 1980 - يىللىق ئۇيغۇرچە 4 - سان).
5. «نان ۋە تونۇر» («مىللەتلەر رەسىملىك ژورنىلى» 1980 - يىلى 3 - سان ، خەنزۇچە نۇسخىسى).
6. «ئون ئىككى مۇقام ۋە تۇردى ئاخۇن» (<1> «شىنجاڭ گېزىتى» 1980 - يىلى 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىكى سانى ؛ <2> «شىنجاڭ سەنئىتى» 1980 - يىللىق ئۇيغۇرچە 1 - سان ؛ <3> «يىپەك يولى مۇزىكا سەنئىتى» 1980 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان خەنزۇچە ماقالىلار توپلىمى، بۇ توپلامغا ئالىمنىڭ يۇقارقى ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن ؛ <4> «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلى 1980 - يىللىق خەنزۇچە 4 - سان) .
7. «ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى - ئىبىن سىنا» (ئىبىن سىنا تۇغۇلغانلىقىنىڭ 1000 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن)، «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژورنىلى» ئۇيغۇرچە 1980 - يىللىق 3 - سان .
8. «ئەرەب مەدەنىيىتى ۋە ياۋروپادا ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا ئويغىنىشى» (<1> «كىتابلارغا باھا» ژورنىلى 1980 - يىللىق 4 - سان ؛ <2> «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژورنىلى» 1982 - يىللىق 2 - سان).
9. «يۈسۈپ خاس ھاجىپ - فارابى ئىلغار ئىجتىمائىي ئىدىيىلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋارىسى» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژورنىلى» 1982 - يىللىق 2 - سان).
10. «مۇھەممەد سىدىق زەلىلى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەت يولى» («تارىم» ژورنىلى 1981 - يىللىق 4 - سان) .
11. «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى» نىڭ تەتقىقات تېزىسلىرى» («بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1981 - يىللىق 1 - سانى).
12. «فارابى پەلسەپە سىستېمىسىنىڭ تارىخى قىممىتى» («پەلسەپە تەتقىقاتى» ژورنىلى 1981 - يىللىق 1 - سانى).
13. «قەدىمى كۈسەننىڭ ئاتاقلىق بۇددا مۇتەپەككۈرى كۇمىراجىۋا» («پەلسەپە تەتقىقاتى» ژورنىلى 1981 - يىللىق 11 - سان).
14. «ئەل قانۇن فىت تىپ» ۋە ئۇنىڭدىكى تەبىئەت پەلسەپىسى مەسىلىلىرى» («شىنجاڭ

- ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1982 - يىللىق 2 - سان).
15. «شىنجاڭنىڭ تەبئىي مۇھىتىدا بوستانلىق بىلەن چۆللۈكنىڭ دىئالېكتىك مۇناسىۋىتى» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1982 - يىللىق 1 - سان).
16. «ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى تۆت زات توغرىسىدا» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1982 - يىللىق 3 - سان).
17. «گۈزەللىك تەربىيىسى ۋە ئۇنىڭ رولى» («شىنجاڭ مائارىپى» ژۇرنىلى 1982 - يىللىق 10 - ، 11 - ، 12 - سانلىرى).
18. «ئاماننىساخان ۋە ئون ئىككى مۇقام» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى خەنزۇچە 1982 - يىللىق 2 - سان).
19. «ئەبۇ ناسىر فارابىنىڭ لوگىكىلىق تەلىماتلىرى» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» خەنزۇچە 1982 - 4 - سان).
20. «رۇخسارى مۇقامى ۋە ئۇنىڭ ئىجادچىسى زىكرى ئەلفەتتار» («شىنجاڭ گېزىتى» 1982 - يىلى 11 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىكى سانى).
21. «ئوتتۇرا ئەسىر قانۇنشۇناسلىق تارىخىدىكى ئۇلۇغۋار ناماياندە» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1984 - يىللىق 1 - سان).
22. «ئۇيغۇر تىياتىر سەنئىتىنىڭ يېڭى زېمىننى ئاچىلى» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1984 - يىللىق خەنزۇچە 3 - سان).
23. «ئون ئىككى مۇقام ھەققىدە» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1984 - يىللىق خەنزۇچە 2 - سان).
24. «قۇتادغۇبىلىك» ۋە مائارىپشۇناسلىق» («شىنجاڭ مائارىپى» ژۇرنىلى 1984 - يىللىق 9 - ، 10 - سانلىرى).
25. «ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىنىڭ تارىخى تەسۋىرى» («فەشقەر پىداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1984 - يىللىق 3 - سان).
26. «قەدىمكى كۈسەن كلاسسىك ئۇسۇلى» («شىنجاڭ گېزىتى» 1984 - يىلى 5 - ئايدىكى سانى).
27. «ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى <ئون ئىككى مۇقام> ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مەسىلىلىرى» («قۇمۇل ئەدەبىياتى» 1984 - يىللىق 3 - سان).
28. «پەرھاد - شىرىن» تراگېدىيىسى ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى رىۋايەت شەكلى» («ئاقسۇ ئەدەبىياتى» 1984 - يىللىق 3 - سان).
29. «قەدىمكى كلاسسىك ئۇسۇلنىڭ يېڭى ھاياتقا ئېرىشىشى» («شىنجاڭ گېزىتى» 1984 - يىللىق 25 - ئۆكتەبىردىكى سانى).
30. «فارابى شېئىرلىرىدىن نەمۇنە» («تارىم» ژۇرنىلى 1984 - يىللىق 5 - سان).
31. «ئۈرۈمچىنىڭ ھەرخىل يەر ناملىرى» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1984ھ - يىلى 23 - مارتتىكى سانى).
32. «ئەڭ قەدىمكى ئۈرۈمچى ۋە ئۆرە قاڭقىللار» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1984 - يىلى 16 - ئىيۇندىكى سانى).
33. «ئېستېتىكا قانداق پەن؟» («ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» 1984 - يىلى ئومومىي 8 - سان).
34. «يۈكسەك قەلبىنىڭ شېئىرىي ھەيكىلى» («كىتابلارغا باھا» - «شىنجاڭ كۈتۈپخانىچىلىقى» ژۇرنىلى 1984 - يىلى 3 - سان).
35. «تۇرپان ئۈزۈمى ۋە تۇرپان شارابى» («شىنجاڭ گېزىتى» 1985 - يىلى 20 - ئىيۇندىكى سانى).
36. «ئەلشىر نەۋائىي» ۋە «سەددى ئىسكەندەر» <1> «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1985 - يىللىق 4 - سان. <2> «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1985 - يىلى 2 - نويابىردىكى سانى).
37. «پۈتمەس - تۈگمەس بايلىق ۋە ئەبەدىي يادىكارلىق» («تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ تولۇق نەشىرى مۇناسىۋىتى بىلەن) تارىم ژۇرنىلى 1985 - يىللىق 12 - سان.
38. «كۈسەن مەدەنىيىتى ۋە ئۇسۇل سەنئىتى» (1) «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى خەنزۇچە 4 - سان).
39. «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنىڭ ئىپتىخارى» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1985 - يىللىق 1 - سان).

40. «ۋىنتسىيلىك ماركوپولو ۋە شەرق مەدەنىيىتى» («تىيانشان ئىكرانى» ژۇرنىلى 1985 - يىللىق 6 - سان).
41. «پاكىستان رەڭلىك ھەيكايە فىلىمى - <پاكلىق>» («شىنجاڭ گېزىتى» 1985 - يىلى 23 - ئاۋغۇستتىكى سانى).
42. «قوغۇن ۋە ئۇنىڭ ماكانى» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1985 - يىلى 12 - مايدىكى سانى).
43. «ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ قامۇسى - «قۇتادغۇبىلىك» (1) «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1986 - يىللىق 4 - سان؛ (2) «جەنۇبىي ئوكيان ئىلمىي ژۇرنىلى» ياپونچە 11 - سان.
44. «پەلسەپىنى ئىسلاھ قىلىش تەسەۋۋۇر تېزىسلىرى» (1) «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1987 - يىللىق 3 - سان؛ (2) «شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» خەنزۇچە 1987 - يىللىق 4 - سان.
45. «قۇتادغۇبىلىك» ۋە ئۇنىڭ ئاپتۇرى (1) «يىپەك يولى ساياھەتچىلىكى» خەنزۇچە 1986 - يىللىق 2 - سان؛ (2) «يىپەك يولى ساياھەتچىلىكى» ئىنگىلىزچە 1986 - يىللىق 4 - سان.
46. «مىللىي مەدەنىيەتنىڭ راۋاجلىنىشىدىكى بىر مۇھىم قانۇنىيەت» (1) «شىنجاڭ گېزىتى» 1986 - يىلى 11 - ماي خەنزۇچە سانى؛ (2) «شىنجاڭ گېزىتى» 1986 - يىلى 17 - ماي ئۇيغۇرچە سانى.
47. «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ئىلمىي قىممىتى» («قەشقەر گېزىتى» 1986 - يىلى 28 - ئۆكتەبىردىكى سانى).
48. «ئېمپىرىيەلىك بىلەن يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تۆت تادۇ قارىشىدىكى ئومۇملىق ۋە ئالاھىدىلىك توغرىسىدا» («قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1986 - يىللىق 1 - سان).
49. «خاراكتىر ۋە خاراكتىر گۈزەللىكى» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1986 - يىلى 9 - ، 10 - ، 11 - فېۋرالدىكى سانلىرى).
50. «بىر شېئىر توغرىسىدا پاراڭ» («شىنجاڭ گېزىتى» 1986 - يىلى 14 - ئىيۇندىكى سانى).
51. «ئالۋاستى ۋە ئۇنىڭ يىڭى قىياپىتى» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1986 - يىلى 7 - ئىيۇندىكى سانى).
52. «رۇبائىي ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى، شەكلى ھەققىدە» («قەشقەر ئەدەبىياتى» 1986 - يىللىق 4 - سان).
53. «يۇقىرى ماھارەت ۋە ئېسىل سەنئەت - <مۇقام> ماي بويلاق رەسىمى ھەققىدە» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1986 - يىللىق 12 - ماي سانى).
54. «گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇكنىڭ كومپىدىك سىلىشتۇرمىسى» («تىيانشان ئىكرانى» 1986 - يىلى 6 - سان).
55. «مىرزا ھەيدەر ۋە <تارىخىي رەشىدى>» («شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» 1986 - يىللىق 3 - سان).
56. «ھەشەمەتخورلۇقنىڭ ئون چوڭ كاساپىتى» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1986 - يىلى 10 - ئىيۇندىكى سانى).
57. «جاباغان ئېلىگە ساياھەت» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1986 - يىلى 11 - ، 12 - ئايلاردىكى سانى).
58. «گۈللۈك دوپپا» (تارىم ۋە نەزىم)، «شىنجاڭ سەنئىتى گېزىتى» 1986 - يىلى.
59. «<ئون ئىككى مۇقام> نىڭ تارىخىي قاتلىمى ۋە ئىستىتىك ئالاھىدىلىكى» (1) «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» 1987 - يىللىق 4 - سان؛ (2) «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1987 - يىلى خەنزۇچە 1 - سان.
60. «يىپەك يولىدىكى بىباھا گۆھەر - ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1987 - يىللىق 1 - سان).
61. «ئىجتىمائىي تەپەككۈر شەكلىگە ئائىت بىر قانچە مەسىلە» («شىنجاڭ مائارىپى» ژۇرنىلى 1987 - يىللىق 2 - ، 3 - سانلار).
62. «ئەلشىر نەۋائىينىڭ پەلسەپە قاراشلىرى ئۈستىدىكى ئىزدىنىش» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1987 - يىللىق 2 - سان).
63. «ئۇيغۇر رەسساملق سەنئىتى تارىخىدىكى يىڭى نامايەندە» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1987 - يىللىق 6 - سان).

64. «مۇھەممەد خارازمى ۋە «مۇھەببەتنامە» (1) «بۇلاق مەجمۇئەسى 1987 - يىلى ئومومىي 18 - سان؛ (2) «مىللى يازغۇچىلار» ژۇرنىلى خەنزۇچە 1990 - يىلى 2 - سان.
65. «ھاپىز شىرازى - شەرق شېئىرىيىتىدىكى ئىسيانكار ئۇستاز» («بۇلاق» مەجمۇئەسى ئومومىي 20 - سان).
66. «مەشرەپ - ئۇلۇغ ئىنسانپەرۋەر شائىر» («بۇلاق» مەجمۇئەسى ئومومىي 19 - سان).
67. «ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتىگە ئوقۇلغان شىكايەتنامە» («> كولىيات مەسنەۋى خاراباتى < توغرىسىدا» («بۇلاق» مەجمۇئەسى ئومومىي 18 - سان).
68. «بىر شېئىر ھەققىدە سۆز» («شىنجاڭ گېزىتى» 1987 - يىلى 24 - يانۋاردىكى سانى).
69. «ئىككى شېئىر ھەققىدە پاراڭ» («شىنجاڭ گېزىتى» 1987 - يىلى 19 - سېنتەبىردىكى سانى).
70. «> ئاقسۇ ئەدەبىياتى < دىكى شېئىرىيەت ئۈنچىلىرىگە نەزەر» («ئاقسۇ ئەدەبىياتى» 1987 - يىللىق 3 - سان).
71. «يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تەبىئەت قاراشلىرى ھەققىدە مۇلاھىزىلەر» («شىنجاڭ مائارىپى» ژۇرنىلى 1988 - يىللىق 10 - ، 11 - سانلىرى).
72. «> يىپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى < دېگەن كىتابقا باھا» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى خەنزۇچە 1988 - يىللىق 5 - سان).
73. «ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلىزىملىق مەدەنىيەت» («قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1988 - يىللىق 5 - سان).
74. «فارابى پەلسەپە ئىدىيىسى تەتقىقاتىدىكى مەنتىقىيلىك زىددىيەت» («شىنجاڭ ئۈنۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1988 - يىللىق 2 - سان).
75. «خوجا باھاۋىدىن نەقىشەندى ۋە چاغاتاي ئەدەبىياتى» («شىنجاڭ ئۈنۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1988 - يىللىق 3 - سان).
76. «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەھمەد يەسسەۋى ۋە يەسسەۋىچىلىك» («ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر» 1988 - يىللىق 1 - سان).
77. «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى پروگراممىسى» (تۆت توملۇق «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» ناملىق كىتاپ ئۈچۈن تەييارلانغان)؛ (1) «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1987 - يىللىق 3 - ، 4 - ، 2 - سان) «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1987 - يىللىق 4 - ، 6 - سانلار.
78. «ئەمىر خىسراۋ دېھلەۋى» («بۇلاق» مەجمۇئەسى 1988 - يىللىق 1 - سان).
79. «ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر نىزامى گەنجىۋى» («بۇلاق» مەجمۇئەسى 1988 - يىللىق 2 - سان).
80. «ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر ناسىر خىسراۋ» («بۇلاق» مەجمۇئەسى 1988 - يىللىق 3 - سان).
81. «شائىر خوجا جاھان ئەرشى ۋە ئۇنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتى ھەققىدە» («بۇلاق» مەجمۇئەسى 1988 - يىللىق 4 - سان).
82. «سەئىد شىرازى» («بۇلاق» مەجمۇئەسى 1988 - يىللىق 4 - سان).
83. «زەلىلى شېئىرىيىتىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ۋە بەدىئىي قىممىتى توغرىسىدا» («شىنجاڭ مائارىپ ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1988 - يىللىق 1 - سان).
84. «كلاسسىك مەدەنىيەت ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر» («شىنجاڭ گېزىتى» 1988 - يىلى 3 - دېكابىردىكى سانى).
85. «ما زۇچاڭ ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى» («شىنجاڭ گېزىتى» 1988 - يىلى 16 - ئىيۇندىكى سانى).
86. «ھەممەرائى غەزەللىرىنىڭ ھەقىقىي مۇئەللىپى توغرىسىدا» («تارىم» ژۇرنىلى 1988 - يىللىق 5 - سان).
87. «ياش تامچىسىدىن ئۇرغۇغان شېئىرلار» («قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1988 - يىللىق 3 - سان).
88. «ئەنئەنىۋى ئاڭ ۋە زامانىۋى ئاڭ» («شىنجاڭ گېزىتى» 1988 - يىلى 12 - ئىيۇندىكى سانى).
89. «تارىخ ھەققىدە قايتا ئويلىنىش - مىللەت تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجى» («شىنجاڭ گېزىتى» 1988 - يىلى 2 - ئۆكتەبىردىكى سانى).
90. «ياشلار ۋە ئىقتىدار قىممىتى» («شىنجاڭ گېزىتى» 1988 - يىلى 28 - ئىيۇندىكى سانى).

91. «ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مىللىي ئويغىنىش» («شىنجاڭ گېزىتى» 1988 - يىلى 13 - نوپابىردىكى سانى).
92. «ئۇ شېئىرلىرى بىلەن بىللە خەلق قەلبىدە» («شىنجاڭ گېزىتى» 1988 - يىلى 12 - مارتتىكى سانى).
93. «ئەسسالام قەشقەر، سالام ئانا دىيار» («قەشقەر گېزىتى» 1988 - يىلى 9 - سېنتەبىردىكى سانى).
94. «<قۇتادغۇبىلىك> نىڭ تەبىئەت پەلسەپىسى قاراشلىرى ھەققىدە» (1) «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1989 - يىللىق 1 - سان. (2) «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1990 - يىللىق خەنزۇچە 4 - سان.
95. «يىپەك يولىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئەنگۈشتىرنى قايتا تىپىۋېلىش» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1989 - يىللىق 4 - سان).
96. «مەدەنىيەت سىنكىرتېك قاتلام نەزىرىيىسى ھەققىدە بايان» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 4 - سان).
97. «شېئىرىيىتىمىزگە ئائىت بىر قانچە ئېستېتىكىلىق مەسىلە» («تارىم» ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 1 - سان).
98. «شەرقى تەڭرىتاغ ئېتىكىدە قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزلىرىنى تەكشۈرۈشتىن دوكلات» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1989 - يىللىق 4 - سان).
99. «مەدەنىيەت تەرەققىياتى توغرىسىدىكى ئىلمىي قاراش - سىنكىرتېك قاتلام قارىشى توغرىسىدا» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1989 - يىللىق 1 - سان).
100. «مىللەتلەر تەرەققىيات تارىخى ئويلىنىشقا مۇھتاج» («يېڭى كۆزەتكۈچى» ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 7 - سان).
101. «ئېچىۋېتىلگەن ئاڭ ۋە شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئەدەبىياتى» («جۇڭگو غەربىي قىسىم ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى خەنزۇچە 1989 - يىللىق 1 - سان).
102. «مۇھىم بىر تارىخى تەجرىبە» («شىنجاڭ گېزىتى» 1989 - يىلى 8 - نوپابىردىكى سانى).
103. «ئاياللىق قەلبىنىڭ مىلودىيىسى» («تارىم» ژۇرنىلى).
104. «ھەشەمەتخورلۇق ۋە قۇرۇق شۆھرەت» («شىنجاڭ گېزىتى» 1989 - يىلى 25 - يانۋاردىكى سانى).
105. «ئۇيغۇر سوئىگەرلىرىنىڭ يىپەك يولىدا كۆرسەتكەن خىزمىتى» («شىنجاڭ گېزىتى» 1989 - يىلى 27 - ئاپرېلدىكى سانى).
106. «يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئالىملىرى ۋە شائىرلىرىدىن نەمۇنە» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1989 - يىلى 1 - ئايدىكى سانى).
107. «ھەسەتخورلۇق ھەققىدە ھەسەرەتلىك خىياللار» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 6 - سان).
108. «مىللەتنىڭ بىرلىك - ھەمەمەلىكى ۋە ئۇنىڭ يۇرتۋازلىققا يەملىكى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 5 - سان).
109. «روھنى ساغلاملاشتۇرۇش مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى» (1) («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 4 - سان)؛ (2) («مىللىي يازغۇچىلار» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 4 - سان).
110. «4 - ماي ھەرىكىتى ۋە لۇشۈن روھى» («تارىم» ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 10 - سان).
111. «نۇرۇز بايرىمى ۋە ئۇنىڭ تارىخى قاتلىمى» (1) («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1990 - يىللىق 1 - سان)؛
112. «ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى تەبىئەت - ئىلاھىيەت قاراشلىرى ھەققىدە» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1990 - يىللىق 1 - سان).
113. «ئاسنا مەلىكە - غەربىي يۇرت سەنئىتى» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1990 - يىللىق 4 - سان).
114. «يىتىلگەن سەنئەت، سېھىرلىك ھېكمەت ۋە يالقۇنلۇق مۇھەببەت» («غازى ئەمەت ماي بويىق رەسىملىرى» توپلىمىغا باھا) : «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 4 - > 5 - سانلىرى

115. «ئىزگۈ پەزىلەتنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئىپتىخارى» («قەشقەر ئەدەبىياتى» 1990 - يىللىق 1 - سان).
116. «ھازىرقى زامان مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىدىكى پاجىئەلىك زىددىيەت» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 3 - سان).
117. «مىللەتنىڭ ئۆز - ئۆزىنى بىلىشى ۋە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت ئۈچ بۇرجىكى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 5 - سان).
118. «خەلقنى ئوبرازلىق تەپەككۈر قىلىش - ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئاچقۇچى» («تارىم» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 8 - سان).
119. «كۆڭۈزى ۋە قۇجۇ مەدەنىيىتى» («ۋېنخۇياۋ» خەنزۇچە 1990 - يىلى 27 - فېۋرالدىكى سانى).
120. «ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيىتى ھەققىدە قىسقىچە بايان» («شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» 1990 - يىللىق 27 - فېۋرالدىكى سانى).
121. «ئۈزۈم سەيلىسى ھارپىسىدا» (1) «شىنجاڭ گېزىتى» ئۇيغۇرچە 1990 - يىلى 18 - ئاۋغۇست ؛ (2) خەنزۇچە 2 - سېنتەبىردىكى سانى).
122. «مىللىي ئۇسۇلنىڭ سىرى ۋە سېھرىي كۈچى» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 5 - سان).
123. «ناخشا - ئۇسۇل ماكانىنىڭ يېڭى جىلۋىسى» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 4 - سان).
124. «شەرق سەنئىتىدىكى بىباھا گۆھەر - «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ تولۇق رەتلەنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن» («شىنجاڭ گېزىتى» 1990 - يىللىق 15 - سېنتەبىردىكى سانى).
125. «ئىلھامبەخش ئىلھام قەترىلەر» («تۇرپان» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 3 - سان).
126. «تەبرىك ۋە ئۈمىد» («تارىم» ژۇرنىلى 1990 - يىللىق 10 - سان).
127. «ئەلشىر نەۋائىينىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا تۇتقان ئورنى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1991 - يىللىق 4 - سان).
128. «كەلگۈسى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1991 - يىللىق 4 - سان).
129. «مەدەنىيەت ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىزم» («شىنجاڭ ئۈنۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1991 - يىللىق 3 - سان).
130. «ئەزىز دىيار ، شانلىق ئىپتىخار» («قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1991 - يىللىق 3 - سان).
131. «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 100 سانى» («قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1991 - يىللىق 3 - سان).
132. «ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ تۆت چوڭ ئالاھىدىلىكى» («قەشقەر گېزىتى» 1992 - يىللىق 14 - ئاۋغۇستتىكى سانى).
133. «سىكتاي - ساك - ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىدىكى ئەنئەنىۋى ئىزچىللىق» («شىنجاڭ ئۈنۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1992 - يىللىق 2 - سان).
134. «ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدىنىش ھەقىقىي تەتقىقاتچىنىڭ بۇرچى» («شىنجاڭ ئۈنۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1992 - يىللىق 4 - سان).
135. «كۈسەن رەسساملارنىڭ ئېستېتىك ئېڭى» (1) «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1992 - يىللىق 3 - سان ؛ (2) «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1993 - يىللىق 5 - سان).
136. «ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى غەربىي يۇرت ئۇسۇل سەنئىتىنىڭ تارىخىي ئۇچۇرى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1992 - يىللىق 4 - سان).
137. «ئون ئىككى مۇقام ۋە نەۋائىخانلىق» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1992 - يىللىق 5 - سان).
138. «كلاسسىك ئەدەبىياتتا خوتەن تەسۋىرى» («بۇلاق» مەجمۇئەسى 1992 - يىللىق 4 - سان).
139. «قارا جاڭگال» نى ئوقۇغاندىن كىيىنكى تەسىرات» («قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1992 - يىللىق 4 - سان).
140. «كلاسسىك ئەدەبىياتتا مانى تەسۋىرى ۋە شىنجاڭدىن مانى دىنى رەسساملارنىڭ بايقىلىشى»

- («شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» 1992 - يىللىق 4 - سان).
141. «نەۋائىي مىسرالىرىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت قىممىتى» (1) «شىنجاڭ گېزىتى» 1991 - يىللىق 5 - ئۆكتەبىردىكى سانى ؛ (2) «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1992 - يىللىق 4 - سان.
142. «تىل قۇدرىتى - تىل پەزىلىتى بىلەن» («تىل ۋە تەرجىمە» ژۇرنىلى 1992 - يىللىق 4 - سان).
143. «شەرق ئەدەبىياتىدىكى غايەت زور بايلىق <شاھنامە>» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1993 - يىللىق 3 - سان).
144. «ئون ئىككى مۇقامدىكى 24 مەسىلە» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1993 - يىللىق 1 - سان).
145. «يىپەك يولىنىڭ ئىقتىسادى قىممىتى» («شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى» 1993 - يىللىق 27 - مارتتىكى سانى).
146. «يىپەك يولىدىكى توققۇز ھېكەمەت» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1993 - يىللىق 1 - سان).
147. «ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە ۋە ئېقىملىرى» : (بۇ ماقالە «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» دېگەن كىتابقا كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1993 - يىلى نەشرى.
148. «يىپەك يولىدىكى يېڭى سەھىپە ۋە تۈگە قۇشى روھى» («مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى» ژۇرنىلى 1993 - يىللىق 1 - سان).
149. «يىپەك يولىدىكى بىر چوڭ ئىللەت» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1993 - يىللىق 2 - سان).
150. «مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1993 - يىللىق 16 - فېۋرالدىكى سانى).
151. «كىتاب ۋە كىتاب مەدەنىيىتى» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1993 - يىللىق 19 - يانۋاردىكى سانى).
152. «لىرىك شېئىرىيەت ، مەپتۇنكار لەززەت» («تەرىتاغ ژۇرنىلى» 1993 - يىللىق 3 - سان).
153. «تۇپراقنىڭ مونولوگى» («قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1993 - يىللىق 5 - سان).
154. «كۈسەن مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي قىممىتى» («ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» 1993 - يىللىق 23 - ئۆكتەبىردىكى سانى).
155. «تەپەككۈر دەرەخىدىن مېۋىلەر» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1993 - يىللىق 5 - ، 6 - سانلىرى).
156. «زەينۇلئابدىن مەۋلىۋى داموللا ھاجى تەئرىپىدە» («قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1993 - يىللىق 2 - سان).
157. «تارىخ تەتقىقاتىدىكى تېڭى مەتود - ئۇچۇرلۇق تارىخ تەتقىقاتى ئۇسۇلى» (1) «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى خەنزۇچە 1993 - يىللىق 2 - سان؛ (2) «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1996 - يىللىق 2 - سان.
158. «ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى غەربىي يۇرت ئۇسۇل سەنئىتىنىڭ تارىخى ئۇچۇرى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1994 - يىللىق 2 - سان).
159. «ئۇيغۇر ئەجداتلىرىدا مەي مەدەنىيىتى» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1994 - يىللىق 1 - سان).
160. «ئوتتۇرا ئاسىيا ئىنسانىيەت مەدەنىيەت شۇناسلىقىدىكى بىر قانچە مەسىلە» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1994 - يىللىق 6 - سان (خەنزۇچە)).
161. «ئوقۇتقۇچى توغرىسىدا» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1992 - يىللىق 17 - نويابىردىكى سانى).
162. «غەربىي يۇرت مائارىپ تارىخىدىن بىر ئۇچۇر» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1993 - يىللىق ئاۋغۇستتىكى سانى).
163. «مىللى مائارىپ ۋە نەزەرىيەۋى تەپەككۈر» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1993 - يىللىق 29 - ئىيۇلدىكى سانى).

164. «ئوقۇغۇچى توغرىسىدا» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1993 - يىلى 3 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىكى سانى).
165. «يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ غايىۋى جەمئىيەت مودېلى» («شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1994 - يىللىق 2 - سان).
166. «ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى مەشھۇر ئالىم - ئۇلۇغبېك» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» 1994 - يىللىق 27 - دېكابىردىكى سانى).
167. «مەنسۇر ھەللاجىنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى ئەكىس ساداسى» («تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1995 - يىللىق 3 - سان).
168. «يىپەك يولى تەتقىقاتىدىكى ئىنسانىيەت مەدەنىيەت شۇناسلىقى مەسىلىلىرى» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1995 - يىللىق 2 - سان).
169. «سوغدىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئېتىنىك ۋارىسلىرى توغرىسىدا» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1995 - يىللىق 3 - سان).
170. «غەربىي دىيار تىياتىر سەنئىتىنىڭ كىلىپ چىقىشى توغرىسىدا بەزى قاراشلىرىم» («قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1995 - يىللىق 2 - سان).
171. «ئۇيغۇر خەلقى ۋە ئۇنىڭ مەدەنىيىتى» (بېيجىڭ : جۇڭگو سەنئەت تەتقىقات ئاكادېمىيىسى «ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى» ژۇرنىلى 1995 - يىللىق خەنزۇچە 5 - سان).
172. «ئەھمەد ئىبىن مۇھەممەد ئەل - فەرغانە» («شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1995 - يىللىق 3 - سان).
173. «ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمدىن» («قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1995 - يىللىق 3 - سان).
174. «يىپەك يولى ۋە سىلىشتۇرما ئەدەبىيات» («تارىم» ژۇرنىلى 1995 - يىللىق 6 - سان).
175. «بالاساغۇننىڭ ئورنى مەسىلىسى ھەققىدە» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1995 - يىللىق 4 - سان).
176. «يىپەك يولىدا قايتا ئويلىنىش» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1995 - يىللىق 5 - ، 6 - قوشما سان).
177. «ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتى» («شىنجاڭ تەزكىرىسى» ژۇرنىلى 1995 - يىللىق 3 - سان).
178. «ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ قەدىمكى گەۋدىسى» («شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» ژۇرنىلى 1995 - يىللىق 4 - سان).
179. «مائارىپشۇناس ، مۇتەپەككۈر - سائىر خوجا نەزەر ھەۋەيدە» («قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1997 - يىللىق 2 - سان).
180. «<چىن> ۋە <ماچىن> ئىبارىسىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئۇقۇم دائىرسى» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1996 - يىلى 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىكى سانى).
181. «ۋاقىت ھەققىدە يېزىلغان ياخشى شېئىر» («شىنجاڭ گېزىتى» 1990 - يىللىق 5 - مايدىكى سانى).
182. «ياتلاشقان ئىنسان ۋە ياتلاشقان ئەقىل - پاراسەت» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1995 - يىللىق 5 - سېنتەبىردىكى سانى).
183. «سۈكۈنات» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1995 - يىللىق 29 - ئاۋغۇستتىكى سانى).
184. «تەبەسسۇم» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1995 - يىللىق 1 - ئاۋغۇستتىكى سانى).
185. «سەۋدالىق تەئەججۈپنامىسى» («تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1986 - يىللىق تۇنجى سان ؛ 1987 - يىللىق 1 - ، 2 - سانلىرى).
186. «تەپەككۈر ئىقتىدارى ۋە تەپەككۈر قىممىتى» («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1996 - يىللىق 12 - نوپا بىردىكى سانى).
187. «ئەنقا يۇرتىدىكى ئەنقا - پىشۋا» («شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» 1996 - يىللىق 1 - سان).

188. «كومپراخۇئا» (كىنو سنارىيىسى) («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1995 - يىللىق 1 - سان).
189. «تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1996 - يىللىق 4 - سان).
190. «روھىيەت ۋە مەدەنىيەت» («تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1996 - يىللىق 6 - سان).
191. «ئۆمۈر تەلقلنىلىرى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997 - يىللىق 1 - سان).
192. «دولان - قۇمۇل مۇقاملىرىنىڭ يىلتىزداشلىقى ھەققىدە ئىزدىنىش» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1998 - يىللىق 1 - سان).
193. «بەدىئىي ئىجادىيەتتە ئاياللار تەسۋىرىنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1999 - يىللىق 1 - سان).
194. «ئەنئەنىۋى ئاڭ گۇگۇمدىكى ئۇيغۇ ۋە زامانىۋى ئاڭ سەھەردىكى ئويغىنىش» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2000 - يىلى 1 - سان).
195. «ئارىفنامە» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2000 - يىلى 4 - ، 5 - قوشما سان).
196. «ئۇيغۇر مۇقام مەدەنىيىتىنىڭ گىنېئالوگىيىلىك سىرى» («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 2001 - يىلى 3 - سان).

ئالىمنىڭ تەرجىمە ئەسەرلىرى:

1. «چوغلۇق قىز» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1981 - يىلى نەشر قىلغان .
2. «توققۇز نەزىم» مىلەتلەر نەشرىياتى 1987 - يىلى نەشرى .
3. «ئېستېتىكىدىن لېكسىيىلەر» 1987 - يىلى شىنجاڭ رادىئو-تېلۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى باسمىسى .
4. «شىكىسپېر سوتلىرىدىن تاللانما» .
5. «فارابى شېئىرلىرىدىن نەمۇنە» «تارىم» 1984 - يىلى 5 - سان .
6. «شاھنامە» (باشقىلار بىلەن) : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998 - يىلى نەشرى .

نەشر قىلىنمىغان كىتابلىرى

1. « ھەمراھى غەزەللەر»
2. «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ قىسقىچە تارىخى» (ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
3. «ئانالىتىك پوئىتىكا» (ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان ، تاماملانمىغان).
4. «يىپەك يولىدىكى سەنئەت جەۋھەرلىرى» (ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
5. «غەزەلىيات» (غەزەللەر توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
6. «باھارىيات» (غەزەللەر توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
7. «شېرىن ۋە سېرىن» (شېئىرلار توپلىمى، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
8. «ئاق توز» (شېئىرلار توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
9. «شەبنەم ۋە ئۇچقۇن» (شېئىرلار توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
10. «ئىزگۈلۈك مەلىكىسى» (ئايالى رەنا مەخسۇتقا بىغىشلاپ يازغان ئۈچ قىسىملىق ئەسلىمە ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
11. «مەن ۋە مېنىڭ خەلقىم» (ئۆزى ھەققىدىكى ئەسلىمە ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان)

ئېلان قىلىنمىغان باشقا ئەسەرلىرى:

1. «ھاياتىم ھەققىدە قايتا ئويلىنىش» (مقالە).
2. «سكتايلىرنىڭ مېتال تاۋلاش ھۈنەر سەنئىتى» (مقالە).
3. «ئوتتۇرا ئاسىيا ئەنئەنىۋى ھايات قاراشلىرىغا باھا» (مقالە).
4. «تۈرك مەدەنىيىتى ھىندىستاندا» (مقالە).
5. «كۈسەن مەلىكىسى» (كىنو سنارىيىسى).
6. «مۇھەببەت يىغلايدۇ» (پوۋېست ، تاماملانمىغان).
7. «فارابى» (رومان ، تاماملانمىغان).

كۈرەش ئۆلدى ، ئەمما كۈرەش ئۆلمەيدۇ

(كۈرەش سۇلتان كۈسەن تۇغۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىغا بېغىشلايمەن)

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت (شۋېتسىيە)

سۆيۈپ ئۆتكەن شاماللاردىن تىنىقنى ھېس قىلىمىز. بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ غەمسىز بالىلىقى، ئۈمىد ۋە شىجائەتكە تولغان قىران ياشلىقى ئىختىيارسىز ئېسىمىزگە كېلىدۇ. مەن ئۇنىڭ ئادەمگە ئۈمىد بېغىشلايدىغان ياشلىقىغا جۈر بولسام، ئايالىم ئۇنىڭ بىغۇبار، غەمسىز بالىلىقى بىلەن سىردىشىدۇ. ئايالىمنىڭ دېيىشىچە ، كۈرەشكەم بالىلارنىڭ چوڭى بولۇپ، سىڭىللىرىنىڭ ھامىيىسى ئىكەن. ئۇلار خۇددى قالغاچنىڭ بالىلىرىدەك بىر ئۇۋىدا چوڭ بولۇپتۇ. مەن كۈرەشكەم بىلەن تۇنۇشقاندا ئۇ ئاللىقاچان بالىلىق چۈشلىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ياشلىقنىڭ قىرانلىقىدا كېتىۋاتقان، ئەقىل ۋە جاسارەتكە تولغان ياش چاغلىرى ئىكەنتۇق. ھاياتىنىڭ بۇ دەۋرلىرى تولىمۇ گۈزەل بولىدۇ. ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى-قامىتى، بۇدۇر چاچلىرى، باشقىلاردىن ئالاھىدە بولغان ئەقىل-ئىدىرىكى 26 ياشقا كىرگەن بۇ يىگىتنى قۇرداشلىرىنىڭ سەركىسىگە ئايلاندۇرغان ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن شۇ تۇنۇشقانچە تاكى ھاياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تىنقىلىرىغىچە سەپەرداش بولدۇم، ھاياتىدىكى ئۆزگىرىشلەرگە شاھىد بولدۇم، تالاي يوللارنى بىرلىكتە مېڭىپ تاماملىدۇق. ئۇ ھاياتىنىڭ بارلىق تۈز-تەمىنى تېتىدى، ئاچچىق-چۈچۈكلىرىگە داخىل بولدى،

ھەر قېتىم ئۇنىڭ قەبرىسىنى يوقلىغىنىمىزدا ئۇنىڭ خۇشخۇي، كۈلگۈن چىرايى كۆز ئالدىمىزدا جىلۋىلىنىدۇ، خۇددى ئۇ يېنىمىزدا تۇرغاندەك قۇلاقلىرىمىز كۈلكىلىرىگە جۈر بولىدۇ، مەڭزىمىزنى

* ئاپتونۇمنىڭ 2018 - يىلى نەشر قىلىنغان «ئانامنىڭ ئەسلىملىرى» ناملىق ماقالىلار توپلىمىدىن ئېلىندى.

تاللانغان بولسىمۇ ئەمما سىياسى ئارقا كۆرۈنۈشى پاك ئەمەس دېگەن سەۋەب بىلەن قايتۇرۇۋېتىلدى. شۇ يىلى يەنە مەركىزىي مىللەتلەر تىياتىر ئۆمىكىگە تاللىنىدۇ، ئەمما يەنە شۇ سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈشى سەۋەبى بىلەن قايتۇرۇۋېتىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيەلىك سەنئەت ئۆمەكتە قۇشۇمچە ھەۋەسكارلار قاتارىدا ئىشلەيدۇ، ئەمما بىر قانچە ئايدىن كېيىن يەنە شۇ سىياسىي سەۋەب بىلەن ئۇ يەردىنمۇ قالدۇرۇلدى. قايتا-قايتا كەلگەن بۇ ئەلەملەردىن كۆڭلى يېرىم بولغان كۈرەشكەم ناخشا ئېيتىشنى توختىتىپ، دەرس ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كېتىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن رەسساملققا شاگىرتلىققا كىرىپ، رەسىم سىزىشنى ئۆگىنىدۇ. 1978 - يىلدىن باشلاپ كۇچار تاشقى سودا قارمىقىدىكى گىلەم زاۋۇدىغا كىرىپ ئىشلەيدۇ. 1978 - يىلى 9 - ئايدا ئاقسۇ سەنئەت مەكتەپىنىڭ مۇزىكا سىنىپىغا قوبۇل قىلىنىپ، ئوقۇشقا كىرىدۇ.

1981 - يىلى سەنئەت مەكتەپىنى پۈتتۈرىدۇ ۋە شۇ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالىدۇ. 1985 - يىلىغىچە شۇ مەكتەپتە ئىشلەيدۇ. 1985 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپكە يۆتكىلىپ كېلىدۇ. 1986 - يىلدىن باشلاپ تېلېۋىزورلاردا كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ. 1987 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى قېتىم ئۆتكۈزۈلگەن ئىشتىن سىرتقى ياش سەنئەتكارلارنىڭ تېلېۋىزوردا ماھارەت

مۆتىۋەرلەر سورۇنلىرىدا ئىززەتكە ئېرىشتى، خەلقنىڭ چاۋاكلىرىدا ئالقىشلاندى، ئاخىر بېرىپ، ھاياتىنى خەلقنىڭ ئىشىقىدا مېڭىپ تاماملىدى.

بەلكىم ئۇنىڭ كېيىنكى ھاياتىدا سىرداش بولغانلار ئۇنىڭمۇ بىر چاغلاردا ئاتا-ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا مۆلدۈرلەپ ياتقان كىچىك بىر بوۋاق ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەس. ئۇ بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقاندا ئائىلىسىگە چەكسىز خوشاللىق بېغىشلىغانىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تارىخ بېتىگە 1959 - يىلى 7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى دەپ خاتىرلەپ قويغانىدى. بۇ ئۈرۈمچىنىڭ ياز كۈنلىرىنىڭ بىر سەھىرى ئىدى. بۇ چاغلاردا دادىسى سۇلتان مەھمۇت قوزبىي ۋە ئاپىسى تىللاخان سەيىد ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق رادىئو ئىستانسىسىدا ئىشلەيتتى. دادىسى سۇلتان مەھمۇت قوزبىي ئىنىسى مەھمۇت قوزبىي 1955 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەنلىكى سەۋەبىدىن ئۇلار 1960 - يىلدىن باشلاپ نازارەت ئاستىدا ئىشلەشكە مەجبۇر بولىدۇ. كېيىن چەتئەلدە تۇققىنى بارلار تەشۋىقات ئورنىدا ئىشلىسە بولمايدۇ دېگەن سەۋەب بىلەن 1963 - يىلى كۇچارغا سۈرگۈن قىلىنىدۇ. بۇ چاغدا كۈرەشكەم 4 ياشتا ئىدى. شۇندىن باشلاپ ئۇنىڭ بالىلىقى كۇچاردا ئۆتتى. 1966 - يىلى دادىسى سۇلتان مەھمۇت قوزبىي نەزەربەنتكە ئېلىنىپ، ئېغىر جىسمانى ئەمگەكلەرگە سېلىنىدۇ. كۈرەشكەم شۇ يىلى ئۆزىنىڭ ئوقۇش ھاياتىنى باشلايدۇ، ئەمما ئۇ مەكتەپكە كىرىپ 3 يىلغىچە مەكتەپ ئىچىدە باشقىلار تەرىپىدىن چەتكە قېقىلىدۇ ۋە ھەر خىل خورلۇقلارغا دۇچ كېلىدۇ. 1969 - يىلى دادىسى سۇلتان مەھمۇت رەسمى قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە تاشلىنىدۇ. كۈرەشكەم شۇ يىلى مەكتەپتىن ھەيدىلىدۇ. 1970 - يىلى ئۇ ئائىلىسى بىلەن بىرلىكتە غۇلجىنىڭ جېلىلىۈزى ناھىيەسى چولنىقاي يېزىسىغا بېرىپ پاناھلىنىدۇ. 1974 - يىلى غۇلجىدىن كۇچارغا قايتىپ كېلىدۇ. كۇچارغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قۇرۇلۇشتا ئىشلەشكە مەجبۇر بولىدۇ. بوش ۋاقىتلىرىدا ئۆيدە سىڭىللىرىدىن دەرس ئۆگىنىدۇ. 1977 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئوپىرا ئۆمىكىدىن ئوقۇغۇچى ئېلىشقا كۇچارغا ئادەم كېلىدۇ. كۈرەشكەم ناخشا ئېيتىشتا بىرىنچى بولۇپ

1995 - يىلى 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ. 1996 - قىرغىزىستانغا كېلىدۇ. بۇ جەرياندا ئويغان تۈركىستان نامىدا 4 قىسىملىق ئون ئالغۇ لېنتىسى ئىشلەيدۇ.

1999 - يىلى 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىۋېتسىيەگە كېلىدۇ. ئۇ شىۋېتسىيەدە ئۇيغۇر سىياسىي دەۋاسىنىڭ قايناملىرىدا تاۋلانغان، سەنئەتنىڭ يېڭى بىر ئاسمىنىدا قۇشلاردەك پەرۋاز قىلغانىدى. ئۇنىڭ بۇ جەرياندا ئىجاد قىلغان «ئاتلاندىق» ناملىق ناخشىسى يورۇقلۇققا تەلپۈنگەن خەلقىنىڭ مىسكىن روھىغا ھاياتى كۈچ بەخش ئەتكەنىدى. بىراق، ئۇ ئارىمىزدىن خۇددى يۇلتۇزدەك ۋاقىتسىز ساقىپ كەتتى. 2006 - يىلى 10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئۇ ھاياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر كۈنىنى ياشاپ، كەچكى قۇياش بىلەن تەڭ قارا يەرگە باش قويدى، بۇ چاغدا ئۇ ئەمدىلا 47 ياشقا كىرگەنىدى.

كۈرەشكام سەنئەتخۇمار ئىنسان ئىدى، ئەزىز خەلقىنى سۆيەتتى. خەلقى بىلەن ئوخشاش توپراققا دەسسەپ، ئوخشاش ھاۋادىن نەپەسلىنىشنى ئارزۇ قىلاتتى. يىراقتىكى ۋەتىنىگە تەلپۈنۈپ كۆز يېشى قىلاتتى. يۈرىكىدىكى ھەسرەتلىرىنى سازلىرىغا تۆكەتتى، پىغانى ئۆرلىگەن، قەلبى جارائەتلەنگەن چاغلاردا دۇتارى بىلەن مۇڭدشاتتى، خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىپ، سېغىنىشىغا مەلھەم ئىزدەيتتى.

كۈرەشكام شەخسىيەتسىز زات ئىدى. خەلقىنىڭ مەنپەئەتىنى ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىدىن ئۈستۈن كۆرەتتى. خەلقىنىڭ دەردىگە دەردمان بولۇش ئۇنىڭ ئىستىكى ئىدى.

كۈرەشكام سۆزىدىن يانماس، يولىدىن تايماس ئەر ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىستەكلىرى، كۆزلىگەن مەنزىللىرىگە يېتىش ئۈچۈن

كۆرسىتىش مۇسابىقىسىدە بىرىنچى بولۇپ، نام چىقىرىدۇ. 1987 - يىلى 9 - ئايدا ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانغا قاتنىشىپ، شىنجاڭ ئونۋېرسىتېتىنىڭ تارىخ فاكولتېتىغا تاللىنىدۇ، ئەمما كۈرەشكام سەنئەتنى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت مەكتەپىنىڭ مۇزىكا فاكولتېتىغا ئوقۇشقا كىرىدۇ.

1991 - يىلى 7 - ئايدا مەكتەپ پۈتتۈرۈپ خىزمەت تەقسىماتىنى كۈتىدۇ. 5 - ئوتتۇرا مەكتەپكە قايتىپ بېرىشنى لايىق كۆرمەي، شەخسىي ئىش باشلايدۇ. بۇ جەرياندا «كۆز مونچاق»، «ھەسرەت»، «ئېچىنىش»، «ئەركەك سۆز» نامىدا ئون ئالغۇ لېنتىسى چىقىرىدۇ.

Mångkulturell korsbefruktning

MUSIK

Uyghurlik afton
Korash Sultan m/f
Kadencehemedjerna, Eskilstuna

Stora Fristadshuset i Rådeshemansvatet kan tyckas vara en något märklig arena för mångkulturell korsbefruktning. Icke desto mindre var det just där en sådan ägde rum på söndagskvällen. Med den uiguriska kulturen som fundament och den uighuriska världsmusikern Korash Sultan i kärnans definitiva centrum.

Korash Sultan är en korspolit, sångare och multinstrumentalist som kommer från provinsen Uighuristan i nordvästra Kina, där hans fritidssysslor är förbjudna att framföra och han själv är persona non grata. Efter att under flera år ha befannit sig på flykt i Uzbekistan, Turkiet och Kirgisistan (där han sett nio månader i

Kan det mesta | Kompositör, sångare och multinstrumentalist - men också en förbjuden artist i hemprovin Uighuristan i nordvästra Kina. Korash Sultan har många stjärnor på sin lyra. FOTO: NILS HELL

«ئۆلۈم ئاشكارا» دېگەن ئىكەن، ئەمما ئۇ قۇياشتەك روشەن، كۆك ئاسماندەك ئوچۇق ياشىدى، پەقەت ئۆلۈمى تېپىشماقتەك سىر بولۇپ قالدى. ئارىدىن 10 يىل ئۆتۈپ، ئۇنىڭ سىماسى ئەسلىمىزدىن خىرلەشكەن مۇشۇ كۈنلەردىمۇ يەنىلا تېپىشماق دۇنياسىدا كەزمەكتىمىز. ئۇنىڭ بىلەن غايىۋانە دىدارلىشىۋاتقان مۇشۇ مىنۇتلاردا ئۇنىڭ روھىغا ئاللاھتىن جەننەت تىلەيمەن.

ھاياتىنى بەدەل قىلىشقىمۇ رازى ئىدى. ھەرقانداق بىر قارشىلىقلارمۇ ئۇنىڭ ئىرادىسىنى سۇندۇرالمىتى. ئۇ ئاخىرى ئۆزىنىڭ ئىستەكلىرى ئۈچۈن ھاياتىنى تەسەددۇق ئەتتى.

ئۇ مۇھەببەتنى، ھاياتىنى قىزغىن سۆيەتتى، ئەمما ئۇنىڭ يۈرىكى چاڭقاشتىن قۇرىغان ئىدى. ئۇنىڭ ھاياتى پەقەت ئۆز غايىسىغا كۆمۈلگەن ئىدى. بەلكىم تالاي ئىنسانلار ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن شاتلانغاندۇ، بەلكىم تالاي ئىنسانلار ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن مۇڭلانغاندۇ، بەلكىم تالاي ئىنسانلار ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن گۈللەنگەندۇ. ئەجداتلىرىمىز «ھايات تېپىشماق،

2016 - يىلى 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، ستوكھولم.

مەھمۇد قەشقەرى مەقبەرىسى زىيارىتى

سەھنىدىن بىر كۆرۈنۈش

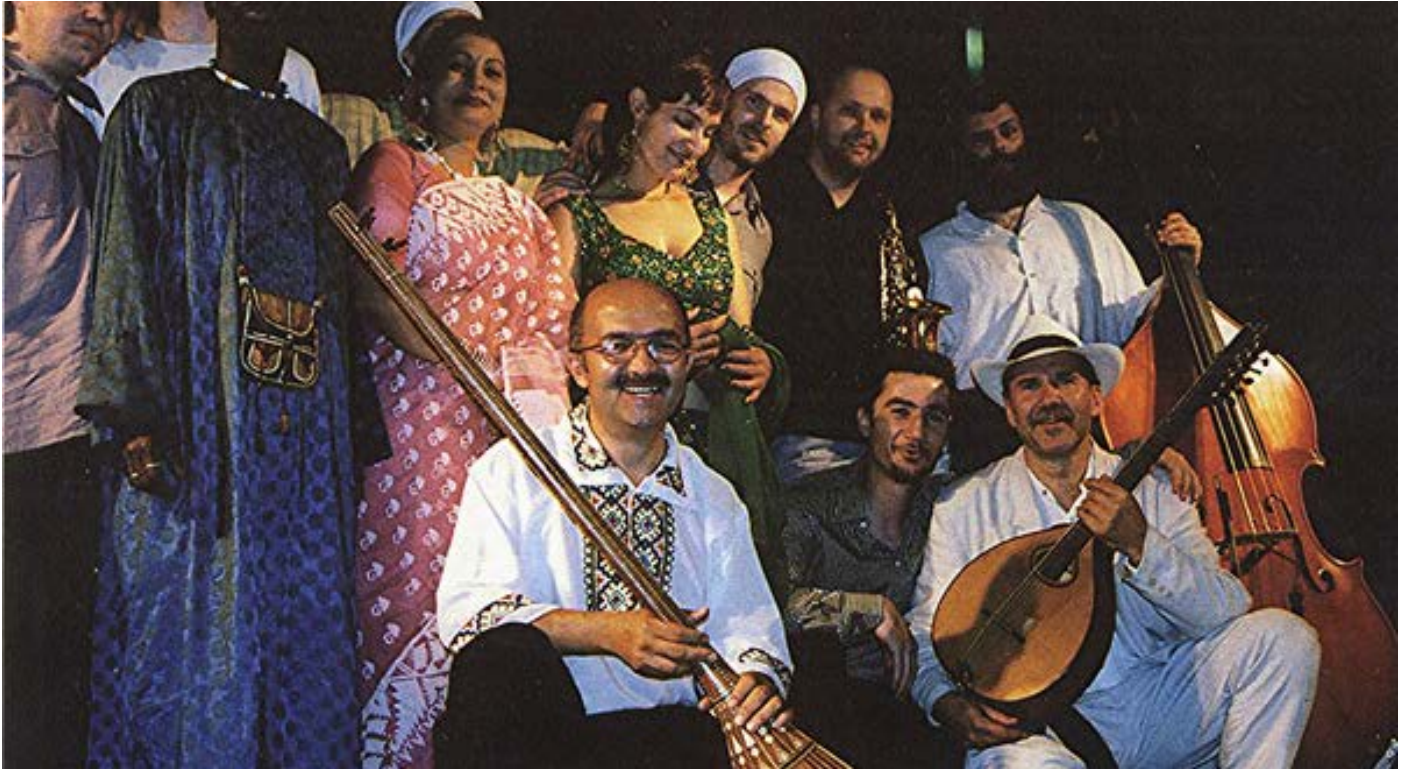

سىڭلىسى مەنەۋەر بىلەن ئۈرۈمچىدە چۈشكەن خاتىرە سۈرەت

«ھەسرەت» ناملىق ئۇنئالغۇ لېنتىسى

شۋېتسىيە دۇنيا ئوركېستېرى بىلەن بىرلىكتە ئۇيغۇر ناخشا - مۇزىكىلىرىنى ئورۇنداش

جەسۇر ئوغلان

غېربى ۋەيران (تۈركىيە)

ئاتاقلىق ئۇيغۇر كومپوزىتور، تالانتلىق ناخشىچى
كۈرەش كۈسەن 47 يېشىدا شىۋىتسىيەدە 2006
- يىلى 29 - ئۆكتەبىر كەچ سائەت 8:30 دا
يوشۇرۇن يۈرەك كېسەللىكى بىلەن تۇيۇقسىز
ۋاپات بولدى.
(ئەركىن ئاسىيا رادىئوسى خەبىرىدىن).

كۆكرىكىڭ قالغان ئىدى دۈشمەنگە قارشى قەھرىمان،
ياڭرىغان ناخشاڭ بىلەن كەتتى نامىڭ ھەر تامان.

ئۆتكۈر قىلىچ ھەر بىر سۆزۈڭ ياۋ قەلبىگە سانجىلار،
سايىغاندا دۇتارىڭ شوخ، قان يىغلىدى ياۋۇز قاۋان.

روشن ئىدى ماڭغان يولۇڭ قايتىمىدىڭ،
ھاياتىڭ شانلىق ئىدى ئوتلۇق نىشاننى تاللىغان.

ئەل بىلەن بىرگە بوپ مىللەت غېمىدا كۈل بولغاچ،
ۋەتەن ئۈچۈن جاننىڭ پىدا، چىھرىڭ بولماي سامان.

شۇنچە يىللار قوغلاشمىدىڭ شۆھرەتنى سەن،
ئە ئېزىز مىللەت دېدىڭ، بولسۇن خەلق ئامان.

كۈللى ئالەم خەلقىگە ئاڭلاتتىڭغۇ داۋانى سەن،
ھەسەتخورنى مات قىلىپ غەلبە قىلدىڭ شۇ ھامان.

ئۈمىتسىز شۇ دوستلىرىڭغا كۆرسەتكەنتىڭ توغرا يول،
كۆكلىتىپ قەلبىدە پارلاق كېلەچەك ھۆر زامان.

سۆيۈپ ھەجرىل ئەسۋەدنى ئىستىقلال دەپ يىغلىدىڭ،
ھەمىشە ھەر كۆڭۈلنى ئېچىلدۇرۇپ ناخشاڭ بىلەن.

ئەجنەبىگە ئۇيغۇرچە سازنى چالغۇزۇپ شاگىرت قىلىپ،
قالدۇرمىدىڭمۇ ئەي يىگىت جاھان ئەھلىنى سەن ھەيران.

شۇم خەۋەردىن بولدى پارە يۈرەكلەر، ئاقتى ياش،
غېربى ۋەيران ئېسەسەپ دۇئادا ئەي جەسۇر ئوغلان.

ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋ

قازاقىستان يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسى تەرىپىدىن نەشىر قىلىنغان
«ئۆمۈر - داستان <ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋ>» ناملىق كىتابقا ئاساسەن
تەييارلاندى

خىزمەتنى 2008 - يىلغىچە داۋاملاشتۇرىدۇ. ئۇنىڭ دەسلەپكى ئىجادىيەتلىرىدىن بولغان بەزى شېئىرلىرى ناھىيەلىك «ئەمگەك تۇغى»، كېيىنەرەك جۇمھۇرىيەتلىق «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتلىرىدا دايمىم بېسىلىپ تۇردى. «مەن ئابدۇمېجىتنى بالىلىق ۋاقتىدىن ئۇبدان بىلىمەن، - دەپ ئەسلىەيدۇ پېشقەدەم مەرىپەتچى، قازاقىستان ژۇرنالىستلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى تۇرسۇن تۇردىبېۋ. 1961-1967 - يىللىرى ئى. تايىروۋ نامىدىكى مەكتەپتە مۇدىر بولۇپ ئىشلىگەن ۋاقتلىرىمدا، «ئەقىلنى ياشتىن، بالىنى باشتىن» دېگەندەك ئۇنىڭ ھەم ئەقىللىق ھەم پاراسەتلىك بالا ئېكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان ئېدىم! ئابدۇمېجىتنىڭ شېئىرىيەت مەيدانىدا بەرھايات بولۇپ، شائىرانە قەلىمىنىڭ ئۆتكۈرلۈكلىكىنى يۇقىرى سىنىپلارغا چىققىنىدا يەنىمۇ روشەن كۆرۈشكە باشلىدىم. مەن مالىۋاي ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئىلمىي مۇدىر بولۇپ ئىشلەپ يۈرگىنىمدە «ئىجادىيەت گۈلشىنىگە سەپەر» ناملىق سەرلەۋھە بىلەن «ئىجادىيەت» تام گېزىتىنىڭ تەشەببۇسكارى بولۇپ، بىر نەچچە شېئىر ھەۋەسكارلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىققانىدىم. ئابدۇمېجىتنىڭ شېئىرى تۇنجى بولۇپ شۇ گېزىتتە ئېلان قىلىنىپ، كېيىنەرەك ناھىيەلىك «ئەمگەك تۇغى» گېزىتىدا ئارقا-ئارقىسىدىن بېسىلىشقا باشلىغان. «مەن ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋ بىلەن بىر يۇرتلۇق بولۇپ، بالىلىق چاغلىرىمىزدا ئىلمىگە بولغان تەلپۈنۈش بىزنى يېقىنلاشتۇرغانىدى. بىز بىرلىكتە مەكتەپنىڭ ئىشتىن سىرت سەنئەت ۋە دىرامما گۇرۇپپىلىرىغا قاتنىشاتتۇق.

دۇنيادا مىللەتنى تونۇتىدىغانلار يەنە شۇ شائىرلار! شائىرلىرىنى ھۆرمەتلىمىگەن ۋە قەدىرلىمىگەن مىللەتلەرنىڭ كېلەچىكى قاراڭغۇ. ئەمما، شېئىر يېزىش ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىش. «شېئىر مىسرالىرىنى تىزىش - يىڭنە بىلەن قۇدۇق قېزىش بىلەن باراۋەردۇر» دېگەن ئىكەن بىر دانىشمەن. شائىرلار ئىنسان ھاياتىنىڭ قامۇسىنى ياراتقۇچىلاردۇر. خەلقىمىزگە شېئىرخەزىنىلىرىنى سۇنۇپ كەلگەن شائىر ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋ ئەنە شۇنداق شائىرلارنىڭ بىرىدۇر. كۆزگە كۆرۈنگەن شائىر ئابدۇمېجىت شېئىرىدىن ئوغلى دۆلەتوۋ (سىرداش) قازاقىستان ژۇرنالىستلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، 1949 - يىلىنىڭ 31 - مارت كۈنى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالمۇتا ۋىلايىتى چېلەك ناھىيەسى (ھازىرقى ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى) بايسېيىت يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. ئۇيغۇرچە ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن تۈگەتكەندىن كېيىن، ئەل - فارابى نامىدىكى قازاق مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ژۇرنالىستلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇغاندىن كېيىن، 1970 - يىلى بىردىن بىر مىللىي گېزىتىمىز «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتى رېداكسىيەسىگە كوررېكتور بولۇپ ئورۇنلىشىدۇ. كېيىن مۇخبىر، بۆلۈم باشلىقى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۆتەيدۇ. تەلەپچان، ئۆز كەسپىگە مېھىر باغلىغان، مەتبۇئاتنىڭ قىر - سىرلىرىنى پۇختا ئۆزلەشتۈرگەن ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋ 1984 - يىلى باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى خىزمىتىگە كۆتىرىلىدۇ. ئۇبۇ

ئابدۇمېجىت دۆلە توۋ قازاق ۋە رۇس ئەدەبىياتىنىڭ نامايەندىلىرى ئاباي، ئاس. پۇشكىن، س. ئېسىپىن، م. ژۇمابائېۋ، م. ماقاتائېۋ، م. چ. ۋېتائېۋ، ئا. ئاخماتوۋا، ف. ئوڭغار سىنوۋا، ئە. تەزىبايېۋ، ت. مولداغالىيېۋنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش بىلەن كىتاپخانلارغا تونۇشتۇردى. ئابدۇمېجىت دۆلە توۋ بۈگۈنكى كۈندە ئىككى يۈزدىن ئوشۇق ناخشا تېكىستى يازغان بولۇپ، ئاتاقلىق كومپوزىتور قۇددۇس غوجامياروۋ، شاگىرتلىرى ئىكرام مەسىموۋ، ئىسمائىلجان ئىسائېۋ، ئادىلجان جانباقييېۋلار ئۇنىڭ شېئىرلىرىغا مۇزىكا يازدى. «دەرۋىشلەر» گۇرۇپپىسى بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىشلەش نەتىجىسىدە «توينا مە» ناخشىسى ۋۇجۇتقا كېلىپ ئاممىباپ ناخشىغا ئايلاندى. دىلناز ئەخمەدئېۋا ئۈچۈن ئۈچۈن مەخسۇس تېكىست يېزىپ بەردى. ئۇيغۇر سەھنىسىنىڭ بۇلبۇللىرىدىن گۈلۋىرا رازىيېۋا، نۇربۇۋى مەمەتوۋا، تولۇناي ئەيساروۋا، ساھىبەم مەشرەپوۋا، نۇرالىم ۋارىسوۋا، پەرھات داۋۇتوۋا، سەھەردىن يۈسۈپوۋا، «ياركەنت بۇلبۇللىرى» ئۇنىڭ ناخشىلىرىنى ئورۇندىماقتا. ئەسەرلىرىدە ئىنسانىيلىقنى، تەبىئەت گۈزەللىكىنى، يەر-ئادەم-ئالەم ئارىسىدىكى ئاجىزلىق مۇناسىۋەتنى، پاك مۇھەببەتنى قىزغىن ئىلھام ۋە يۈرەك قېتىدىكى سۆزلىرى بىلەن كۈيلەشكە ماھىر ئاتاقلىق شائىر ئابدۇمېجىت دۆلە توۋ 1984-يىلى موسكۋادا ئۆتكۈزۈلگەن ياش يازغۇچىلارنىڭ VIII كېڭىشىگە ۋەكىل بولۇپ قاتناشقان. ئا. دۆلە توۋ 1982-يىلدىن بۇيان سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ، ھازىرقى قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى مۇكاپاتى، تۈرك شېئىرىيىتى فېستىۋالىنىڭ نامزاتى بولغان. فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور ھېلى مەرھۇم ماھمۇت ئابدۇراخمانوۋ، شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى تەھلىل قىلىپ، «قاچقاج ئويۇنى»، «بەزى چاغلار»، «ئەسلەش»، «بىرىنچى مۇھەببەت»، «ئىنسان ھۆرمىتى»، «قېيىنلار پىچىرلايدۇ» قاتارلىق شېئىرلىرى ھەققىدە مۇنداق مىسرالار تىزىدۇ:

ھاياتلىقتا ئوي-ئارمىنى كۆپ ئادەمنىڭ،
قىزغىنى يوق ئارمانسىز ئۆتكەن دەمنىڭ.
سېزىلىدۇ... يەر دەسسەپ يۈرگەندە كەمەن،
تەشۋىش يىغىۋېلىپ بار ئالەمنىڭ!

ئابدۇمېجىت مېنىڭ كۆز ئالدىمدا تالانتلىق شائىر بولۇپلا قالماي، يەنە قەدىردان ئاغىنە، كۆيۈمچان قېرىنداش، ئۆز مىللىتىنى سۆيىدىغان ۋە تەنپەرۋەر ئىنسان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يورۇق يۇلتۇزى ئىدى. ياش شائىر ئابدۇمېجىت دۆلە توۋنىڭ 1973-يىلى نەشر قىلىنغان «مەن يىگىرمىدە» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنغاندا، دەپ ئەسلىدە، قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى ئىلاخۇن جەللىۋ. بۇ ھەقىقەتەن ھەممىمىزنى ھايانغا سالغانىدى. چۈنكى كىتاب نامىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغاندەك، يىگىرمە ياشتا شېئىر توپلىمى چىقىرىش ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى. شائىرنىڭ «مەن يىگىرمىدە» ناملىق توپلىمى كەڭ كىتابخانلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن. شۇنىڭدىن كېيىن شائىرنىڭ كىتابلىرى ئارقىمۇ ئارقىدىن چىقىشقا باشلايدۇ. «باھار قايتىدۇ»، «ئادەملەرگە ئاشىقمەن»، «يۇت ناۋالىرى»، «قاناتلىك ئويلار»، «ئاق تاڭلىرىم»، «ئاق تېرەك، كۆك تېرەك»، «توينا مە»، «ھەي، دۇنيا، دۇنيا»، «شوخ بۇلاقلار»، «ئاتامدىن ئاڭلىغان چۆچەك ۋە تەمسىللەر»، «بىر ئارمان بار»، «ياۋايى سۆيگۈ»، «مەن سۆيگەن ھايات»، «بەلدىڭدىكى سۆھبەت»، «روھلار سۆزلەيدۇ» شۇلار جۈملىسىدىندۇر. «ئابدۇمېجىتنىڭ شېئىرلىرىنى ھەر قاچان باشقا شائىرلار ئەسەرلىرىدىن ئوڭاي ئايرىۋېلىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ پەقەت ئۆزىگىلا خاس شەكلى، ھەر بىر شېئىرنىڭ ئۆزىگىلا خاس لوگىكىلىق يېشىمى بار. قازاقىستان خەلق يازغۇچىسى زىيا سەمەدى "مەن ئابدۇمېجىتنىڭ كېلەچىكىگە چوڭ ئۈمۈد بىلەن قارايمەن. شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، يېقىن ئارىدا ئۇ بىزنىڭ شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىن ئورۇن ئېگىلەيدۇ...». - دەپ، شائىرنىڭ ئىجادىيىتىگە يۇقىرى باھا بەرگەن ئىكەن. ئابدۇمېجىت دۆلە توۋنىڭ بەزى شېئىرلىرى مەكتەپ دەرسلىكلىرىدىن ئورۇن ئالغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى قازاق، رۇس، ئۆزبەك، قىرغىز، تاتار، كورېيە، تۈرك تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان. شېئىرلىرى، بالادىلىرى موسكۋادا چىقىدىغان «درۇزبا نارودوۋ»، «ئىستوكى» ژۇرناللىرىدا، «لىتېراتۇرنىيا گازېتادا» بېسىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئالمۇتىدىكى قازاق ۋە رۇس تىللىرىدا نەشر قىلىنىدىغان گېزىت-ژۇرناللاردا ئەسەرلىرى داۋاملىق چىقىپ تۇردى. ئۆز نوۋىتىدە

ئالىي پەزىلەتلەرگە بولغان تەشنىلىقى ئەكس ئەتتىلگەن. مەسىلەن، «بايقىماي ئۆتكەندە» شېئىرىدا ھاياتنىڭ ئىگىز پەس داۋانلىرى توغرىسىدا تۆۋەندىكىچە پىكىر يۈرگۈزىدۇ:

شۇنىسى بىلەن ھايات قىزىق، بەلكى،
كۆپ نەرسە بار ئۆمۈردە تەڭشەلمىگەن.
يۈرىمىز كۆرۈپ بىردىن يىقىلغاننى،
چوڭ-كىچىك ھەممىسىنى يەڭسەم دېگەن.
مەنمەنلىكنى ئۆزىگە قانات قىلىپ،
لاچىن دەپ قۇشقاچ تۇتۇپ ئالغانلار بار.
ھەتتا!

ھەتتا تۈز يولدا يېتىپ قېلىپ
باشقىغا ئاچچىق قىلىپ قالغانلار بار.

«قانائىلىق ئويلار» - ئا.دۆلەتوۋنىڭ
نوۋەتتىكى كىتابى تېما-مەزمۇن جەھەتتىن
ھەر خىل شېئىرلاردىن تەركىپ تاپقان.
ئۇنىڭدا مۇھەببەت، دوستلۇق، ئىنسانلىق
پەزىلەتلەر، ئانا يۇرت ھەققىدىكى شېئىرلار
ئورۇن ئالغان. شۇنداق بولسىمۇ، ئەسەردىن
زامانىۋىي ھاياتنىڭ تەشۋىشلىرى، بۇ بېئارام
دەۋرىمىزدە ئادەمنىڭ ۋەزىپىسى، ئۇنىڭ
ئىچكى كەچۈرمىشلىرى، ھىس-تۇيغۇلىرى
يارقىن سېزىلىدۇ، دېگەن بولار ئېدىم.
ئادەملەر ئىچىدە پەگادا يۈردۈم،
ئادەملەر ھەققىدە يۈكسەك ئوي سۈرۈپ، - دېگەن
مىسرالىرىنى نەقىل كەلتۈرۈشكە بولىدۇ:

ماڭا كېرەك ئەمەس ئۆتكۈنچى شاتلىق،
بىر دەملىك كۈلكىسىدىن ساقلىغىن،
تەقدىر.
ماڭا كېرەك ئەمەس ساختا، گۈزەللىك،
قولغا يېنىك كەلگەن بەخت ھەم ئېغىر،

- دەپ ئۆزىنىڭ ھاياتى پىرىنسىپلىرىنى تېخىمۇ
ئېنىق ئېيتىدۇ. ئۇ ھەقىقىي بەختنى، ھەقىقىي
گۈزەللىكنى، يەنى ھاياتتىكى گارمونىيەنى
چوڭقۇر ھېس قىلىپ، شېئىرلىرىغا ئاساس
قىلىشقا ئىنتىلىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ
شېئىرلىرىدا قەلبىگە چاقماقتا ئوخشاش بىر
دەققىدە يېنىپ ئۆتىدىغان نەپىس سېزىملار،
ئادەم ھاياتىدىكى مۇھىم ئامىللار بىلەن بىر
قاتاردا چىكىش، قارىمۇ-قارشى ئەھۋاللارمۇ
ئۆزىنىڭ يارقىن ئىپادىسىنى تاپىدۇ، - دەپ،
ئۆزىنىڭ تەنقىدىي كۆز-قاراشلىرى ئارقىلىق
باھاسىنى بەرگەن ئىكەن شائىر ئۇستازى.
ناھايتى ئەپسۇس، ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋ

بۇ مىسرالار ئىنسانلىق ھاياتلىق
ماھىيىتى توغرىسىدا مۇئەللىپنىڭ
چوڭقۇر مۇلاھىزىلىرىنىڭ بىر ئىپادىسى.
توپلامدىكى ھەم ئىدىيىۋىي، ھەم بەدىئىي
جەھەتتىن مۇكەممەل چىققان ئەسەرلەرنىڭ
بىرى «ئەسلەش» شېئىرى. مۇھىمى،
مۇئەللىپ ئوي-پىكىرىنى، تۇيغۇلىرىنى
ھەقىقىي سەمىمىيەتنى ئىزھار قىلغان:

ئاتىلىرىم، كەتتىڭلار قايتماي،
ئەسكە ئالماي مەن قانداق چىداي.
ئەسلىگەندە سىلەرنى، تۆككەن
ئانىلارنىڭ كۆز يېشى بولاي.

ئا.دۆلەتوۋ ئۆز قەلبىنىڭ غەلۋۇرىدىن
ئۆتكۈزگەن، ئۇنى ھاياجانلاندۇرغان، تەۋرەتكەن
مەسىلىلەر ھەققىدە ئەينە شۇنداق تەسىرلىك
پىكىر يۈرگۈزەلەيدۇ، - دېگەن.
ئۇنىڭ «يۇت ناۋالىرى» توپلىمى ئاساسەن
شېئىرلاردىن ئىبارەت بولۇپ، توپلامدا ئانا
يەر، تۇغۇلغان يۇرت ھەققىدە، ئۇنىڭ يۈرەككە
يېقىملىق مەنزىرىلىرى، يۇرتنىڭ قوينىدا ئۆتكەن
يالاڭغىداق بالىلىق، شاتلىقى كۆپ، مۇڭى ئاز
كۈنلەر تەسۋىرلىنىپ، ۋەتەن ھەققىدە، ۋەتەنگە
بولغان مىننەتدارلىق، پەرزەنتلىك مۇھەببەت،
شۇنداقلا يۇرت ئالدىدىكى ئىنسانىي ۋەزىپە -
قەرزدارلىق ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەن.

ئانا يۇرتىسىز شائىر ئىلھامى قاناتسىز،
ھاياتى بېمەنە.
يۇتۇمغا ئاتلىناي مەن، توختاتمىغىن،
يۇت، بىلەن ئاخىرى قوش قانائىلىقىم.
ئۇنىڭ ھەر ئادەم، گىيا، توپىسىغا،
چىگىلىگەن ئاجرالماس بوپ ھاياتلىقىم.
توختاتما،
كېچىكمەستىن ئاتلىناي مەن،
ژۇتۇمنى كۆرۈپ، قايتا شاتلىناي مەن.
ئىلھام قاناتلانسى،
شېئىرىمدا
چېلەكنىڭ شامىلىغا ئايلىناي مەن.

«بىلىپ تۇرۇپ»، «بايقىماي ئۆتكەندە»،
«قالسام كېيىن»، «ھەممىنى كەچۈرسەكمۇ»،
«كۈز»، «بىز ۋە بالىلار»، «بىلمەك بولساڭ»
ۋە باشقىلاردا مۇئەللىپنىڭ ياخشىلىق-
يامانلىق، مەرتلىك-نامەرتلىك، بەلەتلىك-
پەسلىك ئوخشاش مۇھىم مەسىلىلەر
توغرىسىدىكى تەۋرىنىشلىرىنى، دوستلۇققا،

كۈن ھەقىقەتلىرى» ۋە نۇرغۇنلىغان باشقا شېئىرلىرىدا جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردە كۆرۈلۈۋاتقان ئىللەتلەر سۆكۈلگەن. شائىرنىڭ كۆپ شېئىرلىرىدا بىز، ئۆزىمىزنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ تاپمىز، - دەيدۇ «ئۇيغۇر ئۆيى» جەمئىيىتى فوندى پىرېزىدېنتى مەھمەتجان جانباقتىيېۋ. ئۇنىڭغا مىسال «روھلار سۆزلەيدۇ» داستانى:

زامان،
يەنە ئۆزگىرىدۇ.
دېڭىزلار كۆچۈپ،
تاغلار تۈزلىنىدۇ.
بىر كۈنلەر كېلىپ،
باغرىغا شاتلىق سېلىپ،
بەرى بىر مېنىڭ ئەۋلادىم
ئازاتلىق ئالىدۇ،
ئېگىز كۆتۈرگەن
بايرىقى قولىدا.
مەڭگۈگە لەپىلدەپ قالىدۇ.

ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنىڭ ئېسىل پەزىلەتلىرىدىن يەنە بىرى بولسا - ئۇنىڭ ياش ئىجتىكارلارنى تەربىيەلەش ئىدى. بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ئۆزلىرىنىڭ خىلمۇ-خىل مەزمۇندىكى ئەسەرلىرى بىلەن ئەدەبىيات گۈلزارىدا تىنماي ئىزدىنىپ كېلىۋاتقان قەلەم ساھىبلىرى ئاۋۋت مەسىموۋ، پاتىگۈل مەخسەتوۋا، ئىمىنجان توختىياروۋ، تېلمان نۇراخۇنوۋ، گۈلبەھرەم خوشائېۋ، شائىرەم باراتوۋا، داۋۇت مۇسائېۋ ۋە باشقا ئەدىبلەرنىڭ ئابدۇمېجىتتىن تەلىم ئالغانلىق ھەممىمىزگە ئايان.

«تەڭرىتاغ» ئىجتىكارلار بىرلەشمىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلانغان شائىر ۋە يازغۇچىلار ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنى شۇ بىرلەشمىنىڭ رەئىسى قىلىپ سايلىغان ئىدى. بۇ ئىجتىكارلار توپىنىڭ دەسلەپكى مەھسۇلاتى بولغان «قازاقىستان - مېنىڭ ۋە تىنىم» ناملىق توپلام ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا ياخشى تەسىرگە ئىگە بولدى. بىرلەشمە ئەزالىرى ئابدۇمېجىتنىڭ رەھبەرلىكىدە يەنە كۆپلىگەن نەمۇنىلىك ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى پىلانلىغان ئىدى. ئەپسۇس، ئۇ ئىشلارنىڭ ئاخىرىغا يېتەلمەي ئابدۇمېجىت ئاغىنىمىز بېمەھەل بىزدىن ئايرىلدى. ئۇنىڭ قىلالمىغان ئىشلىرىنى شاگىرتلىرى سۆزسىز ئەمەلگە ئاشۇرغۇسى... - دەپ يازىدۇ يازغۇچى مەتىمىن روزىبايېۋ.

قايناق ئىجتىكارنىڭ چوققىسىغا ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەندە ئالەمدىن ئۆتتى. تەقدىرگە تەن بەرمەي ئامال يوق ئىكەن. ئابدۇمېجىت ئۆزىگە شېئىرلىرى، نەسرېي ئەسەرلىرى، ناخشا تېكىستلىرى ئارقىلىق ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرۇپ باقى دۇنياغا كەتتى. بۈگۈنكى ئەۋلاد ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۈگىنىپ، تەھلىل قىلىپ، ئىلمىي ماقالىلار يازغۇسى - دەپ ئەسلىدە ئۆز ۋاقتىدا «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىدە (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازىدا») بىللە ئىشلىگەن پېشقەدەم مەرىپەتچى جەزىرە بۇرھانوۋا. بىز شائىرلارنىڭ قانداق دۇنياغا كېلىدىغانلىقىنى بىلمەيمىز - بۇ بۈيۈك سىردۇر، ئامما نېمە ئۈچۈن دۇنياغا كېلىدىغانلىقىنى بىلمىمىز. شائىرلار ۋە يازغۇچىلار سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلانغاندىن كېيىن، يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن دۆلەتلەر ئەدەبىياتىدا يېڭى ئېقىملارنىڭ شەكىللىنىشىگە تۈرتكە بولدى. جۈملىدىن، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەرنى بىز نۇقتىلىق ھالدا شائىر ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنىڭ شېئىرلىرىدىن كۆرۈۋالالايمىز. شۇڭلاشقا، مىڭ بىر ئەپسۇسكى، ئۇ ھاياتىنىڭ، ئىجادىيەتنىڭ نەۋقەران پەيتىدە دۇنيادىن كەتتى. لېكىن ئۇ بىز بىلەن خوشلاشسىمۇ، بىزگە باي مىراس قالدۇرۇپ كەتتى. بىز شۇ مىراس بىلەن تونۇشقاندا، شائىرنىڭ ئۆزىگە خاس دۇنيا تونۇشى، ئۇنىڭ نېمىلەردىن تەشۋىشلىنىپ، نېمىلەرگە ھاياجانلانغانلىقىنى، ئوي-پىكىرلىرى، مۇزاكىرىلىرىدىن ئۇسلۇبلار بىلەن ئېچىپ بېرىشنى ھەم ئۇنىڭغا ئارام بەرمەيدىغان ئەڭ ئىنچىكە سېزىملارنى ھېس قىلىپ باشقىلارغا يەتكۈزىدۇ. «مىللىيلىك» شېئىرىدا ئۇ مۇنداق دەپ يازىدۇ:

مىللىيلىكىمىز نېمىدە؟
كۈن كۆرۈشتىمۇ،
ئاقچا چېچىشتىمۇ،
كۆرۈنگەن مېھماننى ئۆيگە باشلاپ،
ئىشىك ئېچىشتىمۇ؟

بىز شائىر ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنىڭ ئۆز خەلقىنىڭ ۋىجدانىنى ۋە ئۈمىد-ئارزۇلىرىنى چۈشەنگەنلىكى، ئىنساننىڭ ئەڭ چوڭقۇر سىرلىرىغا چۆككەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەمگەكلىرىنى قەدىرلەيمىز. ئۇنىڭ «ئالدامچى ھەۋەسلەر»، «بىلمەيسەن»، «بۈگۈنكى

يىگىرمە يېشىدا دەسلەپكى «مەن يىگىرمىدە» توپلىمىنى ۋۇجۇتقا چىقاردى. شۇنىڭدىن كېيىن يىگىرمە پارچىدىن ئارتۇق كىتاب، ئىككى يۈزدەك ناخشا تېكىستى يازدى. ئابدۇمېجىت بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ پەخرى. يورۇق يۇلتۇزى» دېگەننى سەياسەتچىلەر، ئەدەبىياتچىلار، تەتقىقاتچىلار، ئالىملىرىمىز ئەمگەكلىرىدىن ئوقۇغان. قېرىنداش قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق ژۇرنالىستلىرى: «ئەبېكىڭ زامانىۋىي ئۇيغۇر مەتبۇئاتىنىڭ پىرى. ئەبېكىڭ قايسى تېمىدا يازمىسۇن، تەرجىمە قىلمىسۇن، ئۆز ئىشىنى يۇقىرى ماھارەتتە ئورۇنلايدىغان، مەسئۇلىيەتچان، تەجرىبىلىك ژۇرنالىست» دېگەنلىرىنى كۆپىنىڭ ئاغزىدىن ئۆز قولىمىز بىلەن ئاڭلىغان. ئاڭلىغىنىمدا، ئاكىمىدىن پەخىرلەنتىم، خۇددى مېنى ماختاۋاتقاندەك خوشال بولاتتىم. ئۇنىڭ شېئىرلىرى، ئەقلىيە سۆزلىرى ۋاقىت ئۆتۈپ رىۋايەتكە ئايلىنىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ ئابدۇمېجىت دۆلەتتە «روھلار سۆزلەيدۇ» شېئىرىدا ئېيتقاندەك:

مەن بارمەن، مەن مىللىتىمگە يارمەن،
ئۇ ھېچ قاچان ئۆلمەيدۇ!
ئۆز مىللىتىدىن يەردە تۇرۇپ كەچكەنلەر
تىرىك ئۆلگەنلەر.
تىرىك مۇردا بولۇپ يۈرگەنلەر!...
ئەۋلاد موشۇنى بىلسە بولاتتى،
شۇ چاغدىلا
كېلەچەك ئاڭا كۈلەتتى!
مەن ئۆلمەيدىغان،
ھېچ كىمگە سېتىلمايدىغان،
مۇقەددەس روھ!
نۇرپەرەس روھ!!!
...كىشەنلەر قولىدىن،
دىلدىن ئېلىنغاندا! -
تىرىكلەرلا ئەمەس
بىز - روھلار يۈرىكى يېرىلىپ كەتسە...
مەيلىدى.
خۇشاللىق يىغىمىز
ئەرش - ئەلاغا يەتسە،
مەيلىدى!
بىزنى ئادەمگە كۆرسىتىدىغان
بىزنىڭ بايلىقىمىز.
بىزنى ئالەمگە كۆرسىتىدىغان،
بىزنىڭ - بايرىقىمىز!

دەپ، خەلقىمىزنىڭ كېلەچەك پارلاق ھاياتىنى كۈيلەپ كەتكەن شائىر-ئۇستازىمىزنىڭ:

90 - يىللىرى مەن جۇمھۇرىيەتلىك «كازاخستانىسكايا پراۋدا» گېزىتىنىڭ تەكلىپى بىلەن ئاستاناغا كەتتىم. ئابدۇمېجىت ئىككىمىز بۇ جەرياندا بىر-بىرىمىز بىلەن ئالاقىمىزنى ئۈزۈشكە بىر كۈنى ئۇ ئاستاناغا زۆرۈر ئىش بىلەن كېلىپ قاپتۇ. پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇيغۇرنىڭ ئاتاقلىق شائىرىنى «كازاخستانىسكايا پراۋدا» گېزىتىنىڭ خادىمىغا تونۇشتۇردۇم. ئۇ ئىككىلەنمەيلا: «بىزدە مىللىي دوستلۇق سەرلەۋەسى بار، تونۇشتۇرايلى»، دېدى. نەتىجىدە ئابدۇمېجىت دۆلەتتە تونۇش ئىجادىيىتىنى رۇس گېزىتخانىلىرىغا تونۇشتۇرغان ئالىم دامىر ھېزىباقىيەننىڭ ماقالىسى گېزىتتا ئېلان قىلىندى. موشۇ ساننىڭ تەھرىرلىكىنى قىلغاندا خادىملار: «بۇ شائىر ئېسىپنىغا بەكمۇ ئوخشايدىكەن»، دېيىشتى. مەن: «ھە، بۇ «ئۇيغۇرنىڭ ئېسىپنى» دەپ پەخىرلەنگەن ئىدىم. مانا موشۇنداق ئىززەت-ھۆرمەتكە بۆلەنگەن، شېئىرىيەت مۇھىتىدا دولقۇنلاپ، ئۇرغۇپ تۇرغان شائىرنىڭ يۈرىكى چاپسائىلا توختاپ قالغانلىقى ھەممىمىز ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش بولدى. مەن ئاغىنەمنىڭ «روھلار سۆزلەيدۇ» ناملىق داستاندىكى قۇرلار بىلەن يادنامەمنى تاماملىغۇم كېلىدۇ:

مەن - روھ!
مەن - مۇقەددەس روھ!!!
تىرىكلەر قەلبىنى ئۆلتەرمەيدىغان،
ئەۋلادقا مۇستەقىللىق تىلەيدىغان...
ئىلاھىم، سېنىڭ مۇقەددەس روھلىرىڭ،
تىلەكلىرىڭ ئەۋلادىمىز دىلىغا قونسۇن،
قەدىرلىك ئاغىنە، - دەپ ئەسلىيدۇ
«كازاخستانىسكايا پراۋدا» گېزىتىنىڭ
سابىق خادىمى سادىق يۈسۈپوۋ.
ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىلا ئەمەس، پۈتكۈل ئۇيغۇر
خەلقى ئابدۇمېجىت دۆلەتتە ۋاپاتى بىلەن
چوڭقۇر جۇدالىققا ئۇچرىدى. ئارىمىزدىن
ئەجايىپ تالانتلىق شائىر، قەلبى سېخى
بىر ئىنسان كەتتى. ئەپسۇس، مىڭ بىر
ئەپسۇس، ئەجەل چاڭگىلىدىن ئۇلارنى
قۇتقۇزالمىي، پەقەت نالە قىلىشتىن باشقا
ئىلاجىمىز يوق. يا بىز، ئۇيغۇرلار، شۇنداق
شور پېشانىمۇ؟ - دەپ نالە قىلىدۇ فىلولوگىيە
پەنلىرىنىڭ نامزاتى ھەدىيەم ئەخمەتوۋا.
«ئابدۇمېجىت دۆلەتتە تونۇش دىلىدا ناۋائىي بىلەن
ئېسىپنىنىڭ روھى مۇجەسسەملەنگەن. ئۇ

بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئېكەنلىكىنى ئەستىن چىقارمىساق، نۇر ئۈستىگە نۇر بولار ئېدى...

باھار قايتىدۇ

قاينغۇرمىغىن باھار ئۆتتى دەپ،
كۆزلىرىڭدىن تۆكۈلمىسۇن ياش.
قايتار يەنە گۈلباھار ياشناپ
ئاخىر باركەن يەر بىلەن قۇياش.

قاراپ سولغان گۈلگە بىر نەپەس،
قاينغۇرمىغىن ياش تۆكمە بېكار.
ئۆتكەن كۈنلەر قايتمايدۇ بۇ راست،
ئەمما، جېنىم، قايتىدۇ باھار!

«دانالار يۈرەر بەلكىم قېشىمىزدا،
قول-قانات بولۇپ تۇرمۇشىمىزدا.
شۇنداق ئېكەن،
قەدىرلەپ، بىز ئۇلارنى،
تاج قىلىپ كۆترەيلى بېشىمىزدا»

، - دەپ بىزگە نەسىھەت قىلىپ يازغىنىڭدەك، شائىر-يازغۇچىلارنىڭ ئىسمىنى ئۆچۈرمەسلىككە، باشلىغان ئىشىڭنى داۋاملاشتۇرۇشقا بار كۈچىمىزنى سالماق. خەلق سۆيگەن شائىر ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋ ئىجادىيەتنىڭ قايناق پەسلىدە ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ شېئىرلىرى بىلەن قەلبىمىزدە ھەيكەل تىكلدى. شۇ ھەيكەلنى دات باسقۇزماسلىق

شائىر ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنىڭ ئائىلە خاتىرىسى

تەڭرىتاغ پاجىئەسى

تارىخىي داستان*
ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق (قازاقىستان)

تۈرتلىكلەر

ھەر كىشى ئۆزىدە يوقنى ئىزدەيدۇ،
ۋىجدانىسىز ئار ھەقتە تولا سۆزلەيدۇ.
— ”ۋەتەن!“ دەپ كۆكسىنى كەرگەن بەزىلەر،
ۋەتەندىن يا مەنسىپ، ئابروي كۆزلەيدۇ.

***

ھاردۇقىڭ ۋەتەندە يۈرگەندە چىقار،
دوست بىلەن سەپ تۈزۈپ كۈلگەندە چىقار.
كۆيۈكى بېسىلماس تۇغۇلغان يۇرتنىڭ،
دەردىنى سورىساڭ ئۆلگەندە چىقار.

تەمەگەر ئەمەسمەن ياشالىقىم شۇ،
مىڭ شۈكرى قۇرساقنىڭ قولى ئەمەسمەن.
قول قىسقا بولسىمۇ تىلىم ئۇزۇندۇر،
ئۆزۈمدىن ئۆزگىنىڭ قولى ئەمەسمەن.

***

بىلىمەن، بىراۋغا مەن يۈك بولمايمەن،
بىلىمەن، جاھانغا تۇۋرۇك بولمايمەن.
بىلىمەيمەن، ئەتىكى كۈنۈم نە بولار،
بىلىمەن يامانغا كۆۋرۈك بولمايمەن.

سۆيگۈ

كۈپىدە ئوت تۇتشار بۇ تېنىمگە،
بويۇڭنى يىراقتىنلا كۆرگىنىمدە.
يۈرىكىم تېپىچەكلەيدۇ تىنىم تاپماي،
— بەلكى ئۇ كۆيدۈرگىنىڭ كۆيگىنىمدە.

سابادىن سالام يوللاپ سارغىيمەن،
بىر قىيا باقماق شۇنچە ھار كېلەمدۇ.
بىلىمدىم سۆيدۈرۈشنى بىلگەن بىلەن،
قىز قەلبى يا سۆيگۈگە تار كېلەمدۇ.
سۆيگۈدىن ياشار ئادەم،
ياشمار ئالەم، ... كۆيمىسە، كۆي

ئۆرۈم چاچ

ياقۇت ئەمەس، سېنىڭ لەۋلىرىڭ،
ياقۇت دېگەن ئەسلى سوغۇق تاش.
ئەسىر قىلىپ مېنى باغلىغان
لېۋىڭ ئەمەس، ئىككى ئۆرۈم چاچ.

ئۆزۈڭنى ئاي يادقا سالىدۇ،
سېنىڭ شەھلا كۆزۈڭنى چولپان.
قاراشلىرىڭ جاننى ئالىدۇ،
ئىشقىڭ يېنىپ تۇرغان بىر گۈلخان.
مەن سۆيگۈگە قالمەن سادىق،
قۇلۇڭ بولاي بولساڭ ماڭا خان...

* ئاپتورنىڭ ئىستانبۇلدا نەشر قىلىنغان «تەڭرىتاغ پاجىئەسى» ناملىق توپلىمىدىن ئېلىندى.

ئانا يەر

ھەر ئاخشىمى يۇلتۇز كۆز قىسىپ،
مېنى يانغا چىلاپ قىينايدۇ.
بولمىسىمۇ سوغ باغرى نېسىپ،
مەيلىم بارمۇ، يوقمۇ سىنايدۇ.

يۇلتۇز بىلەن نېمە كارىم بار،
كىندىك قېنىم تامغان يەر تۇرسا.
بىر گېپىم بار ئېيتاي مەن ساڭا،
ئانا يەرنىڭ تېشى زەر تۇرسا،
نېمىسىنى ئارزۇ قىلىمەن،
يەر ئالدىدا بېنەزەر تۇرسا.

ئۆمۈرنىڭ زاۋالى

بۇ دۇنياغا قانداق تۇغۇلسا،
شۇنداق كېتەر ئادەم ئۆمۈردىن.
سەندە مېھىر - شەپقەت بولمىسا،
پەرقىڭ بارمۇ تاشتىن، تۆمۈردىن.

تۇغۇلغاندىن ئۆلگىچە تاكى،
كىشى غەمدىن بولمايدۇ خالى
ئۆزىنى كۈتۈپ يۈرۈشتىن كۆرە،
دۇنيا قوغلاپ قالمايدۇ ھالى،
ئۇنىڭسىزمۇ قىسقا ئۆمۈرنىڭ
بۇ ئالەمدە كۆپقۇ زاۋالى...

ئانا تىلىم

ئانا تىلىم - ئانامنىڭ تىلى،
ئۆلگىنىم شۇ قالسام ئايرىلىپ،
ئۇ سىڭگەنغۇ مېنىڭ قېنىمغا،
ئانام سۈتى بىلەن تارىلىپ.

ئانا تىلىم، يوقاتسام سېنى،
ئۆز جېنىمغا بولمەن زامىن.
ھەممىدىنمۇ ئايرىساڭ، تەڭرى،
ئايرىمىغىن تىلىمدىن، ئامىن!
بار بايلىقىم - شۇ ئانا تىلىم،
باشقا بايلىقىم بارى ناتايىن.

ئىشقى

يەنە كۆرۈپ قالدىم مەن سېنى،
سۇۋادانلىق سالقىن كوچاڭدا.
مەپتۇن قىلغان بىر چاغلار مېنى
ئەتلەس كۆينەك باردى ئۇچاڭدا.

چارەك ئەسىر بولدى شۇنىڭغا،
نە سەۋدالار چۈشمىدى باشقا.
بۇ ئىشقىنىڭ قۇدرىتىنى كۆر،
قارىماسكەن ھەتتاكى ياشقا.
شۇڭا دانا خەلقىم دەيدىكەن:
«ھەۋەس باشقا ۋە ئىشقى باشقا».

يۈرىكىم

دەردىمنى كۆپ تارتتىڭ، يۈرىكىم،
تارتتىڭ يېرىم ئەسىردىن ئۇزاق.
قانداق قىلاي، يوققۇ يۈلىكىم،
يوللىرىمدا تۇرسا كۆپ تۇزاق.

بۇنچە دۈپۈلدەپ سوقما، يۈرىكىم،
ئۆتۈپ كەتمەس ئۆمرۈم موشۇنداق
بىر كۈنى تويى، بىر كۈنى ھازا،
يارىلىشتىن بۇ ھايات شۇنداق
خۇش قىلارمەن كۈتكەن كۈن كەلسە،
يېرىلمىساڭ بولاتتى شۇ چاغ.

ئامەت

ئاينىڭمۇ ئاقىرىپ يېتىش باردۇر،
ئاپتاپنىڭ قىزىرىپ ئېتىشى باردۇر.
بۇ ئالەم دېگىنىڭ شاتلىق يە غەمدۇر،
ئامەتنىڭ بىر كېلىپ - كېتىشى باردۇر.

بەش كۈنلۈك ئالەم دەپ ئۈمىد ئۈزمىگىن،
بىزگىمۇ بەختنىڭ چېتىشى باردۇر.
ئانچىلا ئۇزاققا سوزۇلماس بۇ تۈن،
سۇبھىنىڭ سۈزۈلۈپ ئېتىشى باردۇر.
تارىختا ھېچ كىمدىم كەم ئەمەس خەخ بىز،
ئاهىمىز ئاللاھقا يېتىشى باردۇر.

گۈلنىڭ كۈز پەسلى

(ئۈمىدۋار جۇدالىق)
سەرۋى (ئامېرىكا)

توزار شۇ گۈل، تۆكەر ياپراق، سىتەمكار دۇر خازان پەسلى،
قايان كەتتى كېيىنەكلەر، تەلەپ ئەتمەس نىگار ۋەسلى.

سادا يوقتۇر باغى گۈلشەن ئارا بۇلبۇل ناۋاسىدىن،
نىشان ئىستەر گۈلى ھەرچاغ چۈشىدە يار سىماسىدىن.

تۈگەل توزۇپ غېرىپ بەرگى، ئۇچار سەرسان شاماللاردا،
يۈرەر بۇلبۇل يىراقلاردا، كۆيەر شۇ گۈل يىراقلاردا.

بىلەر شۇ گۈل پورەك بەرقى، يېشىل تونلۇق گۈزەل بەستى،
خازان بولدى، گۇمان يوقتۇر پەلەك سالىدى جاپا قەستى.

ئېسىدە گۈل تولۇق ئەينى، ئاخىرقى شۇ ۋىدا پەيتى،
جۇدا قىنار لىكىن ھەر چاغ مۇھەببەتلىك كۆڭۈل تەكتى:

سوغۇق كەچكۈز ئەجەل يايىدى، زامانكى ئايرىلىش پەيتى،
تۆكۈپ ياشنى شىرىن سۆزلۈك سۇخەندان يار نىدا ئەتتى.

دىدى شۇ گۈل: «قاچۇر جاننى، ئەزىزم بۇلبۇلۇم يارىم!
ئەجەل كۈتمەس ئاقىل بۇندا، ۋىدالاش ئەي ۋاپادارىم!»

دىدى بۇلبۇل: «گۈلۈم، رەڭگىڭ كەبى يۈرەك قىزىل قاندىر،
مەگەر تاشلاپ سېنى كەتسەم ۋاپا - ئەھدەمكى يالغاندىر!»

بەخت - قۇتتۇر، كىمەركى يار قېشىدا جان ئېتەر تەسلىم،
خازان تەنىڭ ئارامىگە نىسار ئولسۇن ئېتەكلەرى.»

دىدى گۈلى: «خاراپ تەنىم، نىگارنى خاھلىماس قەلبىم،
بىراق كۆكلەم ئارا قايتا دىدارلاشماق مېنىڭ ئەھدىم.

مەگەر جاننىڭ چىقار بولسا سوغۇق گۈلشەن ئارا يارىم،
تامامى جان قۇلاقىدا ئىرۇر فەرياد، ئاھۇ - زارىم.»

دىدى بۇلبۇل: «ئىتائەتتە ۋىدالاشماق قارار بولسۇن،
يېشىل كۆكلەمگىچە قەلبىم جۇدالىق زارىغا تولسۇن!

كېتەرمەن گۈلئۇزار يارىم، جۇدالىق زارىدا يىغلاپ،
رەھىمسىز سوغ - جۇدۇنلارغا سېنى يالغۇز ئاڭغا تاشلاپ.

سەبر - تاقەتكە يار بولغىن، زەئىپ تەنىڭ ئامان بولسۇن.
غېرىپ ھەم ناتىۋان قەلبىڭ مۇھەببەتكە ماكان بولسۇن.

ساڭا ئىشقىۇ - مۇھەببىتىم تامام ئىقلىم ئارا داستان ،
جېنىڭغا جان ئۇلار مېھرىم جۇدۇنلاردا گۈلۈم جانان.

ئۆتەرسەن ئىزغىرىن جۇتتىن چىدام - بەرداش بىلەن يارىم،
شاخىڭغا خۇش نەۋا ئەيلەپ قونارمەن بىل ۋاپادارىم.»

يۈرەك تامان نەقىش ئەيلەپ ئويۇپ قويدى ئۈمىد يارى،
شۇڭا مەغرۇر تۇرار شۇ گۈل ئۈزۈلسىمۇ يۈرەك تارى.

خازان توننى كىيىپ قالدى گۈلى مەشۇق جۇدۇنلاردا،
نىگار ئۇچتى يىراقلارغا، يۈرەك بوزلار پىغانلاردا.

«ئىگەر بولدى شامال قەددىم ، قۇرار قاخشال بولۇپ بەستىم،
نىگار كەتتى ئۆزۈم قالدىم، پىشانەمدە خازان پەسلىم.

ھايات بولسام كېلەر بۇلبۇل، قوشارمىز باش ھامان بىر كۈن،»
دىدى شۇ گۈل ئۈمىد بىرلە خازان گۈلشەن ئارا تۈرگۈن.

ئاتا پەندىنى بەكمۇ چىڭ تۇت، كۈنۈك قۇتۇق بولغاي ۋە كۈنلىرىڭ
ھالاۋەتلىك ئۆتكەي. ئاتا - ئاناڭنى خۇش قىلىپ، (ئۇلارغا) خىزمەت قىل،
بۇ خىزمىتىڭنىڭ بەدىلىگە تۈمەننىڭ پايدا كەلگەي.

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسەھەتلىرى (1001 ھېكمەت» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى

يوق!

ئابدۇرەھىم پاراچ (تۈركىيە)

ئىلاھا سەنلا رەببىم سەن سىنىڭدىن يات پاناھىم يوق ،
ئەگەر سەن ئىلتىپات قىلساڭ پىچەك دۇنياغا ئاھىم يوق .

پاراچ ئاتلىق غېرىپ بەندەڭ ساڭا ئۆز ھالىنى ئېيتار ،
ۋە تەنسىزلىكتە قىنالىدىم غېرىپ تۇپراق قارارىم يوق .

بۈگۈن يات ئەلدە مەھبۇسمەن كىشى سورمايدۇ ھالىمنى ،
بىرەر يوقلايدىغان ھەتتا مېنى ئەسلىشىپ يارىم يوق .

زىمىستان ئەزدى باغرىمنى مېھىر سۆيگۈمدە گۈل تۇتسام ،
گۈلۈم سۇلماققا ئاز قالدى كېلەر بولغان باھارىم يوق .

رەقىپكە مىخ بولۇپ پاتتىم ۋە تەن ئىمان ئۈچۈن زىنھار ،
بۈگۈن ئەپسۇسكى ھېچبىر دەپشەم پاتقان دىيارىم يوق .

دىيلىدىم نەگىلا بارسام تۈرك ، تايلاندا ، مالايسىيا ،
«تەرورچى بۇ پەقەت بىلىسەك ، بۇنىڭدەك باشقا زالىم يوق .»

دىيلىدىم يۈزمۇيۈز ھەتتا : «سېنىڭ ئاڭسىزلىقىڭ مەلۇم ،
نادان ئاڭقاۋلا مىللەتسەن ئىچىڭدە بىرمۇ ئالىم يوق .»

كۆزى كور بولدى دۇنيانىڭ ۋە تەنسىز مەن كەبىلەرگە ،
ئادالەت بىرلە بىر مەررە ئېچىپ كۆزنى باقارىم يوق .

دىمەك رەببىم خىيانەتلىك قېرىنداشتىن ئۈمىدسىزمەن ،
پەقەت سەن بىرلا رەھمەتسەڭ پۈتۈن تۆھمەتكە ۋايىم يوق .

تۈركلەرگە مۇراجىئەت

ۋىليام مولوت (قازاقستان)

كەلگۈسۈمگە قانداق جاۋاب بېرىمەن،
دەرتلىرىمگە بولالمىساڭ سەن دەرتىداش؟

تومۇر تارتىپ، كۆكلەۋاتقان تال ئوخشاش،
تەقدىرىمىز ئەسلى بىزنىڭ بىر تۇتاش.
يىلتىزلىرى قۇرۇپ كەتسە يامانغۇ،
يىغىمىزنى يىغلاپ قويغىن، قېرىنداش!

تىلىمىز بىر، قېنىمىز بىر، بىز دىنداش،
تارىخلارنى بىللە يازغان تەقدىرداش.
ئاڭلا تۈركىي! بىرلىك بولسا تەڭ چۈشەر،
ئوغۇزخاننى تۈرەلدۈرگەن نۇر - قۇياش!

زوراۋانلار ناھەقتىنلا كەسسە باش،
جۇدالىقتىن دەريا بولۇپ ئاقسا ياش.
قانداقلا چە باغرىم دەيمەن، بولمىساڭ
مەن كۆتۈرگەن تاۋۇتلارغا يەلكىداش؟

ئۆتمۈشلەردە بىر قازاندىن يېگەن ئاش،
بىر ئانىدىن تارالغان بىز قېرىنداش.
قانداقلا چە تۇققان دەيمەن، ئېيتقىنە،
ئازارىمغا بولالمىساڭ ھازىدار؟

جورا، باۋىر، بېرتۇققان ھەم دوست، گەرداش،
ئانا بۆرە تاراتقان ئەل، ئېمىلداش.

سەرسانلىق يېشى

ئۇيغۇرۇللاھ

كېچىچە ئەللەيلەپ چىقىپ تەنھالىق،
تاڭ سەھەر يوقلايدۇ بولمايلا ھايال.

يىغلىدى يۈرىكىم، يىغلىدى شېئىر.
چاناقلار ھۆللىنىپ ئېچىشتى يېغىر.
مەڭزىمدە قان ئاقتى يۈرىكىم زېدە،
كۆزۈمدىن چىققىنى ياش ئەمەس ھېچبىر.

2005 - يىلى 11 - ئاي، سۈرىيە - دەمەشق

قېنى ئۇ سەھرانىڭ سېغىز تۇپرىقى؟
قېنى ئۇ يۇرتۇمنىڭ تونۇش پۇرىقى؟
قېنى ئۇ گۈگۈمدا قۇشلار سايىرىشى؟
ئەجەبمۇ قىيىندى ۋە تەن سورىقى.

ۋادەرىخ! جاناننىڭ كەينىدىن قوغلاپ،
ۋىسالغا يېتىشكە بېلىمنى باغلاپ
ئاتونۇش يوللارغا قۇل بولۇپ ئۆتتۈم
ھەر دوقمۇش بەختكە ئىقبالىنى پايلاپ.

قەلبىمدە كۈندۈزى بىر غېرىب خىيال،
غەربكە پاتسا كۈن ھېچ تاپماس زاۋال.

يۈزلىشىش

فاتىمە سەيياھ (ئاۋسترالىيە)

ئازاب بىلەن سەمرىمەكچى بولغان ئازابقا
يىغنى چىللايدىغان يىغنىغا
ئۆلىسىمۇ تۈگەپ كەتمەيدىغان تىرىك يارىغا
قارىنىڭ ئۈستىگە سۈركەلگەن قارىغا
مۇز ئۈستىگە مۇز قوشۇلىدىغان تۇيغۇغا
ۋە
ئوتقا چېچىلىشنى سۆيىدىغان ياغقا
شۇنداقلا
ئېچىشقان يەردىن ئايرىلمايدىغان تۇزغا
شۇنى ئېيتىڭلار:

سىلەرنى قارشى ئالىمىز
دېۋىدەك كۆرۈنۈپ بىزنى قورقۇتۇشقا خوش كەلدىڭلار
ئويغىنىۋاتقان زەھەرلەرگە مەرھابا

ئاندىن
مېڭەڭلارنىڭ ئارقا ئىشىكىدىن غىپىدە چىقىپ
قەلبىڭلارنىڭ تېخى ئۆچمىگەن يېرىدىن بىر نەچچە تال چوغ ئېلىپ
لىغىرلاپ تۇرغان قارا مېھمان بىلەن يۈزلىشىڭلار دە
ئۇ ئۆزىنىڭ كۆيۈۋاتقان نۇرىدىن
دەل ھازىرنى تېپىۋالسۇن

ئاتا بالىنى كىچىكىدىنلا بوش قويۇۋەتكەن بولسا، ئوغۇلدا
گۇناھ يوق، ئەيب ئاتىدا.

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسىھەتلىرى (1001 ھېكمەت) ناملىق كىتابتىن ئېلىندى»

توختى پوكان ۋە غالتەك ۋەقەسى

(ھېكايە)

ئابلىمىت غۇجابدۇللا قاراقاش

«بىر قايغۇدا بىر خۇشاللىق» دېگەندەك ئۇنىڭ چىرايدىكى بۇ نۇقتىلىرى ئۇنىڭغا ئېيتقۇسىز ئامەت ئېلىپ كەلدى، بىر قېتىم يۇقىرى ئورۇنلاردىكى ئالاھىدە رەھبەرلەر خىزمەت تەكشۈرۈپ كېلىپ تۇرانيياز باشلىقنىڭ ساقچىخانا ھويلىسىدا ئاممىغا گەپ قىلىۋاتقاندىكى ھالىتىنى يەنى دەمدە بىر تۇمشۇقنى سۇنۇپ پوتلىسىنى تارتقىنىچە ئۇلارغا باشتىن - ئاخىرى كۈلۈپ تۇرغان قىياپىتىنى كۆرۈپ «قاراڭلار بىزنىڭ ئاساسىي قاتلامدىكى بۇ قەھرىمان كادىرىمىزغا، ئۇ خىزمەت ئۈستىدە ھېرىپ-تەرلەپ بۇرۇننى سۈرتكۈدەك ھالى قالمىسىمۇ يەنىلا خەلققە ئىللىق كۈلۈمسىرەپ تۇرغىنىنى، بىز ھەممىمىز بۇنىڭدىن ئۈگىنىشىمىز كېرەك!» دەپ داۋراڭ سالدى.

شۇنداق قىلىپ بۇ كاتتا زاتنىڭ بىر ئېغىز گېپى بىلەن تۇرانيياز باشلىق دەرھال «خەلقنىڭ غەمگۈزار چاكىرى - تۇرانيياز» غا ئايلىنىپ پۈتۈن گېزىت-ژورنال، تاراتقۇلارنىڭ باش بېتىنى ئىگەللىدى ھەم ئوزۇنغا قالماي قوشنا بىر ناھىيىگە ناھايىتى چوڭ ئەمەلدار بولۇپ ئۆسۈپ كەتتى.

ھاجىم ئائىلىسىدىكىلەرمۇ كىيىۋالغانغا كەلگەن بۇ نامەتنىڭ خوشلۇقىدا پاتمىخان بىلەن بولىدىغان توي ئىشىمىزنى ئالدىنقى ئايغا بېكىتتى.

«يىتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە بۇرنى قاناپتۇ» دېگەندەك توپغا ئاز قالغاندا كەنتىمىزدە كۈتۈلمىگەن بىر ۋەقە يۈز بىرىپ چوڭ-كىچىك ھەممىمىزنى يوق بىر بالاغا تىقتى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئاسارىتى بولسا كېرەك مەكتەپ، كان-كارخانا تاملارنىڭ يۈزلىرىدە ئىشقىلىپ بوش-بىكارلىكى يەرلەرنىڭ ھەممىسىدە ھەر خىل دەپدەبىلىك شۇئارلار يېزىلغان توراتتى. ھەتتا مەن ئەقلىمگە كەلسەم كەنت كومىتېتىنىڭ چوڭ يېغىن

تۇرانيياز باشلىقنىڭ بېلى ئېغىر چىم بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن دوختۇر ئۇنىڭ كارۋاتتىن چۈشۈشىنى چەكلىدى، بىر ئولتۇرۇشىدا بىر پاقلىنىڭ گۆشىنى يەپ كۆنۈپ كەتكەن كالىدەك ئىشتەيلىك بۇ بىر نېمە تىمىساقنىڭكىدەك دانە-دانە تاكان چىشلىرىدىن ئايرىلىپ قالغان بولسىمۇ لېكىن گېلىدىن قالمىغان ئىدى. ئۇ كارۋاتتا يېتىپمۇ چىشى يوق موماي گۇلا شۈمگەندەك بار-يوقنى توختىماي ماكىلدىتىپ چايناپ كۈندە زەمبىلدە بىرنى چىقىرىپ ياتتى، ياتاقنىڭ ھاۋاسى بۇلغىنىپ چىدىغۇسىز بولۇپ كەتكەنلىكتىن ئۇنىڭ بىلەن بىر ئۆيدە ياتقان ئىككى سوقۇر ئۆچەي بىمار ئوپراتسىيە قىلىنىشتىن ۋاز كېچىپ ئۆلسەكمۇ ئاسمىنى ئۇچۇق يەردە ئۆلەيلى دەپ بۇرۇننى توتقىنىچە دوختۇرخانىدىن قاچتى.

ئۇنىڭ چىقىرىندىسىغا قاچا تۇتۇپ كۈتۈگە قەغەز توشىتالمىغان بىچارە ئاتا-ئانىسى دەرھال پىلان تۈزۈپ ئۇلارنىڭ نىكاھىنى شەھەرلىك دوختۇرخانىنىڭ تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە ئوقۇپ تۈگەتتى. شۇنداق قىلىپ ئايشىخاننىڭ سېستىرا سىڭلىسى تۇنجى توي ئاخشىمىنى ئۇنىڭ تەكتىنى قۇرۇقداش ۋە پوقنى تۆكۈش بىلەن يورۇتتى.

دوختۇرلارنىڭ كارامىتى بىلەن تۇرانيياز ئوبدانلا ساقىيىپ قالغان بولسىمۇ لېكىن تاماق يىسە توخۇدەك چېچىپ يەيدىغان، بىر مىنۇتتا ئون قېتىم تۇمشۇقنى سۇنۇپ يىگىرمە قېتىم پوتلىسىنى تارتىدىغان بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇرانييازنىڭ كىشىلەرگە دائىم قاپاق تۈرۈپ تۇرىدىغان مۇز چىرايى بۇ قېتىمقى داۋالاشتىن كېيىن بىر ئىشتىن ئاچچىقلاندىمۇ، خاپا بولسىمۇ «تاللىققا ئېسىپ قويۇلغان كالىدەك» ھىجىيىپ تۇرىدىغان ھالەتتە ساقايدى...

* بۇ ئەسەر دۇنيا ئۇيغۇر يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ «www.wetinum.com» ناملىق تورىدىن ئېلىندى.

قويۇپ بىرىشتىن باشقا ئامالسىم يوق ئىدى، نېمە بالاغا قالغىنىمنى بىلمەيمەن، ئىشقىلىپ ھېلىغۇ ئىتكەن، ئىتتىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىساممۇ تېنىم جۇغۇلداپ يۈرىكىم قېپىدىن چىكىتىدىغان ئادەم ئىدىم...

ئىت ھېلى چىقىپ بىرە يېرىمنى كاپ قىلىپ ئالارمىكىن دېگەندەك قورقۇنچتا تۈزۈكمۇ سىيەلمەيتتىم ھەر قېتىم يېرىمنى سىرتقا يېرىمنى ئىشتىنمىنىڭ ئىچىگە چىقارغانچىلىك قىلىپ ھۆل زاكىدا قالغان بۇۋاقتەك تاڭ ئاتقىچە يۇلتۇز ساناپ غىمىسلاپ چىقاتتىم، ئىشقىلىپ توختى پوكان بولغانغا گېلىمغىچە تويدۇم... كەنتىمىزدە بۇنداق سىياسىغا ياتىدىغان زور ۋەقەلەر ئارقىمۇ-ئارقا يۈز بەرگەندىن كېيىن يۇقىرىنىڭ بۇيرىقىغا ئاساسەن كەنت تەۋەلىكىدىكى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ھەممىمىز كەنت كومىتېتىغا يېغىلىپ ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن مەجبۇرىي «سىياسى ئۆگىنىش» قىلىش ئارقىلىق ئىدىيىمىزنى ئازاد قىلىدىغان بولدۇق. كۈندە بولىدىغان بۇ ئۆگىنىشتە سېكرېتار توختىماي گېزىت-ماتېرىيال ئۇقۇيتتى بىز زەن سېلىپ ئاڭلاپ ئۇنىڭ مەزمۇنىنى ھەزىم قىلاتتۇق، ئاندىن «مۇزاكىرە باسقۇچى» دا ھەممىمىز بىر-بىر پىكىر بايان قىلىپ بۇ ۋەقەنى ئەيىپلەپ -تىللاپ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىرادىمىزنى بىلدۈرىشەتتۇق...

بۈگۈنمۇ دائىمقىدەك سېكرېتار ماتېرىيال ئۇقۇشنى تۈگىتىپ مۇزاكىرە باسقۇچىغا ئۆتمەكچى بولۇۋاتتى، مەن كۆڭلۈمدە «ھاي سېكرېتار يا ئىتىڭنى يوقات، يا مەن خالغىنىنىڭ تېمىنى بېقىپ شۇ يەردە ياتاي، يا بولمىسا مەن بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەت!» دېگەننى ئويلاپ ئېغىزىمنى ئاچاي دەپ تۇراتتىم، شۇ چاغدا سىرتتىن سايىت چولاق دېگەن پەسەندى «ۋاي سېكرېتار!... ۋاي سېكرېتار!» دېگىنىچە چىرايىدا قان يوق يۈگۈرۈپ يېغىن مەيدانغا كىرىپ كەلدى، بىز ھەممىمىز بىرە يەرگە ئوت كەتكەن ياكى كەنتىمىزنى سەل باستۇرۇپ كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ ۋاراڭ-چۇرۇڭدىن توختاپ ئۇنىڭغا كۆزىمىزنى تىكتتۇق.

- نېمە بولدى ھاي چولاق؟ - دەپ ۋارقىرىدى سېكرېتار جىددىيلەشكىنىدىن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ،

- نېمە... نېمە بولاتتى، سېكرېتار... جىنايەتچى تېپىلدى! - دېدى سايىت چولاق ھاسرىغىنچە.

- قايسى جىنايەتچى؟

- بايراقنىڭ غا... غا... غالتىكىنى ئوغرىلىغان!

سېكرېتار بۇ جاۋابتىن شۇنداق خۇشال بولدى:

- ھە... كىمكەن؟

- ئەنە... مەن باشلاپ باراي!

يىغىندىكى ھەممەيلەن ئورنىمىزدىن تۇرۇپ غەزەپ بىلەن كەنت كومىتېتىنىڭ ئالدىدىكى چوڭ يولغا ئېتىلدۇق، بىز چوڭ-كىچىك بولۇپ ئاز دېگەندە ئۈچ-تۆت يۈز ئادەم ئىدۇق، مۇشۇ ئوغرى سەۋەبلىك نەچچە ھەپتىدىن بېرى بىزنىڭ يىمىگەن پوقمىز كىرمىگەن تۆشكىمىز قالمىغان ئىدى، ھەممىمىز يەڭلىرىمىزنى شىمىيلاپ ئىستېھكامغا ئېتىلغان جەڭچىلەردەك ئۇ ئوغرىدىن ئۆچمىزنى ئالغىلى يۈگۈردۇق... ھەتتا مەھەللىمىزنىڭ ئىمامى ئاخۇنى چۈشۈپ كەتكەن سەللىسىگىمۇ قارىماستىن سەپنىڭ ئەڭ ئالدىدا ھاسىراپ قۇيۇندەك چاپماقتا ئىدى... دېگەندەك چوڭ يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەھەللىدىكى ساۋۇت

مەيداندىكى قىشتا سېلىنغان چوڭ خالاجىنىڭ سىرتقى تام يۈزىدىمۇ قىزىل سىر بىلەن سىزىلغان شۇ بىر باش سۈرەت بىلەن چوڭ خەتلىك بىر شۇئار بار ئىدى.

بىر كۈنى قايسىدۇ بىر مەلئۇن بۇ ئۇلۇغ شۇئارنىڭ خېتىنى شاخ بىلەن جىجىلاپ قۇيۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن كەنتىمىزدە بوران چىقىپ ئالەم -مالەم بولدى، ساقچى-ساقچى قايناپ كەتتى، يېزىدىن كەلگەن رەھبەرلەر بۇ ئىشنى دەرھال سىياسىغا كۈتۈرۈپ «سەككىزىنچى ئىيۇل شۇئار جىجىلاش -بۇزۇش ۋەقەسى» دەپ نام قويدى، بىز ئىيۇل-پىيۇل دېگەن گەپنى چۈشەنمەيتتۇق، پەقەت بۇ چوڭ خەتنى يەتتىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى بىرە ئۇششاق بالىنىڭ ئۇقماي جىجىلاپ قويغانلىقىدىن گۇمان قىلاتتۇق. مۇشۇ زور ۋەقە سەۋەپلىك مەنى قەيەردە كۆرسە، خىقراپ يۈزۈمگە تۈكۈرۈپ يۈرۈيدىغان كونا قېيىنئاتام بىر كۈندىلا جازالانىپ ھۇقۇقىدىن ئېلىپ تاشلاندى.

ئىچىمدە بو ئوغرىنىڭ موللاق ئاتقانلىقىدىن قەۋەتلا خۇشال بولدۇم، لېكىن ئىش بۇنىڭلىق بىلەن تۈگىمىدى، ئۇنىڭ ئورنىغا چىققان كەنت مۇدىرى دېگەن ئەبلەخ خىزمەت قىلمىسا ئۆلۈپ قالىدىغاندەك كەنتدىكى بارلىق ياشلارنى يېغىپ خالاجىنىڭ تېمىنى نۆۋەت بىلەن خەۋەر ئېلىپ قوغدىغىلى سالىدى. ھەر كۈنى تۆت ئادەم كېچە-كۈندۈز بۇ تامنى خەۋەر ئالاتتۇق، بۇ ئىشنى قىلغان بەد نىيەت تېخىچە تېپىلمايۋاتاتتى.

«كۆتۈرەلمىسەڭ ساڭگىلىتۇال» دېگەندەك نەچچە كۈن ئۆتمەي كەنت كومىتېتىنىڭ قوروسىدىكى دۆلەت بايرىقى ئېسىلغان ئېگىز خادىنىڭ بايراق سىمىنى يەنە بىر نائەھلى ئوغرىلىۋالدى. ھەر نېمە بولسا بۇ قېتىمقى ئىش يۇقىرىغا دوكلات قىلىنمىدى، ناۋادا دوكلات قىلىنغان بولسا بو ئىش يەنە «ئون بەشىنچى ئىيۇل سىم ئوغۇرلاش-بۇلاش -تالاش ۋەقەسى» دەپ ئاتىلىپ يېزا باشلىقى بىلەن كەنتىمىزنىڭ بۇ يېڭى «سېكرېتارى» ئاللىقاچان ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىشى مۇمكىن ئىدى.

بار خاپىلىق يەنە شۇ بىز بىچارىلەرگە بولدى، نۆۋەتچىلىك قىلىپ قوغدايدىغان جاي بىردىن ئىككىگە كۆپىيىپ ئادەم سەككىزگە ئاۋۇدى. بىز بىر گۇرۇپپا تۆت ئادەم بار كۈچىمىز بىلەن بايراق خادىسىنىڭ تۈۋىدە يېتىپ-قوپۇپ خادىنى قوغدىدۇق يەنە شۇنداقتىمۇ بو نىيەتتى يامان ئوغرى بىر ئاخشىمى بىزنىڭ ئۇخلاپ قالغان پۇرسىتىمىزدىن پايدىلىنىپ بايراقنىڭ يېپىنى يۈگەيدىغان چويۇن غالتەكىنى ئوغرىلىۋاپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بۇ «چويۇن غالتەك ۋەقەسى» دىن كېيىن كەنت رەھبەرلىكى بىر كۈن مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بايراق خادىسىنىڭ تۈۋىگە توپاقتەك سېرىق ئىتتىن بىرنى باغلاپ قويىدىغان بولدى، بىز شۇ ئىت بىلەن بىرگە خادىنى قوغداپ يېتىشقا مەجبۇر بولدۇق...

ئىتنىڭ پەيلى يامان ئىدى، بەزىدە بىزگىمۇ يۈز قىلماي داپشىنىپ قوياتتى، ئىت بولار مۇشۇنداق بولار، ئاخشىملىرى خادا تۈۋىگە قويۇلغان كارۋاتتىن چۈشۈشكە ھېچقايسىمىز يېتىنالمىتتۇق، چۈنكى كارۋاتنىڭ ئاستىدىكى سېكرېتارنىڭ قول-چومقى بولغان بۇ سېرىق ئىت كۆزىنى ئۈزۈمەي بىزنى باشقۇراتتى. سىيگۈمىز كەلسە تۆتەيلەن ھەممىمىز بىر بولۇپ ماڭاتتۇق، تەڭ كېچىسى باشقىلارنى ئويغىتالمىسام كارۋاتنىڭ ئۈستىدە ئۆرە تۇرۇپ يىراقلارغا

ساراڭ قولىدا ھېلىقى چويۇندىن ياسالغان غالتەكنى ئويىناپ بەخىرامان تۇراتتى، ئۇ نەچچە يۈز ئادەمنىڭ ئۆزى تەرەپكە «ھۇررا» توۋلاپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دەرھال كەينىگە ئۆرۈلۈپ قارىدى، كەينىدە باشقا بىرسى يوق ئىدى. ئەتىدىن - كەچكە «ھو...ھو...» دەپ كۈلۈپلا يۈرۈۋاتقان بۇ كۈلگۈنچەك ساراڭ كۆڭلىدە «بۇ تېگى پەسلىگە نېمە بولغاندۇ ئەمدى؟ بۇلارنى چوقۇم كەنتتىكى ھېلىقى سېرىق ئىت ئالدىغا سېلىۋالدى، بولمىسا بۇ ساراڭ-لەقۇلار بۇنچىلىك قېچىشىپ يۈرمەستى!» دېگەننى ئويلاپ ھىجىشىشتىن توختىدى ئاندىن چىرايىنى تۈرگىنچە ئىككى لىۋىنى چىشلەپ ئالدى-كەينىگە قارىماستىن بەدەر كەينىگە بۇرۇلۇپ قېچىشقا باشلىدى...

خۇدايىم بۇ ساراڭنىڭ پۇتىغا كۈچىمۇ تازا بېرىپتەكەن، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە كۆز ئالدىمىزدىن پىلدىرىغۇچتەك پىرقىراپ يىراقلاپ كەتمەسمۇ؟

- قاچە-قاچە، تۈتە-تۈتە... تۈت...

ساراڭ بىزگە تۇتۇق بېرىدىغاندەك ئەمەس ئىدى، ئۇ شۇ يۈگۈرگىنچە چوڭ ئۆستەڭدىكى ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ ئۈستىگە چىقىپ توختاپ ئالدىغا ئىگىشىپ تۇرۇپ ھاسىرىغىنچە دېمىنى ئېلىشقا باشلىدى...

بىزمۇ كەينىدىن تۇشمۇ-تۇش باستۇرۇپ كېلىپ قەدىمىزنى كۆۋرۈكنىڭ لېۋىدە توختىتىپ تىزلىرىمىزنى تۇتۇشقىنىمىزچە چوڭ-چوڭ نەپەس ئېلىشقا باشلىدۇق، ساۋۇت ساراڭ ئېگىشىكەن يېرىدىن بېشىنى كۈتۈرۈپ بىزگە ئاللىبى قارىدى، بىزمۇ ھەممىمىز بېشىمىزنى كۈتۈرۈپ ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن تىكىلدۇق، ئۇ زادى نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلمەي بىزگە تىل سالىدى:

- ئاناڭنىڭ تويى بولاشتىمۇ ھەرقايسىڭغا؟

بىز بىر-بىرىمىزگە قارىشىپ ھەيران قالدۇق، چۈنكى بۇ ساراڭ ئۆمرىدە بىرسىنى تىللاپ باقمىغانىدى.

- ھەي ساراڭ! - دېدى سېكرېتار ھارغىنلىقتا دېمىنى ئالماي، - ئاۋۇ قولۇڭدىكى غالتەكنى نەدىن تاپتىڭ؟ ساراڭ قولىدىكى چويۇن غالتەككە لايىدە قاراپ ئۇنى دەرھال كەينىگە تىقىۋالدى-دە توۋلاپ جاۋاب بەردى:

- ئاچكانىڭ ئېرىمەن؟ بوش توۋلا ماڭا!، - دەپ خىرقىردى ساراڭ.

- غالتەكنى نەدىن ئالدىڭ دەيمەن؟

- ئاناڭنى ئالغان يەردىن!

ئۇنىڭ جاۋابىدىن ھەممەيلىن پىخىلداپ كۈلۈشۈپ كەتتۇق. كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئۇسال بولغان سېكرېتار تەلەتنى بۇزدى:

- ھاي ساۋۇت ساراڭ، ئاۋۇ قولۇڭدىكى غالتەكنى نەدىن تاپتىڭ دەيمەن؟

- سىنىڭ ئاناڭنى غالتەك ئالمىغان بولغىتتى، ھەي غالتەك جىنى چاپلىشىۋالغان ساراڭ!، - دەپ ۋارقىردى ساۋۇت ساراڭ غەزەپ بىلەن، - نىمانداق كەچكۈچە غالتەك-غالتەك دەۋىرسەن، غالتەكتىن بۆلەك گىپىڭ يوقما سېنىڭ؟

ساراڭ بىگىز بارمىقىنى سېكرېتارغا چىنەپ تۇرۇپ غەزەپ بىلەن ۋارقىردى، بىچارە سېكرېتار خۇددى ئاتىسىدىن تەنبەھ يېگەن بەش ياشلىق بالىدەك يۇۋاشلاپ قالدى، بىز بۇلارنىڭ ھالىتىگە قاراپ قايسىسىنىڭ ساراڭ قايسىسىنىڭ سېكرېتار

ئىكەنلىكىنى بىلمەيلا قالدۇق.

بۇ چاغدا يېڭىدىن سايلانغان كەنت مۇدىرى سېكرېتارغا ياخشىچاق بولۇپ گەپكە ئارىلاشتى:

- ھاي ساۋۇتتاخۇن، ئاۋۇ قولۇڭدىكى غالتەكنى بىزگە بېرىۋېتىپ ئاندىن گەپ قىلىڭلار ئۇكام!

- تۇفىي!، - ساراڭ ئاچچىق بىلەن يەرگە بىرنى تۈكۈردى، - قاچاندىن بېرى مەن سىنىڭ ئۇكام بولۇپ قالدىم، سەندەك نەسلى پەس، دادىسىنىڭ كىملىكىنى بىلمەيدىغان مۇناپىققا ئۇكا بولىدىغان ساۋۇت تېخى دۇنياغا تۇغۇلمىدى!

ھەممەيلىن كەنت مۇدىرىنىڭ راستىنلا ئۆز دادىسىغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى بىلىشەتتۇق، شۇڭا بىز يەر تىگىدىن كۆز بېقىشىپ كۈلۈشۈشكە باشلىدۇق.

بۇ ساراڭنىڭ ئېغىزىدىن ھەر بالا كېلەتتى، يەنە ئۆزىنىڭ بىرە ئەيىبىنىڭ ئېچىلىپ قالماسلىقىنى ئويلىغان كەنت مۇدىرى بىر ئاز شۈك بولۇپ قالدى.

بۇ چاغدا ئاخۇنۇم سالغا چۈشتى:

- جېنىم ساۋۇتتاخۇن، قولۇڭلاردىكى ئاۋۇ نەرسىنى بىزگە بېرىۋېتىڭلار، بىز نەچچە كۈن بولدى، شۇ غالتەكنىڭ خاپىلىقىدا يا ئۇيقۇ ئۇيقۇ بولمىدى، يا يېگەن تاماق تاماق بولمىدى...

ساۋۇت ساراڭ ئاخۇنۇمنىڭ ئارىلاشقانلىقىنى كۆرۈپ تەلەپپۇزىنى يۇمشاتتى:

- بوپتۇ سەن گەپ قىلىپ سالدېڭ، بەرسەممۇ بېرەي، لېكىن بىر شەرتىم بار!

- دېگىنە يۈز شەرتىڭ بولسىمۇ، - دېدى سېكرېتار جىلە بولۇپ، - بىر ئاڭلاي باقلى!

- ھەرقايسىڭ دادامنى پومىشچىك دەپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈشتۈڭ، ئانامنى پومىشچىكنىڭ خوتۇنى دەپ ئاچ قۇيۇپ ئۆلتۈرۈشتۈڭ، بىر تۇغقانلىرىمنىڭ ھەممىسىنى پومىشچىكنىڭ باللىرى دەپ يىراق-يىراقلاغا پالاشتىڭ، ئۇلارمۇ سەرسانچىلىقتا ئۆلۈپ تۈگىدى، قېنى ئېيتىپ، ئۆز ۋاقتىدىكى بىزنىڭ قوي-كالىرىمىزنى نەگە ئاپارغان، ئۆيىمىزدىكى گىلەم-كىگىزلەرنى نەگە تىقىشتىڭ؟ ماۋۇ كۆۋرۈكنى كىمنىڭ سالغانلىقىنى بىلىشىدىغانسەن؟ نېمىشقا بۇ كۆۋرۈكنى بوزۇشمايسەن؟ بوپتۇ ئۇلارنىڭ ئۆلگىنى ئۆلگەن بولسۇن، دەيدىغان شەرتىم شۇكى مال-مۈلكۈمنى قايتۇرۇپ بەر، بولمىسا بۇ غالتەكنى ئۆستەڭگە تاشلىۋەتكىنىم تاشلىۋەتكەن!

ئۆز ۋاقتىدا بۇ كۆۋرۈك بىلەن كەنتتىكى كونا مەكتەپنى ئۇنىڭ دادىسىنىڭ سالغانلىقىنى ھەممىمىز بىلەتتۇق، لېكىن بىز بۇ ساراڭنىڭ بۇ ئىشلارنى بۇنداق تەپسىلى بىلىدىغانلىقىنى ئەسلا ئويلىمىغان ئىدۇق، بىز ئاغزىمىزنى ئېچىپ ھاڭ-تاڭ قالدۇق.

سېكرېتار غەزەپتىن يېرىلدى:

- ۋۇ ئىزىتىنى بىلمەيدىغان قېرى ساراڭ! ئەكىلە غالتەكنى! سېكرېتار شۇنداق دېگىنچە ئالدىغا مېڭىشقا تەمشەلدى.

ساۋۇت ساراڭ بۇنى كۆرۈپ قۇلدىكى غالتەكنى بىر بارمىقىغا ئۆتكۈزۈپ تېز ئېقىۋاتقان ئۆستەڭنىڭ سۈيىگە سۇنۇپ تۇرۇپ ۋارقىردى:

- ۋۇ خام كاللا بەتگى! ئالدىڭغا مېڭىپلا قالساڭ بۇنى تاشلايمەن!

سېكرېتار كۆزلىرىنى پىلدىراتقىنچە ئورنىدا قاققان

قوزۇقتەك تۇرۇپ قالدى، مەن ئاخىرى بولالماي سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ياڭكىدە ئېتىلىپ يىغلاپ سالدىم:

- جېنىم ساۋۇت ئاكا، ماڭا بىر ئىچىڭ ئاغرىسۇن! -
 دېدىم ھۆركرەپ يىغلىغىنىمچە، - ماڭا نەچچە كۈن بولدى، شۇ خالجايدا تام قوغدايمەن دەپ پوق بۇراپ ياتقىلى، ئەمدى قۇيۇپ بۇ غالتەكنى دەپ كۈنلىكى بايراق خادىسى ئاستىدا ئەشۇ ئىت بىلەن بىرگە ياتمەن....ئېيتقىنا ئاكا ماڭا نېمە كۈن بۇ، مەن تۈزۈك بىر سىيىپ باقمىغىلى نەچچە كۈن بولسا، سەنمۇ كۆردۈڭ ئۇ ئىتمۇ ياكى توپاقمۇ؟ جاھاندا بونداقمۇ چوڭ ئىت بۇلامدۇ؟ مەن سەندىن خوش بولاي ئاكا، ئۇنداق قىلماي غالتەكنى بەرگىن...

ساۋۇت ساراڭ مېنىڭ يىغمانى كۆرۈپ تېخىمۇ ئاچچىقلاندى:
 - ئاناڭ بولغان ساراڭ جادى، دادامنى كالتەكلەپ ئۆلتۈرگەنلەرنىڭ بىرسى، تولا ۋالاقلىماي كۆزۈمدىن يوقال!
 بىز نېمە قىلارمىزنى بىلەلمەي، ئاغزىمىزنى ھاڭ ئېچىپ ساراڭغا قاراپ قالدۇق، ھازىر بۇ ساراڭ ئۆزىنى دۇنيانىڭ خوجىسى دەپ ئويلاپ قالغان بولسا كېرەك ئەلپازىدىن بۇ يېقىنلاردا غالتەكنى بىزگە بېرىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

شۇ چاغدا ساراڭ سەت كۈلۈپ ئېغىز ئاچتى:
 - ھەرقايسىڭغا بۇ غالتەك بەك مۇھىمما؟
 - مۇھىم!

نەچچە يۈز ئادەم تەڭلا ۋارقىراپ جاۋاب بەردۇق.
 ساراڭ ئاغزىنى تۇتۇپ پىخىلداپ كۈلگىنىچە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

- ھەرقايسىڭنىڭ ئەقلىنىڭ پوققا چۈكۈشۈپ قالغانلىقىنىغۇ ئوبدان بىلەتتىم، غالتەككە ئېرىشمەن دېيىشىدىكەنەن، ئويۇن ئوينايىمىز! ئاڭلاشتىڭما؟

«ئاي خۇدا! بۇ جاھان نېمە بولۇپ كەتتى، بىر ئەرزىمەس غالتەك ئۈچۈن بۇ ساراڭ بىلەن ئويۇن ئويناپ يۈرەرمىزمۇ ئەمدى...»

ھەممىمىز تەڭلا جاۋاب بەردۇق:
 - ئاڭلىدۇق!
 - ھەممىڭ ئورنىڭدا ئولتۇرۇش!، - كوماندا بەردى ساراڭ ئۆزىنى كاتتا بىرسى چاغلان.

بۇ بۇيرۇقتىن بەزەنلىرىمىز ئولتۇردۇق، بەزەنلىرىمىز پىخىلداپ كۈلۈشۈپ ئولتۇرمىدۇق، لېكىن ساۋۇت ساراڭ كىنۇنى تولا كۆرۈپ گېنراللىق سەۋىيەگە يەتكەندەك قىلاتتى، ئۇ بوش كەلمىدى:

- ۋۇ نەسلى پەس، سولامچى خوتۇننىڭ باللىرى، مېنى نېمە كۆرۈپ قېلىشتىڭ، ھەرقايسىڭغا غالتەككە لازىممۇ ياكى كەنتتىكى ئۆگىنىشىمۇ؟

- غالتەك لازىم!
 بىز ئۆلگۈدەك ۋارقىراشتۇق، چۈنكى ساۋۇت ساراڭ غالتەكنى سۇغا تاشلاي دەپ تۇرۇۋاتتى، ئاڭغىچە سېكرىتار بىزگە نەسەھەت قىلدى:

- جېنىم جامائەت، مۇشۇ قېتىم ئۇنىڭ گېپىنى بىر ئاڭلاڭلار، بىز بىر ئامال قىلىپ غالتەكنى قولغا ئېلىپ يۇقىرىغا جاۋاب قايتۇرايلى، بولمىسا مۇشۇ ئىش ئۈچۈن كەنتىمىزگە بىر

يىللىق خىزمەت گۇرۇپپىسى كىلىدىكەن!
 «خىزمەت گۇرۇپپىسى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ دېمىمىز ئىچىمىزگە چۈشۈپ كۆزلىرىمىز يوغىناپ كەتتى، ناۋادا ئۇلار كەنتىمىزگە كېلىدىغان بولسا كۈندە قىلىدىغان يېرىم كۈنلۈك ئۆگىنىش پۈتۈن كۈنگە ئۆزگەرتتى، يەنە تېخى....

- سېكرېتار داداڭلار توغرا دەيدۇ،-دېدى ساۋۇت ساراڭ كاللىسىنى لىگىشىتىپ تورۇپ ھاكاۋۇرلارچە،- توخۇ-كەپتەر، ئۆردەك-غازلىرىڭدىن ئايرىلىشماي دېيىشسەڭ بۇيرۇققا بويسۇنۇش! مەن ھازىردىن باشلاپ پادىشاھمەن، بىلىشتىڭما؟

- بىلىشتۇق!
 - بىلىشكەن بولساڭ ئېيتىشە مەن كىم؟
 - پادىشاھ!

- زۇۋانگىغا بىر نېمە تورۇپ قېلىشىمىغاندىكىن ئۈچ قېتىمدىن ئۈنلۈك جاۋاب بېرىش، مەن كىم؟
 - پادىشاھ! پادىشاھ! پادىشاھ!

بىز قاتتىق ۋارقىراپ جاۋاب بەردۇق، گۆركرەپ چىققان ئاۋازىمىزدىن مەيدان ئاسمىنى تىترەپ كەتتى.

يېڭى «پادىشاھ» بىزنىڭ يۇۋاشلىق بىلەن بەرگەن جاۋابىمىزدىن رازى بولۇپ ئۆسۈپ چاڭگا بولۇپ كەتكەن كالتا ساقلىنى ئاستا سىلاپ قويدى-دە يەنە بۇيرۇق قىلدى:
 - ھەممىڭ ئورنىڭدا ئولتۇرۇش!

ھەممەيلىن ئىتائەتمەنلىك بىلەن دەرھال ئولتۇردۇق.
 - جاللات!

بىز بۇ ساراڭنىڭ كىمىنى جاللات دەپ چاقىرغانلىقىنى بىلەلمەي سوئال نەزەرىدە بىر-بىرىمىزگە قارىشىپ قالدۇق، بۇ چاغدا سېكرېتار ماڭا قاراپ كۆز ئىشارىتى قىلدى، مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ خالاجاي باقىدىغان تۈتى بىلەن خادا باقىدىغان ئۈچىنى تارتىپ چىقىرىپ تۈۋىلدىم:

- لەببەي شاھىم!
 - ئاۋۇ پوق ساقلىنى تۈت!

بىز ئۇنىڭ كىمىنى دىگەنلىكىنى بىلەلمەي ساۋۇت ساراڭغا سوئال نەزىرى بىلەن قارىدۇق.
 - يېنىڭدىكى ئاۋۇ گەدەنكەشنى!

ئۇنىڭ كۆرسەتكىنى يېنىمىزدىكى ئىمام ئاخۇنۇم ئىدى. بىز ئۇنى تۇنۇشقا جۈرئەت قىلالماي گاڭگىراپ تۇرۇپ قالدۇق. بۇنى كۆرگەن ساۋۇت ساراڭ غالتەكنى ئېگىز كۆتۈردى:

- غالتەكنى تاشلىدىم ئەمەسمە!
 بۇنى كۆرگەن سېكرېتارنىڭ كۆزلىرى يوغىناپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى-دە ئاخۇنۇمغا ۋارقىردى:

- چىقىسلا ئاخۇنۇم ئالدىلىرىغا قاراپ تۇرماي!
 ئاخۇنۇم سېكرېتارغا سادىق ئىدى، ئۇنىڭ ئىماملىق ۋەزىپىسىنى مۇشۇ سېكرېتار ئېلىپ بەرمىگەن بولسا بۇ ئاخۇنۇم ئۆزىنىڭ كالتە بىلىمى بىلەن ھەرگىزمۇ مەسچىتنىڭ ئىماملىقىنى قىلالمايتتى ھەم يۇرتنىڭ چوڭلىرى قاتارىغا كىرەلمەيتتى، شۇڭا ئاخۇنۇم غىڭ قىلماي ئورنىدىن تۇرۇپ سەپنىڭ ئالدىغا چىقىپ تۇردى.

- تىزلان! - دەپ ۋارقىردى خان غەزىپىنى بېسىپ تۇرۇپ.
 ئاخۇنۇم ئاچچىقىدا لېۋىنى چىشلەپ تىزلىنىپ ئولتۇردى.

خان سوراقنى داۋام قىلدى:
 - ئېيتە ناماز بىزگە نېمە؟
 - ناماز بىزگە پەرز! - دەپ ئۈنلۈك ئېيتتى ناخۇنۇممۇ بوش كەلمەي.
 - خوش، ئۇنداق بولسا، نامازنىڭ ۋاقتى بىزگە نېمە؟
 - نامازنىڭ ۋاقتىمۇ پەرز!
 ناخۇنۇم ئۆزىنىڭ بەرگەن توغرا جاۋابىدىن مەمنۇن بولۇپ بىز كۆپچىلىككە غادىيىپ قاراپ قويدى.
 - ئۇنداق بولسا ھەي پوق ساقال!، - پادىشاھ قولنى شىلتىپ ۋارقىردى، - نېمىشقا كەنتىدە يېغىن ئاچقاندا پىشىن بىلەن ئەسىرنى قازا قىلسەن؟ نېمىشقا جامائەتنى مەسچىتكە ئېلىپ چىقمايسەن؟
 ناخۇنۇم كېكە چلەپ قالدى:
 - بۇنى... بۇنى... سېكرىتار قويمسا!
 - سەن بەدبەخ خۇدادىن قورقاسەن ياكى سېكرىتاردىنمۇ؟
 - بۇ... بۇ...
 - جاللات!، - دەپ ۋارقىردى شاھ غالتەكنى كۆتۈرۈپ، - بۇ سېكرىتارنى ئۆزىگە خۇدا قىلىۋالغان مۇرتەدكە قىرىق دەررە!
 بىز سېكرىتارنىڭ كۆز ئىشارىتى بىلەن كۆزىمىزنى يۇمۇپ تۇرۇپ ناخۇنۇمنىڭ يانپىشىغا تىپىشنى باشلىدۇق، بىچارە ناخۇنۇم ھەر بىرنى تەپسەك بىر قېتىم ئىنجىقلايتتى... تىپىكنىڭ ئون توققۇزىنچىسىغا بارغاندا ناخۇنۇم بولالماي يانپىشىنى تۇتقىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ سېكرىتارغا ۋارقىردى:
 - ئالە ئىماملىقنى، ئىككى تال پۇلۇڭنى ئۆزۈڭ خەجلە، بىر تال قۇتا غالتەكنى دەپ مۇشۇ ساراڭنىڭ كەينىگە كىرىپ مېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرمەكچىمەن سەن؟ ئىماملىقنى ئەمدى ئاناڭ قىلسۇن!
 ئىمام ناخۇنۇم كۆزىگە ياش ئالغىنىچە مەيداندىن ئالا- تاغىل توۋلاپ چىقىپ كەتتى.
 خان بېشىنى لىگىشتىپ يەنە بىزگە قاراپ ۋارقىردى:
 - ئالتە قاراچىنى تۇت!
 «بۇ ساراڭنىڭ ئالتە قاراچى دېگىنى كىمدۇ ئەمدى؟»
 بىز ھېچنەمىنى بىلەلمەي خانغا تەلمۈرۈپ قارىدۇق.
 - ھەي ئوغرى كۆزۈڭنى پارقىتىپ ئۆلتۈرسەنغۇ! - دەپ ۋارقىردى خان سەپنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان سېكرىتارغا بىگىز بارمىقىنى چەنلەپ تۇرۇپ، - شېرىكلىرىڭ بىلەن ئورنۇڭدىن دەرھال تۇر!
 بۇ چاغدا سېكرىتار ئامالسىز قىزارغىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ پەستە ئولتۇرغان كەنت مۇدىرى، بۇغالتىر، ئەترەت باشلىقلىرى بولۇپ بەش كىشىگە بىر-بىر قاراپ چىقتى. بىزنى كۆلگە بېسىۋېلىپ كۆزىمىزنىڭ قۇيرىقىدا بىر-بىرىمىزگە كۆز قىسىشقىلى تۇردۇق.
 پادىشاھ يەنە پەرمان چۈشۈردى:
 - جاللات!
 - لەببەي شاھم!
 - بۇ گەدەنكەش تاغ قاراچىلىرىنى ئالدىغا ئەپچىقىپ تىزلاندۇر!
 بىز تەمتىلەپ نېمە قىلارمىزنى بىلەلمەي تۇرغىنىمىزدا

سېكرىتار ئۆزى باش بولۇپ سەپنىڭ ئالدىغا نەچچە قەدەم چىقىپ تىزلىنىپ ئولتۇردى، بۇنى كۆرگەن باشقا بەش كىشىمۇ غۇدۇڭشىغىنىچە سېكرىتارنىڭ سېپىگە قېتىلدى.
 - جاللات!
 - لەببەي شاھم!
 سەككىزىمىز ئۆلگۈدەك تەڭ ۋارقىراپ جاۋاب قايتۇردۇق.
 - ئاۋۋال بۇ مەلئۇنلارنىڭ كۈتىگە ئون دەررە!
 بىز سېكرىتارغا قارىدۇق، سېكرىتارنىڭ كۆزى بولسا ئەشۇ چويۇن غالتەكتە ئىدى، ئۇ بىزگە بېشىنى لىگىشتىپ ئىشارەت قىلدى، ئۇنىڭ بۇنداق قىلغىنى «تەپسەڭلار تىپىڭلار، لېكىن بوشراق بولسۇن» دېگىنى ئىدى.
 بىز دەرھال يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇ ئالتەسىنىڭ كۈتىگە تەپكەننى دوراپ ساناشقا باشلىدۇق.
 - توختاش، ھەرقايسىغا غالتەك لازىم ئەمەسكەندە؟ - دەپ ئاچچىق تۈۋلىدى ساۋۇت ساراڭ غالتەكنى يەنە سۇغا تەڭلەپ تۇرۇپ.
 - ياق... بىز... بىز...
 - ھەرقايسىڭ بۇلارنىڭ قوڭىنى سۈرتۈۋاتەمسەن ياكى ئۇچلاۋاتامسەن؟
 سېكرىتار يەنە بىزگە قاراپ بېشىنى لىگىشتىقچ كۆزىنى چىڭ يۇمۇۋالدى.
 بىز بۇ قېتىم «بىر... ئىككى... ئۈچ...» دەپ سانغىنىمىزچە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان ئالتەيلەننىڭ يانپىشىغا بار كۈچىمىز بىلەن تەپتۇق، مەن بۇ قېتىم ھېلىقى سېرىق ئىتنىڭ ئىگىسى بولغان ئەترەت باشلىقنىڭ يانپىشىغا «ئىت باققانغا توي، ئىت دىگەننى شۇندامۇ باققان بارمۇ؟» دەپ راسا كۈچەپ تەپتىم، ھەر بىر تىپىشىمىزدە بۇ بىچارىلەر تۇغۇتلۇق ئايالدىك «ئى... ئى...» دەپ ۋايىجانلىشىپ ئالدىغا دۈم چۈشۈشەتتى. ئون تىپىكمۇ ئاخىرلاشتى، ئۇلار ئېغىز- بۇرىندىكى تاش - توپىنى سۈرتۈپ پادىشاھقا ئۈمىد بىلەن قاراشتى.
 - ئەمدى ئېيتىشە بۇلاڭچىلار!، - دېدى پادىشاھ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، - بۇ قېتىم سۇ پۇلى يېغىشقانسەن؟
 - شۇنداق يىغدۇق!، - تەڭ جاۋاب بەردى ئالتىسى يانپىشىنى سىلىشىپ،
 - ھەر يىلى ئەزالارنى ئېرىق- ئۆستەڭ قازدۇرغىنىڭ راستما؟
 - راست...
 - كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئالمىز دەپ دەريا بېشىغا بىر ئاي مەجبۇرىي ئەمگەككە ئەپچىقنىڭ راستما؟
 - راست...
 پادىشاھ تېخىمۇ ئالچاڭلىدى:
 - ئېرىقتىكى سۇ ئاناڭنىڭمىدى؟
 - ياق...
 - ئەمىسە داداڭنىڭمىدى؟
 - ياق...
 ئەمىسە ئاناڭنى مۇنداق قىلغىلى بىزدىن سۇ پۇلى يېغامسەن؟ - ساۋۇت ساراڭ بۇ گەپنى دىگەچ غالتەكنىڭ تۆشىكىگە بىگىز بارمىقىنى تىقىپ تۇرۇپ بىرنىمىلەرنى ئىشارەت

قىلدى. تىزلىنىپ ئولتۇرغان ئالتەيلەن تەڭلا بېشىنى كۈتۈرۈپ ساۋۇت ساراڭنىڭ قولىدىكى چويۇن غالتەككە تىكىلىپ قاراپ ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىما-ئىشارىتىنى چۈشىنىپ قىزىشقىنچە بېشىنى تۆۋەن قىلىۋالدى.

يەردە ئولتۇرغان دېھقانلار بۇ گەپتىن خۇشال بولۇپ ئاۋازىنى چىقىرىپ كۈلۈشۈشكە باشلىدى، ئاياللار بولسا بۇ ساراڭنىڭ ھاياسزلىق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ ئىككى قولى بىلەن يۈزىنى توربۇلىپ پىخىلداشقا باشلىدى.

سوراق داۋاملاشتى:

- ئۇنداق بولسا بۇ قېتىم يىغقان سۇ پۇلىنى يۇقىرىغا ئۆتكۈزۈشتىڭما؟

بۇ سونالغا سېكرىتار جاۋاب بېرەلمەي يېنىدىكى يۈز-كۈزى توپىدىن تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن بوغالتىرغا قارىدى.

- ھە... ھە... ئۆتكۈزدۈم، تۈنۈگۈن ئۆتكۈزگەن! - دەپ ئالمان-تالمان جاۋاب بەردى بوغالتىر كېكەچلەپ.

- قانچىلىك تىقىۋالدىڭ؟

- مەن... مەن... تىقىۋالدىم، ھەممىنى ئۆتكۈزدۈم...

پادىشاھ بۇ جاۋابتىن دەرغەزەپكە كەلدى:

- جاللات!

- لەبەي شاھم!

- ماۋۇ يۇندە پۇرۇشقا قىرىق دەررە!

بىز خاننىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن يۇپۇرۇلۇپ كېلىپ بوغالتىرنىڭ يانپىشىغا تازا تېپىشكە باشلىدۇق، بىز تېپىپ ئون ئىككىگە بارغاندا بوغالتىر تېپىككە چىدىيالىماي ۋارقىراپ يىغلاپ كەتتى:

- مەن ئىقارار قىلاي... مەن ئىقارار قىلاي... مەندە بۇۋاسىر باتتى... ئەمدى تەپمەڭلار!

- ئېيتە قىزىل كۆز! بۇ پۇلدىن زادى قانچىلىك زىغ-زىغ چىقاردىڭ؟

بوغالتىر يەرنىڭ تېگىدىن سېكرىتارغا ئاللىيىپ قارىدى، سېكرىتار بىر قولىنى ئۆزىنىڭ بوينىغا ئەكىلىپ گېلىنى چىمدىپ سوزۇشقا باشلىدى، ئۇنىڭ بۇنداق قىلغىنى «جېنىم بوغالتىر ئۆكۈم، ھەممىنى ئۈستۈڭگە ئالغىن، مەن ھامىنى ساڭا ياخشى جاۋاب قايتۇرىمەن، مەن سەندىن ئۆتىنەي، جۇگۇ... جۇگۇ...» دېگىنى ئىدى.

بوغالتىر بۇ قېتىم سېكرىتارغا رەھىم قىلىپ ھەممىنى ئۆز بوينىغا ئالدى:

- مەن... مەن... سۇ پۇلىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئېلىپ قالغان...

دېھقانلار بۇنى ئاڭلاپ «مەرکەزنىڭ سىياسىتى ئەزەلدەنلا توغرا ئىدى، ئۇلار ئولتۇرسا-قوپسا خەلقنىڭ غېمىنى يەيدۇ، ھەممىنى قىلىدىغانلار مۇشۇ يەرلىك ئائىنىسپايلار ئەمەسمۇ؟» دەپ غۇلغۇلا قىلىشىپ مەيداننىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزدى.

پادىشاھ ئۈنلۈك ۋارقىردى:

- ھەممىڭ ئاغزىڭنى يۇمۇش قەلەندەرلەر!

جامائەت خاننىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك تىمتاس جىمىپ قالدى. خان سوراقتى كۈچەيتتى:

پادىشاھ ئۈنلۈك ۋارقىردى:

- ھەممىڭ ئاغزىڭنى يۇمۇش قەلەندەرلەر!

جامائەت خاننىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك تىمتاس جىمىپ قالدى. خان سوراقتى كۈچەيتتى:

پادىشاھ ئۈنلۈك ۋارقىردى:

- ھەممىڭ ئاغزىڭنى يۇمۇش قەلەندەرلەر!

- تىققان پۇلۇڭ قەيەردە؟

- ئىشخانىمىدىكى تارتمادا...

- ئىشخاناڭ مەككە مۇكەررەمدىما؟

- ياق... شۇ...

- ئەمىسە ئاناڭنى ئالغىلى قاراپ تۇرامسەن، بېرىپ

ئەكەلمەمسەن؟

پادىشاھ چويۇن غالتەكنى يەنە كۆتۈردى. بۇنى كۆرگەن سېكرىتار ئالاقىزادە بولۇپ بوغالتىرغا ۋارقىردى:

- نېمە قاراپ تۇرسەن، تىزىملىك بىلەن ئەكىلىپ ھەممىسىگە تارقىتىۋەتمەمسەن قاپاقباش!

بوغالتىر قۇيۇندەك يۈگۈرۈپ كېتىپ ھايال ئۆتمەي تىقىۋالغان پۇلىنى ئەزالارغا تىزىملىك بويىچە بۆلۈپ تارقىتىشقا باشلىدى.

بىز بۇلىۋاتقان بۇ ئىشلارغا قاراپ ھەيرانۇ-ھەس قالدۇق، «توۋا خۇدايىم ماۋۇ ساراڭنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى! خۇدايىم بىلىپ ئىشەككە مۇڭگۈز بەرمەپتىكىنا؟ بۇ ساراڭ سېكرىتار بولۇپ قالغان بولسا كۈتمىزگە شام قىستۇرۇپ ياندۇرىدىغان چېغى نىمانچە ئاچچىق بۇنىڭدىكى!»

شۇنداق قىلىپ پۇل تارقىتىلدى. دېھقانلارنىڭ چىرايىغا باشقىدىن قىزىللىق چىقىپ كۈلكە يۈگۈردى. مۇشۇ تاپتا ساۋۇت ساراڭ بىز دېھقانلارنىڭ كۆزىگە ساراڭ ئەمەس ئەۋلىيادەك كۆرۈنۈۋاتاتتى.

پادىشاھ يەنە زۇۋانغا كەلدى:

- سەن كەنتىڭ بېشىمۇ؟

- شۇنداق پادىشاھى ئالەم!- دېدى سېكرىتار يېڭى بىلەن پېشانىسىدىكى مونچاق-مونچاق تەرنى سۈرتۈپ تۇرۇپ.

- سەن خۇدانىمۇ ئالدىساڭ، خەلقىنىمۇ ئالدىساڭ، پارتىيەنىمۇ ئالدىساڭ، دېگىنە سەن زادى نېمە؟

- مەن... مەن...

- سەن دېگەن سېپى ئۈزىدىن مۇناپىق، سېپى ئۈزىدىن بۇلاڭچى! دېگەنلىرىم توغرىما؟

ساۋۇت ساراڭ شۇنداق دەپ بولۇپ غالتەكنى قولىدا يورغىلىتىشقا باشلىدى، سېكرىتار غالتەكنىڭ سۇغا چۈشۈپ كىتىشىدىن ئەنسىرەپ تىزلا جاۋاب بەردى:

- شۇنداق ئېيتقانلىرى توغرا!

- ئۇنداق بولسا سەن نېمە؟

- مەن... مەن مۇناپىق!

- يەنجۇ؟

- مەن بۇلاڭچى!

- ئۆزەڭنى كاجاتلا ھەزىلەك!

سېكرىتار ئۈزىنى-ئۆزى كاجاتلاپ تۇرۇپ يىغلامسىراپ ئېيتتى:

- ئەمدى خوش بولاي غالتەكنى بەرگىن!

پەستە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىمىز ئىچىمىزدە راسا خوش بولىدۇق.

خان يەنە پەرمان چۈشۈردى:

- ھەممىڭ ئورنۇڭدىن تۇرۇش!

بىز ھىجىيشقىنىمىزچە ئورنىمىزدىن تۇرۇشتۇق.

لېكىن يېزىدىن كەلگەن كۆزئەينەك مۇئاۋىن باشلىق «چوقۇم چويۇن غالتەكنى تېپىشىمىز كېرەك!» دەپ تۇرۇۋېلىپ پۈتۈن ئەزالارنى ئۈچ كۈن ئۆستەڭدىكى سۇدىن غالتەك ئىزدەشكە سالدى. شۇنىڭ بىلەن كەنت تەۋەسىدىكى ساقلىق مەيدىسىگە چۈشىدىغان قېرىلاردىن باشلاپ ئون بەش ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان بالىلارغىچە ھەممىمىز مەيدىمىزگىچە سۇغا كىرىپ چويۇن غالتەكنى ئىزدەشكە باشلىدۇق، ئۇلۇغ خۇدانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ئۈچىنچى كۈنى بۇ ئەتۋارلىق «گۆھەر» سايت چولاقنىڭ پۈتۈمىغا ئۇرۇلدى...

چويۇن غالتەك ئاخىرى بايراق خادىسىغا قالدى، قۇياش كۆتۈرۈلۈپ جاھان قايتىدىن ئەسلىدىكى رەڭدارلىقىنى تاپتى بىزمۇ خۇدايىم بەرگەن بۇ بايراق خادىسى بىلەن خوشلاشتۇق، خالاجاينىڭ تېمىدىكى شۇنارمۇ قايتا جانلاندى، «ساراڭغا سوت يوق» دىگەندەك ساۋۇت ساراڭمۇ پاراۋانلىق ئورنىغا تىقۇپتىلدى... شۇنداق قىلىپ بىز بىچارىلەر يەنە ئېتىزغا مەھكۇم بولۇپ ئىشلىرىمىز بىلەن ئالدىراش بولدۇق، نەچچە كۈندىن كېيىن پاتمىخان بىلەن توي ئىشى توغرىلىق ھويلامدا پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتىم ئىشىكتىن سايت چولاق دېگەن خۇمپەر يەنە ھاسىراپ كىرىپ كەلدى - يەنە پادىشاھنىڭ خەۋىرىنى قىلىپ كىرمىگەنلىرىم ئاداش؟ - دېدىم ئاچچىقىم بىلەن سۆھبىتىمىزنى بۇزۇپ كىرگەن سايت چولاققا ئالىيىپ،

ياق... ياق... سىلىگە دەيدىغان بىر گېپىم بار ئىدى... - دېدى سايت چولاق بىر ئاز قورۇنۇپ.

پاتمىخان ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ بىرە مۇھىم ئىشى بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ مەن بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

- ھە ئەمدى دەڭلا، ئەتدىكى توي ئىشىڭلارنىڭ گېپىمۇ؟ - دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن.

- شۇنداق، بۇ گەپنى باشقا بىرسىگە دېگىلى بولمىدى، سىلى ئەتە مىنىڭ يىگىت قولىدىشىم ئەمەسمۇ ئاداش، سىلىگە دېسەم...

سايت چولاق گېپىنىڭ ئايىقىنى ئېيتماي جىم تۇرىۋالدى.

- دېمەمسىلەر ئاداش، زادى نېمە ئىشتى؟

- سىلىگە دېسەم ئاداش، قاراڭلار ماۋۇ پۈتۈمغا! - دېدى سايت چولاق ئىشتىنىڭ پۇشقىنى تىزىغىچە تۇرۇپ، كىندىكىمىنىڭ ئاستىغىچە مانا مۇشۇنداق بولۇپ كەتتى.

قارىسام سايت چولاقنىڭ سونجىقىدىن باشلاپ تىزلىرىغىچە تېرىسى قومچاقنىڭ تېرىسىدەك ھۆلدىلەپ چىقىپ كىتىپتۇ.

- ۋوي بۇ نېمە ئىشتۇ؟ سەن ياكى يىلان بولمىساڭ تىرە تاشلايدىغان؟ - دەپ سورىدىم ھەيران بولۇپ.

- مەنمۇ بىلەلمىدىم ئاداش، ئەتە تويۇم بۇلىدىغان تۇرسا، بېرىپ دوختۇرغا بىر كۆرىنىپ باقايلى دېگەن.

بىز ئالدىراش كەنتتىكى يالاڭئايغ دوختۇرنىڭ ئۆيىگە باردۇق، دوختۇر ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى تەپسىلى تەكشۈرۈپ پىكىرنى بەردى:

- بۇ پەقەت سۇدا ئۇزاق تۇرغاننىڭ ئىشى، بەدىنىڭنى چوقۇم سۇغۇقلۇق ئېلىپ كەتكەن گەپ، ئوڭشىلىپ كېتىدۇ، ئەڭ ياخشىسى تۇپتىن ئازراق ئىسسىقلىق دورا ئېلىۋال بولمىسا ئەتە

- سەنلەرگە لازىمى مۇشۇ غالتەككۇ؟

- شۇنداق!

- ئەمىسە مەن كىم؟

- پادىشاھ! پادىشاھ! پادىشاھ!

بىز بۇ قېتىم ئاۋازىمىزنى تېخىمۇ قويۇۋېتىپ چىن دىلىمىزدىن ۋارقىرىدۇق.

- ياخشى! ياخشى! - خان يەنە بىر قېتىم بىزدىن مەمنۇن بولۇپ بېشىنى لىگىشتىق ساقلىقنى سىيلىدى، - ئەمدى ھەممىڭ كۆزۈڭنى يۇمۇش!

بىز كۆزۈمىزنى يۇمدۇق. مىنۇت ئۆتمەي خاننىڭ يىراقتىن ئاۋازى كەلدى:

- ئەمدى كۆزۈڭنى ئېچىش!

بىز كۆزۈمىزنى ئاچتۇق.

ساۋۇت ساراڭ كۆزۈڭنىڭ ئۇ قېتىمدا بىزگە قاراپ كۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ «مانا غالتەك!» بىگىنچە چويۇن غالتەكنى كۆرۈۋاتتى بىز تەرەپكە قارىتىپ ئاتتى. بىز ھەممىمىز غالتەكنىڭ يورغىلاپ كۆزۈڭنى چۈشۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۆلە-تىرىلىشىمىزگە قارىماي غالتەك تەرەپكە يۈگۈردۇق. چويۇن غالتەك كۆۋرۈك ئۈستىدە تورۇقشىپ سەكرەپ ئۇدۇل بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. غالتەكنىڭ تېپىلىشىغا ئىنتىزار بولۇپ كەتكەن بۇ بىچارىلەر ئۆزۈسى بۇزۇلغان ھەرە توپىدەك يۈگۈرۈشۈپ كۆزۈڭنىڭ ئۈستىگە ئۆزۈنى ئېتىشتى.

ھاينى-ھۇيت دېگۈچە چويۇن غالتەك بىرىنچى بولۇپ سېپىرىتارنىڭ قولىغا چۈشتى، ئۇ خۇشاللىقىدىن غالتەكنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھۇررا توۋلىدى، بۇنىڭدىن بىزمۇ خۇشال بولۇشۇپ كۆزلىرىمىزگە ياش ئېلىپ ھايانچاندىن بىر-بىرىمىزنى قۇچاقلاشتۇق، كۆۋرۈك ئۈستىدە سەكرىشىپ غەلبىدىن تەنتەنە قىلىشتۇق، لېكىن بۇ خۇشاللىقىمىز ئۇزۇنغا بارالمىدى.

ئەمەلىيەتتە كۈنراپ لىغلىداپ قالغان بۇ ياغاچ كۆۋرۈك بۇنچە جىق ئادەمنى ئەسلا كۆتۈرەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنىڭ غەلبە خۇشاللىقىدىكى ئۆچكىدەك قالايمىغان سەكرەشلىرىمىز كۆزۈڭنىڭ ئۆمرىنى تېخىمۇ قىسقارتقان ئىدى، تۇيۇقسىز «قاراس-قۇرۇس» قىلغان بىر ئاۋاز ئاسمان-زېمىننى بىر ئېلىپ قىيا-چىيا كۆتۈرۈلدى...

مۇشۇ تاپتا بۇ «غەلبە قۇشۇنى» دىكىلەرنىڭ ھەممىمىز خالتىنىڭ تۈشۈكىدىن قۇيۇلۇپ كەتكەن پۇرچاقكەك كۆۋرۈكنىڭ شال-ياغاچلىرى بىلەن تەڭ ئۆستەڭگە چۈشۈپ كېتىۋاتاتتۇق...

*****

بۇ غالتەك ۋەقەسىدە كۆۋرۈكنىڭ زىيىنىدىن باشقا بىرە ئادەم ئۆلۈپ-يارلىنىدىغان ئىش بولمىدى لېكىن ئەپسۇسلىنارلىقى سېپىرىتار ئىھتىياتسىزلىقتىن قولىدىكى چويۇن غالتەكنى سۇنىڭ ئىچىدە يەنە يىتىرىپ قويدى.

بۇ ۋەقە يېزىلىق ئورگانغا يېتىپ بېرىپ كەنت كومىتېت ھويلىسىنى يۇقىرىدىن كەلگەن باشلىق-تاشلىق، ساقچى-پاقچى دىگەنلەر قاپلاپ كەتتى، ساۋۇت ساراڭ تۇتۇلۇپ تامدىكى شۇنارنى جىجىلغانمۇ، غالتەكنى ئوغرىلىغانمۇ شۇ «پادىشاھ ساۋۇت» بولۇپ چىقتى.

توي ئاخشىمى خوتۇنۇڭنىڭ قۇچقىغا سىيىپ قويسەن!
بىز دوختۇر بىلەن بىر پەس چاقچاقلىشىپ ئۇنىڭ بىلەن
خوشلاشقاندىن كېيىن قوشنا كەنتتىكى تۇپ ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە
ماڭدۇق.

تۇپ ئاخۇنۇم ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ پۇت-پاچاقلارنى
تەكشۈرگەندىن كېيىن ئوخشاش خۇلاسىنى چىقىرىپ «ئەتە توي
ئاخشىمى ھۇجرىغا كىرىشنىڭ ئالدىدا بۇ كۇمىلاچ دورىدىن بىرنى
ئىچۋالساڭ بولىدۇ!» دەپ خېلى جىق پۇلغا ئۈچ كۇمىلاچ دورا
بەردى.

ئەتە توي تېنچىلىق ئۆتكۈزۈپ يىگىت قۇلداشلىق
ۋەزىپەمنى جايىدا ئورۇندىدىم، ئاخشىمى ياتار چاغدا ئۇلارنى
ھوجرىسىغا تىقۋەتكەندىن كېيىن ئۆيۈمگە ياندىم.

كۈندۈزى بەكلا چارچاپ كېتىپتەنمەن بېشىمنى قۇيا-
قويماي بىر چاغدا ئىشكىمنىڭ تاقلىدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى،
تامبىلىمنى كىيىپ تالاغا چىقسام ئىشك تۇۋىدە يېڭى كېلىن
يەنى سايىت چولاقنىڭ بۈگۈن چۈشتە نىكاھلاپ ئالغان خوتۇنى
پونلا-مىشقىسىنى ئېقىتىپ يىغلاپ تۇرۇپتۇ.

– نېمە بولدى بوغدايچىخان؟

– سايىت... ئۇ... ئۇ... ئۇ...

– ھە... سايىت... ۋاي نېمە بولدى، گەپ قىلگە؟

– تېز بولۇڭ، – دېدى بوغدايچىخان يېڭىمنى تارتىپ،
ئۇنىڭغا بىر قاراڭ، ئاغىنىڭز ئۇ بىر قىسىملا بولۇپ قالدى...
مەن زادى نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلمەي ئالدىراپ بۇ
خوتۇننىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ ماڭدىم، سايىتنىڭ ئۆيى بىزنىڭ
ئۆيىگە ئانچە يىراق ئەمەس ئىدى.

بىز ھاسىراپ-ھۆمدەپ ئۆيگە كىردۇق، قارىسام سايىت
چولاق ئانىسىدىن توغما ھالدا سۇيىدىكى يوتقان-كۆرپىنىڭ
ئۈستىدە ئىككى پوتنى ئاسمانغا تىكلەپ ئوڭدا ياتقان ھالدا
«ئاللاھۇ ئەكبەر... ئاللاھۇ ئەكبەر...» دەپ قالايمىقان ۋارقىرىغىلى
تۇرۇپتۇ.

بۇنى كۆرۈپ ئاغزىمغا ئىسسىق سۇ كەلدى «بۇ خۇمپەر
ئېلىشىپ قالدۇمۇ-يا؟»، مەن دەرھال بىر تال يوتقاننى ئۇنىڭ
تۇرۇسقا تىكلەپ ياتقان پوتنىغا ئارتىپ ئۇنىڭ يالڭىچ بەدىنىنى
يۈگەپ قويۇپ ئۇنىڭدىن سورىدىم:

– ۋوي سايىت بۇ نېمە ئىش؟

سايىت چولاق مېنىڭ ئاۋازىمنى ئاڭلاپ «تەكبىر» دىن
توختاپ پۇتۇمغا ئېسىلىپ قان-يامغۇر يىغلاشقا باشلىدى:

– ۋاي توختى... ماڭا ئالۋاستى ئاپتىنى سالىدى... ماڭا جىن
چاپلاشتى ئاداش... مەن تۈگەشتىم...

ئۇ شۇنداق دەپ بولۇپ يەنە «ئاللاھۇ ئەكبەر... ئاللاھۇ
ئەكبەر...» دەپ ۋارقىراشقا باشلىدى.

– ئالۋاستى قانداق ئاپتىنى سالىدى ساڭا؟ – دەپ سورىدىم
زادى نېمە ئىش بولغىنىنى بىلمەي.

– ۋاي ئاداش... باياتتىن بىرى ئىككى پۇتۇم ئاسمانغا
تىكلنىپ مۇشۇنداق بولۇپ قالدىم، پۇتۇمنى چۈشۈرەي دىسەممۇ
چۈشمەيۋاتىدۇ، مەن ئەمدى قانداق قىلاي؟

ئاڭغىچە سايىت چولاقنىڭ خوتۇنى ھۆركىرەپ يىغلاپ ئۆيى
بېشىغا كېيىدى:

– توختى ماۋۇ ئاغىنىڭزنى بىر نېمە قىلىڭ، ئۇ ياتار-

ياتماي پۇتىنى ئاسمانغا تىكلەپ مۇشۇنداق تۇرۇۋالدى، مەن...
مەن...
– ۋاي ئەنسىرىمەڭ، ئۇنى ھازىرلا دوختۇرغا ئاپىرايلى، قېنى
تامبىلىنى كېيگۈزۈڭ!

– مەن... مەن... خىجىل بولمەن، ئۆزىڭز كېيگۈزۈڭ...
بودايچىخان بىر قولىدا سايتنىڭ تامبىلىنى ماڭا تەڭلەپ
يەنە بىر قولىدا كۆزىنى توسىۋالغان ئىدى. بۇ بوغدايچىخاننىڭ
قىز تويى بولغاچقا مەن بونى توغرا چۈشىنىپ ئاچچىق بىلەن
ئۇنىڭ قولىدىن تامبىلنى يۇلۇپ ئالدىم «توۋا خۇدايىم نېمە بالاغا
قالدىم، يا مەن بۇ چولاقنىڭ تاپقان دادىسى بولمىسام، ئەمدە
قويۇپ بۇ راھەندىنىڭ كۈتىنى سىلاپ يۈرەرمەنمۇ؟»

شۇنداق تەسلىك بىلەن تامبىلنى كېيگۈزۈپ چىقتىم، ئەڭ
قىيىن بولغىنى سايىت چولاقنى ھويلىدىكى ئېشەك ھارۋىسىغا
بېسىش بولدى. بۇ چولاقنىڭ تىكلنىپ قالغان ئىككى پوتنى
بوغدايچىخان بىلەن ئىككىمىز بېسىپمۇ چۈشۈرەلمىدۇق، ئىككى
پۇتىنى باسماق كالىسى تەرەپ قويۇۋالاتتى، كالىسى تەرەپنى
باسماق ئىككى پۇتى يەنە ئاسمانغا قارىۋالاتتى...

بۇنداق ئۈچ بۇرچەك بولۇپ قالغان ئادەمنى قۇچقىغا ئېلىپ
كۆتۈرۈشمۇ بىر تەس ئىشكەن، خوتۇنى ئۇنىڭ بېشىدىن كۆتۈردى،
مەن ئۇنىڭ بېلىدىن كۆتۈردۈم، شۇنداق قىلىپ ئۇنى مېڭ بىر
بالادا ھويلىغا ئەپچىق ھارۋىغا باستۇق. ئۇنىڭ ئىككى پۇتى
ھارۋىدىمۇ ئاسمانغا تىكلنىپ تۇراتتى، بىز ناھايىتى ئالدىراش
دوختۇرخانىغا يۈرۈپ كەتتۇق.

دوختۇر بىر كۆرۈپلا مېنى يانغا تارتىپ ئۇنىڭ كېسىلىنى
قولقىمغا دەپ بەردى:

– ئاغىنىڭز ئۇ، تۇپنىڭ دورىسىدىن زەھەرلىنىپتۇ
ئەمەسمۇ؟

– قانداق دەيسىز دوختۇر؟

– ئۇنىڭ يېگەن دورىسىغا ئەسلىدە كۇچۇلا ئارلاشتۇرىلىدۇ،
ئەشۇ كۇچۇلا دېگەن نەرسە مىقداردىن ئېشىپ كەتسە ياكى خام
ھالەتتە بولۇپ قالسا، پۇتنىڭ پەيلىرىنى ئاشۇنداق تارتىشتۇرۇپ
ئادەمنى مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈرۈپ قۇيىدۇ، بۇنداق ئىشلار
ئالدىمىزدىن جىق ئۆتكەن ئۇكام!

مەن دوختۇرنىڭ گېپىدىن ھەممىنى چۈشەندىم، چۈنكى
بىز تۇنۇگۇنلا تۇپتىن ھېلىقىدەك ئىسسىقلىق دورىسىدىن ئۈچ
كۇمىلاچنى ئالغان ئىدۇق.

مەن ئاستا بېرىپ كارىۋاتتا ئاسما ئوكۇل سېلىنىۋاتقان
سايىت چولاقنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدىم:

– دورىدىن قانچىنى يېگەن ئاداش؟

– ئۈچ كۈندىن بىرى چويۇن غالتەك خاپىلىقىدا سۇدىن
چىقماي يۈرگەچكە ئاچچىقىمدا كۈنگە بىردىن ھىساپلاپ ئۈچ
تالنىڭ ھەممىسىنى بىراقلا ئىچىپتەنمەن ئاداش.

سايىت چولاق بۇ گەپنى دەپ بولۇپ پىخىلداپ كۈلۈپ
كەتتى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەرۋاھىم قىرىق گەز ئۆرلىدى:

– ھەي پەسەندى چولاق! ھەي پەسەندى چولاق! ساڭا
ئىششىقلىق دورىسى ئەمەس كۈتۈڭگە خالتا كېيگۈزۈپ قويۇپ
سۈرگە دورىسى بېرىدىغان نىمكەنەن!

غۇنچىلار قەلىمىدىن

شائىر ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلانغان «باھار قايتىدۇ» ناملىق شېئىرىيەت فېستىۋالىدا مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن

ئىككى شېئىر

مارىيام نىزامدۇنوۋنا (قازاقىستان)

ئاقتام ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 9-ئە سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

جاۋاب

ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنىڭ «ئاياقلاشمىغان شېئىر» ناملىق شېئىرىغا جاۋاب

دۇتارىڭنىڭ تارىنى قايتىدىن ئۇلاي،
ياڭرىسۇن ئۇ تەشنا قىلىپ ھەممىنى.

ئىجادىيەت بېغىنىڭ بۇلبۇلى سىز،
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يورۇق يۇلتۇزى سىز.
توختىسىمۇ ھايات يولىڭىز،
ئىلھام بېرەر بىزگە ھەر بىر شېئىرىڭىز.

ئەپسۇسلانماڭ سىز بوۋا، شېئىر پۈتەر،
توختىغان ناخشىمۇ قايتىدىن ياڭرار.
كېچىكىپ بولسىمۇ چىقار كۈن نۇرى،
شۇ پەيتتە ئېرىيدۇ تاغنىڭ قارلىرى.

يامغۇرنى تۆكەر بۇلۇت بىر كۈنى،
دەريا بويلاپ ماڭار ئېكەن ئېقىمى.

مېنىڭ خەلقىم

ۋارقىلىسام خەلقىمنىڭ تارىخىنى،
ئۆچمەس ئەجدادىمنىڭ باسقان ئىزى.
ساقلانغان تېخىچە مەدەنىيىتى،
ئۇنتۇلماس ھەتتا چوقۇم قىلغان ئىشى.

چۆل-دالا ۋە ئىدىر-قىرنى گۈللەتكەن،
قېلىن قارا تۆمۈرنىمۇ يۇمشاتقان.
تېنچ ياتماستىن يوقتىن بارنى چىقارغان،
ماختىناي مەن خەلقىم بىلەن ھەرقاچان.

ماختانسام ماختىنارلىق خەلقىم بار،
تۈزۈملۈكتۇر، تىرىشچان ئۇ بىلىپ قال.
ھۈنەر تۈرۈن بىلگىڭ كەلسە بىزدىن ئال،
ھۈنەرسىزلىك بىزدە يوق، ھۈنەرلىك بار.

شائىر، ئۇستاز، ئالىم، دوختۇر، ئىنژېنېر،
قەيسەر مەنەز باتۇرلار ھەم باشچىلار.
سودىگەرلەر، تىككۈچىلەر، ئاشپەزلەر،
ياغاچچى، ئۇستىلار ۋە باغۋەنلەر.

ھەممە ھۈنەر قىر-سىرىنى ئۆگەنگەن،
جاپاكەشتۇر خەلقىم مېنىڭ تەر تۆككەن.
ئېچىنارلىق بولار يېرى شۇ ئىكەن،
مۇساپىر بىز پايتەختىدىن ئايرىلغان.

قارا كۆزلۈك، بۇغداي ئۆڭلۈك ئۇيغۇرۇم،
بۇ ھەسرەتكە چىدالمايدۇ غۇرۇرۇم.
تىرىشامىز، كۈچ سالارمىز ئۇنتۇشقا،
خوشال كۈنلەر كېلەرمېكىن قايتىدىن.

مارىيام ئوقۇتقۇچىسى قەمەبۇرا رەھىم سۇنياسۇتقىزى بىلەن بىرلىكتە

دۇئا قىلىپ ئىلاھىدىن سورايمەن،
مەڭگۈلۈككە بىزدە تېنچلىق بولسۇن دەپ.
كۈنلىرىڭنى خوشال ئۆتكۈز ھەربىرىم،
تازىم قىلاي پەخرىم مېنىڭ ئۇيغۇرۇم!

شېئىرلار

نازگۈل ئاكىموۋا (قازاقىستان)

ئالمۇتا ۋىلايىتى، ئۇيغۇر ناھىيەسى ھېزىم ئىسكەندەرۋو نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 10 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

بىلگىن ھايات

ئۇيغۇرۇمنىڭ ئۇزۇن يىللىق ھاياتىنى،
شېئىرىيەت باغلىرىدا غۇنچە قىپتۇ.

قەلىمىنى ئات قىلىپ مىنىپ دىدار ئىزدەپ،
بىلال، قاشى، ئابدۇلھەينى ياد ئەيلەپتۇ.
ئىلھام بىلەن ئويلىرىدىن مارجان تىزىپ،
ئەۋلاد ئۈچۈن ئەجداد بىلەن سىردىشىپتۇ.

بىر پەرزەندى ئۇيغۇرنىڭ،
بارلىقىنى سالغاج سېنىڭ يادىڭغا.
ناۋائىينىڭ يۇلتۇزىنى پىر تۇتقان
ئابدۇمېجىت دۆلەت يۈرەر ئالدىڭدا!

ئىجادىيەت باغلىرىدا «سىرداش» ئاكىم،
ناۋائىينىڭ يۇلتۇزىنى پىر تۇتۇپتۇ.

«سرداش»، ئۇستاز مەنمۇ بۈگۈن قەلەم ئېلىپ.
ئىجادىيەت باغلىرىدا سەيلە قىلىپ.
مىللىتىمىزنىڭ ئارزۇ-ئارمان، ئويلىرىدىن.
ئىلھام بىلەن گۈلدەستىلەر ئالاي تىزىپ

ئەل قەلبىدە ئورنى بار

تېتىك شائىر يۇرتىمىزنىڭ گۈلى ئىدى،
بوم ئاۋازلىق، سايىرىغان بۇلبۇلى ئىدى.
دوستلۇقنى، تېنچلىق ئەلنى مەدھىيلىگەن،
ئېگىلىسىمۇ سۇنمىغان شائىرى ئىدى.

يازغان شېئىر، داستانلىرى مەزمۇنلۇق ئىدى،
خەلقىمىزنىڭ مۇڭ زارىنى ياڭراتقان ئىدى.
قەلىمىنى ئات قىلىپ مىنىپ، ئۇستاز بولغان.
مەرىپەت بېغىنىڭ ئېسىل باغۋىنى ئىدى.

شائىر ئېدى، دېھقان ئىدى، تېتىك ئىدى.
ئۇنلىرى بوغۇلىسىمۇ سايىرىغان ئىدى.
ئەل قەلبىدە مەڭگۈ ئۆچمەس ئورۇن ئالغان.
ئىجادىيەتتە سايىراپ تۇرغان بۇلبۇل ئىدى.

ئانا

ئانا دېگەن ئۇ - ئالەمنىڭ جەننىتى،
ئانا ئۆيىنىڭ زېنىتى ھەم بەرىكىتى.
ئانىسىز ئەسلا تۇلدۇر بۇ ئۆمۈر،
ئانا دېگەن ئۇ-ئەلنىڭ سۆلىتى.

ئانا ئەلنىڭ ھېچ تۈگمەس بايلىقى،
ئانا ئۆيىنىڭ ئۇيۇتقىسى، قايىمىقى.
بالا ئۈچۈن جاندىن كېچەر ھەر قاچان.
ئانا باردا ساقلانار ئەل تېنچلىقى.

تۇن ئۇيىقىسىن تۆتكە بۆلگەن ئانىجان،
پەرزەنت ئۈچۈن جاپا چەككەن ئانىجان.
بۆشۈك بىلەن دۇنيانى تەڭ تەۋەتكەن،
تاشتىن قاتتىق، گۈلدىن نازۇك ئانىجان.

نازگۈل ئوقۇتقۇچىسى ئائىپوۋا سەنەم ئەمىردىنقىزى بىلەن بىرلىكتە

شېئىرلار

ماسماخۇنوۋا رۇفنا رەخمىدىن قىزى (قازاقىستان)
ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى غەيرەت يېزىسى
ئى. ساتتاروۋ ئوتتۇرا مەكتىپى 9 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

بۇلبۇلنىڭ ئۈنى

نېمىشقىدۇ بۇلبۇل ئۈنىن ئاڭلىسام،
قەلبىمدىكى غەم-قايغۇلار تارقايدۇ.
كۆڭلۈمدىكى ھاياجاننى تاپقاندەك،
ئەشۇ بۇلبۇل ھېچ توختىماي سايرايدۇ.

تۈن يېرىمى ئايدىڭ كېچە ئاخشىمى،
ئۇيقامدىن بىر خۇش ئاۋازلار ئويغىتار.
ئۇ نېمە؟! ئۇ باغدىكى بۇلبۇل ئۈنى،
قەلبىمدە بىر ھاياجانلىق قوزغىتار.

سايرا بۇلبۇل كېچە-كۈندۈز سايرىغىن،
سايراۋەرگىن ھېچ قاچان سەن ھارمىغىن.
ئاجايىپ ھەم خۇش ئاۋازلىق بۇلبۇلۇم،
ئۆتۈنۈمەن بىزنىڭ باغدىن كەتمىگىن.

ئويغاق يېتىپ، قۇلاق سېلىپ تىڭشىسام،
تاڭ ئاتقىچە كۆز يۇمغۇمۇ كەلمەيدۇ.
خۇددى ماڭا بىر نېمىلەر دېگەندەك،
ئەشۇ بۇلبۇل خۇش يېقىملىق سايرايدۇ.

ئۇيغۇرۇم

تەقدىرنىڭ — ئۇ خەلقىڭ، دېسە سەزمەتتىم،
راستلىغىن بۇ گەپنىڭ ئەمدى چۈشەندىم.
ۋەتەننىڭ قۇياشلىق تېڭى ئاتمىسا،
كۈلمەسكەن ئۇيغۇر بوپ پەرىشان كۆڭلۈم.

چىداملىق، ئۈمىدۋار، ئەزىز ئۇيغۇرۇم،
جاپاكەش تەقدىرنىڭ قەلبىمنى تىلار.
قۇدرەتلىك مېھنەتكەش ئەزىز ئۇيغۇرۇم،
تارىخىڭ دۇنيانى تەڭ قايىل قىلار.

ئۇيغۇرۇم ئارمىنىم چوققىسىدا سەن،
نامىڭدا ئاتالسۇن مەن سۆيگەن ۋەتەن.
جاسارەت تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرگەن
ئوغلانلار سېپىدا تۇرسام ئېدىم مەن.

ئەزەلدىن ئىلىمنى گۈللەتكەن ئېدىڭ،
دۇنياغا جار سېلىپ ئۇيغۇر تىلىدا.
مىڭ ئەپسۇس، كەلگۈندى زالىملارغا سەن،
قالدىڭغۇ ئائىلاچ بولۇپ بېقىندا.

ئانا تىلىم

ئانا تىلىم-مۇقامىم،
ئەجداتلىرىم ياراتقان.
تازا ھەم گۈزەللىكى،
دۇنيا ئەھلىن قاراتقان.

ئانا تىلىم- ئېسىل خەزىنەم،
ئۇيغۇرۇمنىڭ تارىخى.
ئۇلۇغ «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ،
ھەر بىر قۇرى، ۋارىقى.

ماسماخۇنوۋا ئوقۇتقۇچىسى ئوشۇروۋا ئارزىنگۈل
تاشپولاتقىزى بىلەن بىرلىكتە

جاۋاب

(ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنىڭ «تىز يۈكتۈرگەن» گە شېئىرىغا جاۋاب)

سۇنۇر دىلناز (قازاقىستان)
ئالتىبىكى بېرتائېۋا نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 7 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

بۇلبۇلنىڭ ئۈنى

بۇ ھاياتتا گۈللەرگە بەك ئامراقمەن،
گۈللىرىمنى خۇش بولۇپ مەن پۇرايمەن.
گۈزەل باققا ئۇزاق-ئۇزاق تەلمۈرۈپ،
گۈلگە ئوخشاش، خۇش پۇراق چاچسام دەيمەن.

شۇ گۈللەرگە بەك ئوخشۇغۇم كېلىدۇ،
گۈزەل بولۇپ مەڭگۈ تۇرغۇم كېلىدۇ.
چىمەنلىكنى گۈلزار قىلىپ ئۈزۈمگە،
گۈل-چىمەننىڭ كەيپىنى سۈرگۈم كېلىدۇ.

گۈللەر، گۈللەر شۇك تۇرىسىلەر ئۈن قاتماي،
مەن ئۆزەمنى قانچە ئاڭا ئوخشاتماي.
مەنمۇ بىر گۈل، غۇنچە بولۇپ ئېچىلغان،
ئائىلەمنىڭ ئەركىسى بوپ بېقىلغان.

كېيىن كەلدى، كېيىنەككە ئوخشۇغۇم ،
قانات كەبى بولسا دەيتتىم قوللىرىم.
گۈلدىن-گۈلگە، قانات قېقىپ ئۇچسام مەن،
خۇش پۇراقنىڭ لەززىتىنى ئالسام مەن.

باغ ئىچىدە ئۇچۇپ يۈرسەم كۈلۈپ شاد،
ساز-نەغمىنى ئېيتىپ يۈرسەم مەن ھايات.
قانات قېقىپ ئۇچقان يېرىم گۈل بولسا،
ساز نەغمىلەر ياڭراپ تۇرسا شۇ باغدا.

كېيىنەكمۇ ئۇچۇپ يۈرسە شۇ باغدا،
ئۇ يۈرگەندەك خۇددى جەننەت بېغدا.
كېيىنەكنىڭ سەيلىسىگە خوشال بوپ،
كۆز ئۈزمەستىن قاراۋەردىم مەن ئاڭا.

ھۆرمەتلىك قۇربانجان دۆلەتوۋ ئاكامىزدىن مۇكاپات تاپشۇرۇپ ئېلىشى

ئوڭ قولۇڭنىڭ ئاچچىقى كەلسە،
سول قولۇڭ بىلەن تۇتۇۋال

ئۇيغۇر خەلق ماقالى - تەمسىلى

ئەقلىيە سۆزلەر

مەجھۇل تەييارلىغان (گېرمانىيە)

كۆڭلىڭىزدە مۇھەببەت بولسۇن، مۇھەببەت بولمىسا كۆڭلىڭىز خۇددى قۇرۇپ قاقشال بولغان باغقا ئوخشاپ قالىدۇ.

ئوسكار ۋايلد (Oscar Wilde) ئىرلاندىيە

سىياسەت بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى يوق.

نىككولو ماچىئاۋەللى (Niccolo Machiavelli) ئىتالىيە

ھەسرەت باكتېرىيە ۋىروسىلاردىنمۇ تېز ئۆلتۈرىدۇ.

جون ستاينبەك (Franklin D. Roosevelt) ئامېرىكا

سىياسىي سەھنىدە تاسادىپىيلىق يوق. بىرەر ئىش يۈز بەرگەندە ”بۇ ئىش پىلانلانغان” دېسىڭىز خاتالاشمايسىز.

فرانكلىن روزۋېلت (Franklin D. Roosevelt) ئامېرىكا

بىز تاغقا ياماشقاندا تاغنى بويسۇندۇرمايمىز، بەلكى ئۆزىمىزنى بويسۇندۇرۇمىز.

ئەدمۇند خىللارىي (Edmund Hillary) يېڭى زېلاندىيە

بىر ئاددىي لېكىن مۇھىم پرىنسىپ بار، ئۇ بولسىمۇ، خۇدا پەقەت ھەقىقىي تىرىشقانلارنىڭ تىلىكىنى ئىجابەت قىلىدۇ.

خەنرىي ۋورد بېچىر (Henry Ward Beecher) ئامېرىكا

سىز كۈلمىگەن كۈن، سىز ئىسراپ قىلىۋەتكەن كۈندۇر.

چارلىز چاپلىن (Charlie Chaplin) ئەنگىلىيە

پەقەتلا قىرغاققا دېڭىزغا تىكىلىپ قاراپ تۇرساڭ دېڭىزنى كېسىپ ئۆتەلمەيسەن..

رابىندرانات تاگور (Rabindranath Tagore) ھىندىستان

مۇۋەپپەقىيەت تەييارلىق بىلەن پۇرسەت ئۇچراشقان يەردە.

بوبيي ئانسېر (Bobby Unser) ئامېرىكا

بىر كىشىگە بولغان ئەڭ سەمىمىي ھۆرمەتلەرنىڭ بىرى - ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى چۈشىنىشتۇر.

براينت خ. مەكگىل (Bryanth McGill) ئامېرىكا

مۇھەببەتنىڭ كۈچ - قۇدرىتى كۈچ - قۇدرەتكە بولغان مۇھەببەتنى يەتكەندە دۇنيا تېنچلىقنى چۈشىنىدۇ.

جىمى خەندريكس (Jimi Hendrix) ئامېرىكا

ھەر بىر تالانت ئېگىسىدە ئازراقتىن تەلۋىلىك بار .

ئارستوتىل (Aristotle) يۇنان

مۇزىكا دۇنيانى ئۆزگەرتەلەيدۇ، چۈنكى مۇزىكا ئادەملەرنى ئۆزگەرتەلەيدۇ.

بونو (Bono) ئىرلاندىيە

ھېچنېمىنىڭ تەسىر كۈچى ئادەتنىڭ تەسىر كۈچىگە يەتمەيدۇ.

گىلبېرت پاركر (Gilbert Parker) كانادا

باشلامچى بىلەن ئەگەشكۈچىنىڭ پەرقى - ئىجادچانلىق.

ستىۋ جوبس (Steve Jobs) ئامېرىكا

ئاددىيلىق ئېسىللىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدۇر.

لىئوناردو دا ۋىنچى (Leonardo Da Vinci) ئىتالىيە

ئۆزىنى ئۆزگەرتىشتىكى بىرىنچى قەدەم - ئۆزىنى ئۆزگەرتىش كېرەكلىكىنى بايقاش، ئىككىنچى

قەدەم - ئۆزىنى ئۆزگەرتىشكە چىن كۆڭلىدىن رازى بولۇش.

ناتانىئال براندىن (Nathaniel) كانادا

ئۆزىڭىز قىلالمايمەن دەپ قارىغان ئىشلارنى قىلىڭ.

ئېلىنور روزۋېلت (Eleanor Roosevelt) ئامېرىكا

ئىنسانلارنىڭ بىر ئۈنۈملۈك قورالى بار، ئۇ بولسىمۇ كۈلكە.

مارك تۋاين (Mark Twain) ئامېرىكا

خاتالىقلارنى كەچۈرۈۋەتكىلى بولىدۇ، لېكىن كەچۈرۈلۈش ئۈچۈن خاتالاشقۇچى خاتالىقنى ئېتىراپ

قىلىشى كېرەك.

برۇس لى (Bruce Lee) ئامېرىكا

ھەقىقەت خۇددى قۇياشقا ئوخشايدۇ، سىز ئۇنى ۋاقىتلىق توساپ قويايلىسىز، لېكىن ئۇ يوقاپ

كەتمەيدۇ.

ئەلۋىس پىرەسلىي (Elvis Presley) ئامېرىكا

ئاياللارنىڭ ئەڭ يارىشىملىق گىرمى - ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ.

بلىيىك لىۋېلى (Blake Lively) ئامېرىكا

مەن راستچىللىق بىلەن ئۇتتۇرۇشنى، ساختىلىق بىلەن ئۇتۇشتىن ئەۋزەل كۆرىمەن.

سوفوكل (Sophocles) يۇنان

مائارىپ ئەركىنلىكىنىڭ ئىشىكىنى ئاچىدىغان ئالتۇن ئاچقۇچتۇر.

جورج ۋاشىنگتون كارۋېر (George Washington Carver) ئامېرىكا

قابىلىيىتىمىزنىڭ چەكلىك ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغىنىمىزدىلا ئۇ چەكلەردىن ئېشىپ كېتەلەيمىز.

ئالبېرت ئېينشتىين (Albert Einstein) گېرمانىيە

شۇ ئېسىڭىزدىن چىقمىسۇن، دۇنيادا سىزدىن بىرلا بار، سىز ئۆزگىچە، دۇنيادىكى ھەر بىر ئىنسان ئۆزگىچە.

مارگرېت مېد (Margaret Mead) ئامېرىكا

تاغ جىلغىسىدا تۇرۇپ كۆرگىلى بولماسلىقى مۇمكىن، لېكىن شۇنىڭغا ئىشىنىڭىكى، ھەر بىر تاغدىن ھالقىدىغان يول بار.

تېئودور رۆتكې (Theodore Roethke) ئامېرىكا

بىرىنچىدىن، قايغۇ - ھەسرەتنىڭ ھاياتنىڭ مۇھىم بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى قوبۇل قىلىڭ. بىر قېتىم ئۇتتۇرماي يېڭىشنىڭ تەمى ئۇنچە شېرىن ئەمەس.

ئالىسسسا مىلانو (Alyssa Milano) ئامېرىكا

ئەقىل - ئۆزگىرىشلەرگە ماسلىشىش ئىقتىدارىدۇر.

ستېۋېن خاۋكىڭ (Stephen Hawking) ئەنگلىيە

باشقىلار سىزنىڭ سۆزىڭىزنى ئاڭلىشى ياكى ئاڭلىماسلىقى مۇمكىن، لېكىن پوزىتسىيىڭىزنى چوقۇم ھېس قىلىدۇ.

جون س. ماكسۋېل (John C. Maxwell) ئامېرىكا

ئوبدان ئويلىشىپ ئۆزىڭىزدىن سوراڭ: ”مەن تۇرمۇشۇمدىن رازىمۇ؟“

بوب مارلېي (Bob Marley) يامايكا

قايغۇ - ھەسرەت بولمىسا «خوشاللىق» دېگەن سۆز ئۆز مەنىسىنى يۇقىتىدۇ.

كارل يۇڭ (Carl Jung) شۋېتسارىيە

پۇرسەت نۇرغۇن ۋاقىتتا ئېغىر ئەمگەكتەك كۆرۈنىدۇ، شۇڭا نۇرغۇن ئادەم پۇرسەتنى بايقىمايدۇ.

ئان لاندېرس (Ann Landers) ئامېرىكا

ئۆزۈڭ گۈزەل دەپ قارىغان ئىشلار ۋە نەرسىلەر بىلەن مەشغۇل بول.

رۇمى (Rumi) پارس ئىمپېرىيىسى

سېنىڭ ئاچچىقىڭنى كەلتۈرەلگەن ئادەم سېنى بويسۇندۇرالايدۇ.

ئېلىزابېت كەننىي (Elizabeth Kenny) ئاۋسترالىيە

شېئىرلار

قاسىجان ئەيسا شېئىرلىرى (قىرغىزىستان)

سۇنماس قەلەم

مەن دېدىم: - سەراپنى بىلمەي، مەدھىيلەپ،
يۈرەكلەر تارىغا ئورمايمەن زەخمەك،
ئالدامچى ۋەدىلەر دەردىنى ئاز دەپ،
يالغاندىن نېمىشكە ھېسىيات ئىزدىمەك!

- خەلقىمنىڭ قەلبىدە « تۈگمەس ناخشا»،
دۈشمەننىڭ كۆكسىدە «چالا تەككەن ئوق».
ئېيتالماي كەلمەكتە شادلىق ناخشىمىز،
ئۇنى مەن بىمەزگىل ئېيتىپتىمەن قانداق؟

ئېيتالماي كەلگەن ئۇ - بايراملىق قوشاق،
ئۈزۈلمەس بىر ئۈمىد تەدىلاردا يادلاپ،
كۈرەشچان ئاتىلار بالغا تاپىلاپ،
ئۆز بايرىمىمىزنى يۈرىمىز ساقلاپ.

1994 - يىلى بېشكەك

ۋەتەن بالىسىغا

ۋەتەن ئوغلى سادىق دوستۇم مېھرىبان بول!
ۋەتەن - خەلق خىزمىتىگە كۆيۈمچان بول!

ھەقىقەت دەپ، ھەقىقىي ياقلاپ پاكلىق بىلەن،
كەڭ مەيداندا ئەركىن چامدا غەييۇران بول!

ئادالەت دەپ كۆكرەك كېرىپ بەلنى باغلاپ،
مەنزىل كۆزلە - نومۇسنى دەپ پەھلىۋان بول!

نەپسانىيەت بار يەردە سەن ھەرگىز تۇرما،
تۇغرا نىيەت تازا ۋىجدان ئارىسلان بول!

جاپا چەكسەڭ قايغۇلانما، ئارقىغا قايتما،
مۈشكۈلۈكنى يېڭىشتە سەن قەھرىمان بول!

كولاپ ئېچىپ، ئىزدەپ تېپىپ، قوغلاپ يېتىپ،
بىلىم ئېلىپ مەزلۇملارغا قەدىردان بول!

1948 يىلى

بارمۇ دېسە بار دېگۈدەك ۋەتەن بار،
پەخىرلەنسە ئەرزىگۈدەك خەلقىم بار
سوراپ ئۆتكىن ھال - ئەھۋالنى ئۇلارنىڭ،
ھەريۈرەكتە ئالەمچىلىك ئەلەم بار.

ۋەتەنم بار مەن مېھرىگە قانمىغان،
خەلقىم - باتۇر، كۈرەش قىلىپ تالمىغان.
ئەشۇ ۋەتەن، ئەشۇ خەلقىم بەختىگە،
قانداق تاڭ ئۇ - يورمىغان، ئاتمىغان.

قېنى قۇياش، بىزگە مەنسۇپ يورۇقلار؟
قېنى سېنىڭ ئىسسىق تەپتىڭ بىزگە يار.
بارچە ئەلنى تەڭ ھوقۇقتا ياراتقان،
بىزنى نېچۈن بۇ ھوقۇقتا قىلۇر خار.

دەردىنى ئاز دەپ قىنار شۇنداق سوراقلار،
سوراقلارنىڭ جاۋابى يوق، ئەلەم بار.
جاۋاب ئىزدەپ سېنىڭ بىلەن مېنىڭدىن،
ئۈمىد بېرىپ كەلگەن سۇنماس قەلەم بار.

1993 - يىلى

يۈرىمىز ساقلاپ

خەلقىمنىڭ يازغۇچى، شائىرى كۆپكەن،
كۆپ قىرلىق سەنئىتى، ماھىرى كۆپكەن.
سەزگۈر كۆز، قۇلاق ھەم ئۆتكۈر تىل بولۇپ،
ئەل - يۇرتى ئىشقىدا كۈي كۈيلەپ ئۆتكەن.

- پەدەڭنى يۆتكىگەن، - دېدى بىرلىرى،
قايغۇ، مۇڭ - زارىڭنى تارتقىنا نېرى.
سەن سۆيگەن خەلقىڭنىڭ كۆڭلى بەك
مىسكىن،
خۇشاللىق بىر قوشاق ئېيتقىنا قېنى.

چاقىر مېنى

نادىرە ئافاقوۋا (ئۆزبېكىستان)

قولىڭنى چۈشۈرمە مەن تامانغا سوز،
ئېيتالمىغان سۆزلەرنى تۇغىدۇ ئالەم.
پارچىلاپ بولالماس ئۇ كۈلكىنى ھەرگىز،
بىرگە بولماق كېرەك بۇ دۇنيادا ھەم.

كۆزلەرگە چېچىلغان شور تۇپراقلار ھەققى،
قېنىمىز ئاينىتقان تىترەكلەر ھەققى،
ئىسمىڭنى ئېيتاي دېسەم،
ئىسمىمنى ئېيتاي دېسەڭ،
ئوتتۇرىغا تاشلانغان نىقابلار ھەققى،
مۇقەددەس چاغلاردا ئۆزىمىز ئېيتىپ،
ئۆزىمىز ئىشەنگەن يۇلغۇنلار ھەققى،
ياشايلۇق بۇ ئۆمرىمىز پۈتۈپ، قەبرىگە - ،
پەقەت بىر دەقىقە قالغىنى كەبى.
چاقىر مېنى، چاقىر ئىسمىمنى ئېيتىپ،
كۆزلەردە پارلىغان ئۆلۈملەر ھەققى.

چاقىر مېنى ئىسمىمنى ئېيتىپ.
پارچە - پارچە بولسۇن بۇ تۇن، بۇ شۈبھەم.
ئېھتىمال تۈگىدى ئۆمرىمىز ئۆتۈپ،
بىر دەقىقە قالدى، مەھبۇبەم.

سەنسىز ھاياتىمنى سورىما نېمە دەپ؟
ئەسلىرىمنى قايتىدىن ئەيلىمە خاراب.
مىڭ يىل كوزىلارنىڭ تۈۋىدە يېتىپ،
مۇڭلۇق بىر زەھەرگە ئايلانغان شاراب.

شاھىستان مۈلكىنى قىلدى بەرپا،
خەيرسىز ئىستەكلەر، شەيتانىي تۇيغۇ.
قۇياشنىڭ يولىدا تۇرغاندەك گويا..
سايىگە چۆمۈپتۇ بىز تۇرغان ماكان.

ئىسراپىل سۈرىسىنى چالغاندىن كېيىن،
بىرگە بولالايمىز، بۇ تەسكىن ئاچچىق.
تېخىمۇ ئۇزىراپ كەتمەكتە كۈن، تۈن،
سەن ئۇنى پارچىلا ئىسمىمنى ئېيتىپ.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: راھىلە كامال

ئەيىۋەنناس مەنمۇ ئۇيغۇرمۇ؟!

تامچە (ئاۋسترالىيە)

ياخشى سۆزگە كۆپتۇر پىكرىم ،
دۈشمەنلەرنى دەپ مەن ئادىشىم ،
قېرىنداشنى قويماي غاجىشىم ،
ئەيىۋەنناس مەنمۇ ئۇيغۇرمۇ؟!

كەلگىنى يوق قولۇمدىن ئىشىم ،
ئوخشىمايدۇ ئىچىم ھەم تېشىم ،
سېزەلمەيمەن باھار يۇقىشىم ،
ئەيىۋەنناس مەنمۇ ئۇيغۇرمۇ؟!

ئۇيغۇر ئاقسا دەريا كەلكۈندە ،
ساپ قانلىرى ئاقسا ئەگىزدە ،
مۆكۈپ يۈرگەن قارشى قىرغاققا ،
ئەيىۋەنناس مەنمۇ ئۇيغۇرمۇ؟

يۈرۈ دىسە جان قېرىندىشىم ،
سۆرەپ چىققان كونا كالىچىم ،
ياردەم دىسە ئاغرىغان بېشىم ،
ئەيىۋەنناس مەنمۇ ئۇيغۇرمۇ؟!

بۇنداق ياشاپ يۈرگەندىن كۆرە ،
ئەۋزەل ئىكەن ئۆلۈپ تۈگىشىم ،
كېلەر يىغلاپ شۇ چاغ ئۇيغۇرۇم ،
سوراش نۇمۇس «مەنمۇ ئۇيغۇرۇمۇ»؟!

ئازگاللارنى تىندۇرالمىي ھەم ،
ئاسغالىت يولدا تولا پۈتلىشىم ،
پاتتۇرمايمەن تېخى يۇرتىدىشىم ،
ئەيىۋھانناس مەنمۇ ئۇيغۇرۇمۇ؟!

2019 - يىلى 13 - فېۋرال

كەسب ئىدى كەينىدىن غاجاش ،
سەھنىلەرگە كۆچتى داتلىشىم ،
قاتۇرمىدىم ئۆلۈمگە بېشىم ،
ئەيىۋھانناس مەنمۇ ئۇيغۇرۇمۇ؟!

دۆڭكۆۋرۈكتىكى تۆگە

ئۆمەر مۇھەممەتتىمىن كىروران

1
ئۇچاڭغا يېپىلغان ئوتقاشتەك ئەتلەس ،
تارىم ۋادىسىدىن ئارىيە پەقەت .

1
دۆڭكۆۋرۈكتە بىر تۆگە
ئېگىسىگە ساڭقايىدۇ تەڭگە .

2
پويىزىمىز ئىدىنىڭ تەكلىماكاندا ،
رەت - رېتىڭدىن ياسايتتۇق ۋاگون .
كىملىكىمىزنى ئوقۇيتتى شۇندىن ،
بۇ يېقى رۇم ، ئۇ يېقى لوندون ....

ئېي ، يانتاققا ئامراق بىچارە ،
ئىگەڭ بىلمەس يانتاقنى ئەمما .
ۋاراقلىماس ئويۇڭنى ھېچكىم ،
كۆزلىرىڭدىن ئاقار مۇئەمما .

سەن يۈدۈپ كېلەتتىڭ ، ئېلىپ كېتەتتىڭ
بىزدىن نېمىنىدۇر ، ئۇ تەرەپتىن ھەم ....
بوۋاڭنىڭ كۆزىدە بىزنىڭ ئىزىمىز ،
پۇتلىرىدا چۆلدەك كەچمىشىمىز جەم .

ئۇياقتا تۇرىدۇ مىكرو ھەيكىلىڭ ،
كېتەر ئاپپاراتتا ھەريانغا كۈرمىڭ ....
بولسىمۇ چۆل ئەسلى ماكانىڭ ،
سېمونت ئېغىلغا بۆلەڭلىك جانىڭ .

بوۋىسىغا ئوخشىسىمۇ
ھېچكىم بوۋىسىدەك بولالماس .
كۈن شەرىقتىن چىقىسىمۇ ھەر تاڭ ،
ئاسمان كۈندە كۈلۈپ تۇرالماس .

پۇتۇڭ قۇمغا ئەمەس ، سېمونتقا پاتار ،
تۇمشۇقۇڭدا نوقتا ، بۇرنۇڭدا چۈلۈك .
يىپەك يولىنى گۈللەتكەن ئىدىڭ ،
ئەمدى مال ئەمەستۇر ئۈستىڭدىكى يۈك .

2008 - يىلى 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ، كورلا

كېلەر كۆز ئالدىمغا بۈيۈك سەلتەنەت ،
ماڭسام ساڭا مىنىپ كوچىدا بىر رەت .

بىر چاغلاردا ئاناممۇ بالا ئىكەن

(ھېكايە)

ئايشە بۇلۇت (تۈركىيە)

كېيىن ئۆزىنىڭ بالىلىق چاغلاردا تۈگمەننى قانداق ئايلاندۇرغانلىرىنى سۆزلەپ بەردى. بۇرۇن ئۇلارنىڭ كومپيوتىرى، ھەر خىل رەڭلىك ئويۇنچۇقلىرى يوقكەنتۇق، ئۇلار ئويۇنچۇقلىرىنى ئۆزلىرى ياساپ ئوينايدىكەنتۇق. ھەتتا قۇرۇپ قالغان پىدىگەن بىلەن تاياقنى، ئوت - چۆپلەرنى ئاياغ ۋە مۇڭگۈز قىلىپ ھەر خىل ئىنەكلەرنى ياسايدىكەنتۇق. ئىنەكنىڭ بوينىغا باغلىغان يىپ بىلەن ئۇنى سۆرەپ ماڭغۇزاتتىكەن. ئانامنىڭ ئېيتقانلىرى بەكمۇ قىزىقارلىق تۇيۇلدى، قارىغاندا بالىلىق تولىمۇ خۇشال ئۆتكەن بولسا كېرەك. ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى ماڭا كومپيوتىر ئويۇنلىرىدىنمۇ قىزىقارلىق تۇيۇلدى.

ئۇ كۈنى ئانام نېمە سورىسام جاۋاب بەردى. ئارلىقتا تېخى ئانچە - مۇنچە سۆزلەپمۇ قوياتتى:

— يازلىق تەتىلدە بوۋاڭنىڭ قېشىغا بارغان بولساڭ، تۈگمەننىڭ نېمىلىكىنى بىلگەن، مۇئەللىمىڭنىڭ سۇئالىغا جاۋاب بېرەلگەن بولاتتىڭ، بىزنىڭ كومپيوتىرلىرىمىز يوق ئىدى، بەزى نەرسىلەرنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ، ئۇلار بىلەن بىۋاسىتە ئۇچرىشىپ چوڭ بولغانمىز.

ئۇنىڭ گېزىت قەغىزىدىن لەڭگەكنى قانداق ياسىغانلىقىنى پەقەت چۈشىنەلمىدىم.

— مەن ئوقۇش قوراللىرى ساتىدىغان يەردىن ئالىمەن لەڭگەكنى، — دېدىم.

ئانام جاۋابىنى ماڭا بىر شەيتان لەڭگەكى ياساپ بېرىش ئارقىلىق بەرگەن بولدى. مەن بارغانسېرى ھەيران قالدىم. يەنە بىر تەرەپتىن ئانامغا ئاچچىقىم كېلەتتى، شۇنچە كۆپ نەرسىنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ماڭا دەپ بەرمىدىكىنە! ئەسلىدە مەندىمۇ خاتالىق بار، دائىم كومپيوتىر دەپ تۇرۇۋالدىغان ھەم كومپيوتىرنىڭ ئالدىدىن قوپمايدىغىنى يەنىلا مەنغۇ.

ئانام نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىدىكەن، لېكىن مېنىڭ خەۋىرىم يوقكەن. تاۋۇزنىڭ شاپىقىدىن كېمىلەر دەمدۇ، ئارچا شاخلىرىنىڭ

مەكتەپتە تولىمۇ ئىچىم سىقىلدى. — مەن تۈگمەننىڭ نېمىلىكىنى قانداق بىلەي، توردىن قاراپ دەپ بېرەي مۇئەللىم، — دېدىم.

بەلكىم ماڭا ئاچچىقى كەلگەن بولسا كېرەك، تەييارغا ھەييار دەپ ئەيىبلىدى، ئەسلىدە بەك ئەيىبلەپمۇ كەتمىدى، لېكىن مەن شۇنداق ھېس قىلدىم. يالغۇز مەنلا گۇناھكارمۇ؟ دادام بىلەن ئانامنىڭ ئىشلىرى دائىم ئالدىراش، بەزى نەرسىلەرنى ماڭا چۈشەندۈرۈپ قويۇشنىڭ ئورنىغا:

— كومپيوتىرنى ئېچىپ قاراپ باق، — دەيدۇ.

مەن بۈگۈن ھەممىنى ئۇلارغا دەيمەن. ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن قاپقىمنى تۇرۇپ ئولتۇردۇم. ئانامغا بىراز نازلىنىپ تۇرۇۋالدىم. نېمە بولغانلىقىنى قايتا - قايتا سورىغاندىن كېيىن، بولغان ئىشنى دەپ بەردىم. ئۇنىڭدىن كېيىن ھۇجرامغا كىرىپ كومپيوتىرنى ئاچتىم ۋە ئويۇن ئويناشقا باشلىدىم. ئانام يېنىمغا كېلىپ، سىرتتىمۇ ئوينايدىغان نۇرغۇن ياخشى نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى ئېيتتى. ئويۇن باققۇم كەلدى، لېكىن ئاناممۇ، داداممۇ ئويۇن ئويناشنى بىلمەيدىغان تۇرسا، ماڭا نېمە دەپ بېرەلەر دېگەنلەرنى ئويلىدىم، بىللە ئاشخانغا كىردۇق. ئانام بىر تەرەپتىن ماڭا تۈگمەننىڭ نېمىلىكىنى چۈشەندۈرگەچ، يەنە بىر تەرەپتىن قولغا ئېلىۋالغان ئالىمنى چۆرگىلىتىپ تۇرۇپ چىش كولىگۈچ سانجىدى، كېيىن ئوتتۇرىنى ئېلىۋەتكەندىن جۈمەكتىن سۇ ئاققۇزۇشقا باشلىدى. ئالما ئۈستىگە سۇ ئاققانسىرى چۆرگىلەشكە باشلىدى، سۇ كۆپەيگەنسىرى ئالىمنىڭ چۆرگىلەش سۈرئىتىمۇ تىزلىشىۋاتاتتى. بەك ھەيران قالدىم، ئاناممۇ ئويۇن ئويناشنى بىلىدىكەن. — سىز بۇنى نەدىن بىلىسىز ئانا؟ — دەپ سورىدىم. ئانام كۈلدى:

— بىزمۇ بۇرۇن بالا ئىدۇق، — دېدى ۋە قولدىكى ئالىمنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: — بۇ بىر ئاددىي تۈگمەن مودىلى، — دېدى.

نۇرغۇنلىغان شېغىل تاشلارنى تېرىپ ئالغىچ كەپتىكەن، گېلەمنىڭ گۈللىرىدىن پايدىلىنىپ تۇرۇپ ماڭا چاكۇم ئويناشنى ئۆگىتىپ قويدى، بەك كۆڭۈللۈك ئوينىدىم. كېيىن مومام يەنە باغچىلىق ئۆيىدە تۇرغان چاغدىكى خاتىرىلىرىنى ئېيتىپ بەردى:

— ئۆيىمىزنىڭ ئالدىدا بىر ئېرىق بار ئىدى، ئېرىقتىن دائىم سۇ ئېقىپ تۇراتتى، ئادەتتە يۈز قوللىرىمىزنى بۇ ئېرىقتا يۇياتتۇق. ئۇ چاغدىكى سوپۇنلار چوڭراق ئىدى، سوپۇنلارنى ئىككىگە بۆلۈپ يېرىمدىن قىلىپ ئىشلىتەتتۇق. سوپۇننى ئېرىقنىڭ بېشىدىكى ئوت چۆپلەرنىڭ ئارىسىغا قوياتتۇق. بىر كۈنى قولۇمنى يۇدۇم، لېكىن سوپۇننى ئوت - چۆپ ئارىسىغا قويۇشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. كەپسىز قاغىدىن بىرسى سوپۇننى ئېلىپ قاچماسمۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چاقىردىم، ۋارقىرىدىم، قوللىرىمنى پۇلاڭلاپتۇمۇ كارى بولمىدى، ئۇ شاختىن بۇ شاخقا قونۇپ يۈرەتتى. ئاخىرىدا ئۇچۇپ كېلىپ ئارچا دەرىخىنىڭ شېخىغا قوندى، دەل ئۇ دەرىخىنىڭ ئاستىغا كېلىپ تۇرىشىمغا، قاغىنىڭ ئاغزىدىن چۈشكەن سوپۇن بېشىمغا توككىدە قىلىپ چۈشمەسمۇ ئۇ چاغدىكى ھالىمنى بىر كۆرگەن بولساڭ... مومامنىڭ سۆزلىرى تۈگىگەندە مەن يەرلەردە يۇمىلاپ قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتىم. بۈگۈن ئاخشام ئانام بىلەن تاماق توغرىسىدا پاراڭلاشتۇق.

— بىز خامبۇرگ بولكىسى، پىزا دېگەنلەرنى بىلمەيتتۇق. قورسىقىمىز بەك ئېچىپ كەتكەندە ئانام يايغان خېمىرنىڭ ئىچىگە شىكەر سېپىپ پىشۇرۇپ بېرەتتى. ئۇ شۇنچىلىك يېيىشلىك ئىدىكى، ئۇنى بىر دېمە. ئەسلىدە بىز يېگەن ناننىڭ تەملىكىلىكى شىكەردىن ئەمەس، بەلكى ئاغزىمىزنىڭ تەمى، كۈنىمىزنىڭ گۈزەللىكىدىن كەلگەن. بىر چاغلاردا بىزمۇ بالا ئىدۇق، قوللىرىمىز يېرىلىپ كەتكۈچە لاي ئوينايتتۇق، ئەتتىگەندىن كەچكىچە بىر چەمبەرنى قوغلايتتۇق، ئۇر كالتەكنى تولا ئويناپ قوللىرىمىز قاپىرىپ كېتەتتى، لېكىن تولىمۇ خۇشال ھەم ساغلام ئىدۇق. يازدا ئاپتاپتا شۇنچىلىك كۆيۈپ پىشىپ ئويناپ كېتەتتۇقكى، قىشتا ھۆتەل زۇكامنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەي ئۆتۈپ كېتەتتۇق.

ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھېچبىرىنى مەن كۆرمىگەندىم. ئەمما شۇ ئېيتىپ بەرگەنلىرىدىنمۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىۋالغانىدىم. ئۇ كۈنلەردە مۇئەللىم تاپشۇرۇق بەرگەن بولۇپ، كارتوندىن ئۆي ياساپ كېلىشىمىز كېرەكتى، تۇنجى قېتىم دادام

ئارىسىغا ياسالغان ئۆيلەر دەمدۇ، كوچىدا ئوينايدىغان ساپال، مۆكۈ-مۆكۈلەڭ دەمدۇ ئىشقىلىپ بىلمەيدىغىنى يوقكەن.

— ۋاي ۋاي، سىز نېمانداق يامان ئانا! — دېدىم ئۆز ئۆزۈمگە تولىمۇ خۇشال ھالدا. ئانام بۇرۇنقى ئويۇنلىرىنى، يېقىلىپ چۈشۈپ سۇرۇلۇپ كەتكەن پۇتلىرىنى، قىلغان جىدەل - ماجرالارنى ئېيتىپ ئېيتىپ تۈگىتەلمىدى. ئەسلىدە ئادەم ئويۇن ئوينىغىچ نۇرغۇن ەرسە ئۆگىنىدىكەن، بۇنى مەن ئانامدىن ئۆگەندىم.

ئانام بۇنچىلىك نەرسە بىلگەن يەردە، بوۋام قانچىلىك كۆپ نەرسە بىلىدىغاندۇ؟ « مانا ئەمدى كومپيوتىرنىڭ ئالدىدىن قوپۇپ كېتىشىمگە سەۋەبچى بولىدىغان نەرسىلەر پەيدا بولدى » دېدىم ئۆز - ئۆزۈمگە.

دادامنىڭ كېلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتتۈم. تاماقتىن كېيىن ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدىم، ئانامنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرىنى بىرەر قۇر دەپ بولۇپ، ئۇنىڭمۇ بالىلىق چاغلىرىدا ئوينىغان ئويۇنلىرىنى سۆزلەپ بېرىشىنى ئۆتۈندۈم.

دادام ئوينىغان ئويۇنلىرىنى ئەمەس بەلكى يېزىدا ھايۋانلار بىلەن ئۆتكۈزگەن ۋاقىتلىرىنى تەقلىد قىلىپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەردى:

— بىر كۈنى باغچىدا ئويناۋاتاتتىم، ئانا غاز بالىلىرىنى كەينىگە ئەگەشتۈرۈپ ئىرغاڭلاپ مېڭىپ يۈرەتتى، بالىلىرى خۇددى سېرىق رەڭلىك يۇڭ توپقىلا ئوخشايتتى، ئۇلاردىن بىرنى تۇتۇپ باققۇم كەلدى. شۇ چاغدا ئانا غاز « تىسسسىس » دېگىنىچە ماڭا ئېتىلماسمۇ، مەن نېمە قىلىشىمنى بىلمەيلا قالدىم.

دادامنىڭ ئۇ چاغدىكى ھالىنى ئويلىغانسېرى كۈلۈپ تېلىقىپ يەردە دومىلاپ كەتتىم. ئۇمۇ مەن بىلەن بىللە كۈلدى. مەن ئانىلار ئۈچۈن بالىلىرىنىڭ قانچىلىك مۇھىم، قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئۇ كۈنى ئاخشىمى بىزنىڭ ئۆيىدە كومپيوتىر ياكى تېلىۋېزور ئېچىلمىدى. ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئوغلاقلار، قوزىلار، تەخەي، موزايىلار، تاي، چۈجىلەر پاراتتىن ئۆتتى.

بەك كەچ بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، دادام ئانامنىڭ سۆزلىگەنلىرى شۇنچىلىك جەلپ قىلارلىق ئىشلار ئىدىكى، كارۋاتقا چىقىپ يېتىشقا پەقەتلا رايىم يوق ئىدى. ئەمما ئانام ۋەدە بەردى، كېيىنمۇ يەنە داۋاملىق ئېيتىپ بېرىدىغان بولدى. ئەتسى مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپلا تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ تۈگەتتىم. ئۇ كۈنى موماممۇ كەلدى. ئۇ يولدا كېلىۋاتقاچ

يەرلەرنى كونا ئاياغلاردىن كېسىۋېلىنغان پارچىلار بىلەن ياماپ كىيىدىغانلىقىمۇ ئىشەنگۈم كەلمەيتتى. مۇشۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بالىلىق چاغلىرىنى خۇشاللىق ۋە تەبەسسۇم بىلەن تىلغا ئالغانلىقىمۇ ئاجايىپ ھەيران قالدۇم. ئەمما ئۆزۈم بۇ خاتىرىلەرنىڭ بىر پارچىسى بولۇشىنى قارار قىلىپ لايدىن ئۆي ياسىغان چاغدا، مەن ھېس قىلغان خۇشاللىقنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگىلى بولمايتتى.

ئۇلارمۇ بىر چاغلاردا بالا ئىكەن، يوقسۇللۇق، يوقچىلىقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئىكەن. لېكىن بەختلىك ياشاپتەن، كىچىك نەرسىلەردىنمۇ شۇنچىلىك خۇشاللىق تاپالغان ئىكەن. ئويۇنچۇقلىرى قىممەت ئەمەسكەن، ئەمما بىباھا مېھرى - مۇھەببىتى بوپتەن.

تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئەسما ئىلھام

ئايىقلىرىڭلارنى تازىلاپ بەرگىلى كەلدىم

(ھېكايە)

مەج خارراھ (ئامېرىكا)

تەكرار-تەكرار ياڭراپ تۇراتتى. «بىل كەتتى، مەرىلېن، جۇن ۋە بالىلار...».

بۇ خەۋەر گويا مېڭەمنى ياقتىغا توشقۇزۇۋەتكەندەك، لەررىنىڭ گەپ قىلغان ئاۋازىمۇ شۇنچە يىراقتىن كېلىۋاتقاندەك تۇيىلاتتى. ئۆيدە ھېلى ئىشىككە، ھېلى ئورۇندۇققا پۇتلىشىپ، ئۆزەمنى تاپالمايۋاتاتتىم.

لەررى ئەتسى ئەتگەن سائەت يەتتە بىلەن يولغا چىقىشىمىزنى ئورۇنلاشتۇرغاندىن كېيىن، بىر قانچە دوستلىرىمىزغا تېلېفون قىلىپ، ئەھۋالنى ئۇقتۇردى. ئارىلاپ بەزى دوستلار مەن بىلەن سۆزلىشىش ئۈچۈن تېلېفون ئاچاتتى ۋە «مەن قىلغىدەك بىر ئىش بولسا چوقۇم دېگىن» دەپ، ياردەمدە بولماقچى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەشتى. مەنمۇ چىرايلىقچە «رەھمەت، كېرەك بولسا دەيمەن» دەيتتىم - يۇ، قانداق ياردەمگە ئېھتىياجىم بارلىقىنىمۇ بىلمەيتتىم، دىققىتىمنى پەقەتلا يىغالمىۋاتاتتىم.

لەررى دونىا كىڭغا تېلېفون قىلىۋاتقاندا، مەن ئورۇندۇقتا، بىر بوشلۇققا تىكىلگەنچە ئولتۇراتتىم. دونىا بىلەن مەن چىركاۋدا ھەر يەكشەنبە كۈنى،

بىلەن ئانامدىن ياردەم سورىدىم. لايدىن ئۆي ياساپ، قېلىن بىر كارتون قەغەزنىڭ ئۈستىگە چاپلىدىم، ئۇنىڭ ئەتراپىغا دەرەخلەرنى قويدۇم، ھەتتا شېخىدا قاغا قونۇپ تۇرغان بىر تۈپ چىنار دەرىخىمۇ بار ئىدى. ئانام بۇ ئۆيگە گۈلدىن پەردە ياساپ بەردى. بۇ ھەقىقەتەن ئىسمى - جىسىمغا لايىق بىر ئۆي بولغانىدى، لايدىن ياسالغان ئۆي. مۇئەللىم بۇ ئۆينى بەك ياقتۇردى ۋە يىل ئاخىرىدىكى كۆرگەزمە ئۈچۈن ئېلىۋالدى. تۇنجى قېتىم بىر ئىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازانغانىدىم.

دادام بىلەن ئانامنىڭ بالىلىق چاغلىرىدا ئويۇنچۇقىنىڭ پەقەتلا يوقلۇقى، ھەتتا ھەرخىل ماركىلارنى ئىشلىتىپ ماشىنىلارنى ئۆزلىرىنىڭ ياسايدىغانلىقىغا پەقەتلا ئىشىنىمەيدىم. ھېيتلاردا رېزىنكا ئاياغلارنى ئېلىپ كىيىدىغانلىقى، يىرتىلىپ كەتكەن

روھىم چىققان ھالدا ئۆيدە پۇتلىشىپ يۈرۈپ، چامادانىمغا نېمىلەرنى قاچىلاش ھەققىدە قارار بېرەلمەيۋاتاتتىم. كەچقۇرۇندا مىنىستوتادىن تېلېفون كېلىپ، ئىنىم، ئىنىمنىڭ ئايالى، ئايالىنىڭ ھەدىسى ۋە ھەدىسىنىڭ ئىككى بالىسى بىراقلا ھادىسىگە ئۇچراپ، قازا قىلغانلىقىنى ئۇقتۇرغان ۋە ئاپام «قانچە تېز قايتساڭ شۇنچە ياخشى» دەپ ماڭا يالۋۇرغانىدى.

مەنمۇ دەل شۇنداق قىلىشنى، ئاتا-ئانامنىڭ يېنىغا تېزەرەك قايتىشنى ئۈمىد قىلاتتىم، ئەمما بىز باشقا بىر شتاتقا كۆچۈش ئالدىدا تۇرىۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، نەرسە كېرەكلىرىمىز يەشىكلەرگە بېرىم-ياتا قاچىلانغان، نېمىنىڭ نەردە ئىكەنلىكىنى بىلمەكمۇ تەس ئىدى. بەزى كىيىم-كېچەكلەر بىر چەتتە يۇيۇش ئۈچۈن دۆۋىلەپ قويۇلغان، كەچلىك تاماقنىڭ قاچا-قۇچلىرىمۇ يۇيۇلمىغان، بالىلارنىڭ ئويۇنچۇقلىرى ھەريەردە چېچىلىپ ياتاتتى. يولدىشىم لەررى بىزگە ئەتە سەھەر ئۇچىدىغان ئايروپىلان بېلىتى ئالغىلى ئولتۇرغاندا، مەن ئۆيدە مەقسەتسىز، ئۇيان-بۇيان مېڭىپ، ئۇنى ئېلىپ، بۇنى قويۇپ، ھېچ دىققىتىمنى يىغالمىۋاتاتتىم. قۇلقىمدا ھېلىراق ئاڭلىغان سۆزلەر

ۋە قول يۇيۇش كۆلچىكىنىڭ ئاستىدىكى ئىشكاپتىن بىر بۆلۈت يۇغۇچىنى تېپىپ چىقتى. لەررىمۇ بىر نەچچە يەشكىنى ئىزدەپ يۈرۈپ، چوتكىنى تاپتى.

ئېمپىرسون يەردە ئولتۇرۇپ، ئىشىنى باشلىدى. ئۇنىڭ دىققەت بىلەن ئىشىغا كىرىشىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، مەنمۇ ئېسىمنى يىغىشقا باشلىدىم. «ئالدى بىلەن كىرنى يۇيۇشقا سالاي» دېدىم ئۆزۈمگە. كىرنالغۇ چۆرگىلەشكە باشلىغاندا، لەررى ئىككىمىز بالىلارنى يۇيۇپ ياتقۇزدۇق. بىز كەچلىك تاماقنىڭ چىنە-قاچىلىرىنى يۇيۇپ جايلاشتۇرۇۋاتقاندا، ئېمپىرسون جىم-جىت ئولتۇرۇپ ئىشىنى داۋاملاشتۇردى. بۇ ھەركەتتە ئىپادىلەنگەن مېھرى-مۇھەببەت ناخىر تاشالماي تۇرغان كۆز ياشلىرىمنىڭ تۆكىلىشىگە سەۋەپچى بولۇپ، مېڭەمدىكى تۇماننى شاپائەت يامغۇرى بىلەن يۇيۇپ تاشلىدى. مەن ئويلاش ۋە ياشاش ئىقتىدارىمنى قايتىدىن تاپقاندا بولدىم. ئىشلار بىر بىرلەپ ئۆز يولىغا كىرىشكە باشلىدى. مەن كىرىۋېتىش ئۆيىگە كىرىپ، يۇيۇلغان كىرلەرنى قۇرتىشقا قويۇپ چىقسام، ئېمپىرسون كېتىپ قاپتۇ. پارقراپ كەتكەن ئاياغلىرىمىزنى تامغا يېقىن بىر قاتار قىلىپ تىزىپ قويۇپتۇ. كېيىن چاماداننى قاچىلاشقا باشلىغاندا، ئېمپىرسوننىڭ ئاياغلىرىنىڭ تاپانلىرىنىمۇ پاكىز تازىلاپ، ئۇلارنى چامادانغا بىۋاسىتە سالغۇدەكلا قىلىپ قويغىنىنى كۆردۈم. بىز كەچ يېتىپ، سەھەر بولماي تۇردۇق، ئەمما ئايرىدرومغا ماڭغىنىمىزدا، ھەممە ئىشلار پۈتۈپ، تەق بولغان ئىدى. ئالدىمىزدا كۆڭۈلسىز كۈنلەر بىزنى ساقلاپ تۇرغان بولسىمۇ، جىمغۇر بىر ئىنساننىڭ ئاشخانىمىزدا بىر داس سۈنى يېنىغا قويۇۋېلىپ، تىزىلىپ ئولتۇرغان ھالىتى ماڭا تەڭرىنىڭ مېھرى-مۇھەببىتىنى ھىس قىلدۇرۇپ، ماڭا كۈچ بېرىپ تۇرىدىغىنىغا ئىشىنىمەن.

مانا ئەمدى بىرەر تونۇشلىرىم يېقىنلىرىدىن ئايرىلسا ھەرگىز «ياردەم قىلغۇدەك ئىش بولسا» دېگەندەك گەپلەر بىلەن توختاپ قالماي، شۇ كىشىگە ماس بولغان، ئۇلارنىڭ ماشىنىسىنى يۇيۇپ بېرىش، ئىتنى ياتاقلىق بېقىش ئورنىغا ئاپىرىپ بېرىش ياكى ئۆلۈم جەريانىدا زۆرۈر بولسا ئۆيىگە قاراپ بېرىش دېگەندەك بىرەر كونكرىت ئىشنى تېپىپ چىقىپ، ئەمەلىي ياردەم قىلىشقا تىرىشىدىغان بولدۇم. ئەگەر مەندىن «بۇ ئىشقا ئېھتىياجىم بارلىقىنى نەردىن بىلدۈرگۈز؟» دەپ سورىسا، «چۈنكى بۇرۇن بىر كىشى بىزنىڭ ئاياغلىرىمىزنى تازىلاپ بەرگەندى،» دەپ جاۋاب بېرىمەن.

ئېنگىلىزچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: دىلدۇز تېلمان

يەسلى بالىلىرىمىزغا دەرس بېرەتتۇق. بىز ئادەتتىكى دوستلاردىن بولۇپ، بەك كۆپ كۆرۈشۈپمۇ كەتمەيتتۇق. ھەپتە ئارىلىقىدا، دوننا بىلەن ئېمپىرسون، دوننانىڭ ئورۇق، كەمسۆز يولدشى، ئۆزلىرىنىڭ «يەسلى» سى بىلەن ئالدىراش بولاتتى، ئۇلارنىڭ ئىككى ياشتىن ئۈنەش ياشىقىچە بولغان ئالتە بالىسى بارىدى. لەررىنىڭ دوننانى ئالدىمىزدىكى يەكشەنبەدە، دەرسنى يالغۇز ئۆتەدىغانلىقى ھەققىدە خەۋەرلەندۈرگىنىدىن خوش بولدۇم. شۇ ئارىدا قىزىم مېڭان قولدا بىر توپنى تۇتقان ھالدا يېنىمدىن يۈگۈرۈپ ئۆتتى، ئوغلۇم ئېرىكمۇ ئۇنىڭ ئارقىدىن قوغلاپ يۈگۈرۈپ يۈرەتتى. بۇلار ئۇخلىشى كېرەك، دەپ ئويلاپ، ئۇلارنىڭ ئارقىدىن مېھمانخانغا كىردىم. پۈتۈرۈم سۆزلىپ، قوللىرىمغا قوغۇشۇندىن پەلەي كىيگۈزۈپ قويغاندەكلا بىلىنەتتى. مەن روھسىز بىر ھالدا ئۆزۈمنى ساقاغا تاشلىدىم. ئىشك قوڭغىرىقى چېلىنغاندا، ئۆزۈمنى تەستە تۇرغۇزۇپ، سۆرۈلۈپ دېگۈدەك بېرىپ، ئىشكىنى ئاچتىم. ئالدىمدا ئېمپىرسون كىڭ تۇراتتى.

— مەن ئاياقلىرىڭلارنى تازىلاپ بەرگىلى كەلدىم،— دېدى ئۇ. مەن چۈشەنمەي:

— ھە؟— دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى تەكرارلىشىنى ئۆتۈندۈم.

— دوننا بوۋىقىمىزغا قارىمىسا بولمايدۇ، ئەمما بىزنىڭ سىلەرگە ياردەم قىلغىمىز بار. دادام تۈگەپ كەتكەندە، بالىلارنىڭ ئاياقلىرىنى تازىلاپ، پاقىرتىپ، ئەتسىدىكى دەپنە مۇراسىمغا ئۆلگۈرتۈش ئۈچۈن سائەتلەپ ۋاقىت سەرپ قىلغىنىم ئېسىمگە كېلىپ، شۇ ئىشنى قىلغىلى كەلدىم. ماڭا ئاياقلىرىڭلارنى بېرىڭلار، ياخشىلىرىنىلا ئەمەس بەلكى ھەممىسىنى.

ئايماق ھەققىدە ئويلىغۇدەكمۇ بولماپتىكەنمەن تېخى. ئۇنىڭ سۆزى بىلەن، ئېرىكىنىڭ يەكشەنبىلىك مۇراسىمدىن كېيىن، مېھمانلىق ئايىغى بىلەن پاتقاق كېچىپ ئوينىغانلىقى، مېڭاننىڭمۇ ئىنىسىدىن قېلىشماي، تاشلارغا تېپىپ، ئايىغىنىڭ تۇمشۇقلىرىنى مەينەت قىلغانلىقى ئېسىمگە كەلدى. ئۆيگە كەلگەندە ئۇلارنىڭ ئاياغلىرىنى كىرىۋېتىش ئۆيىگە تاشلاپ قويۇپ، تېخى تازىلىغۇدەك بولمىغانىدىم.

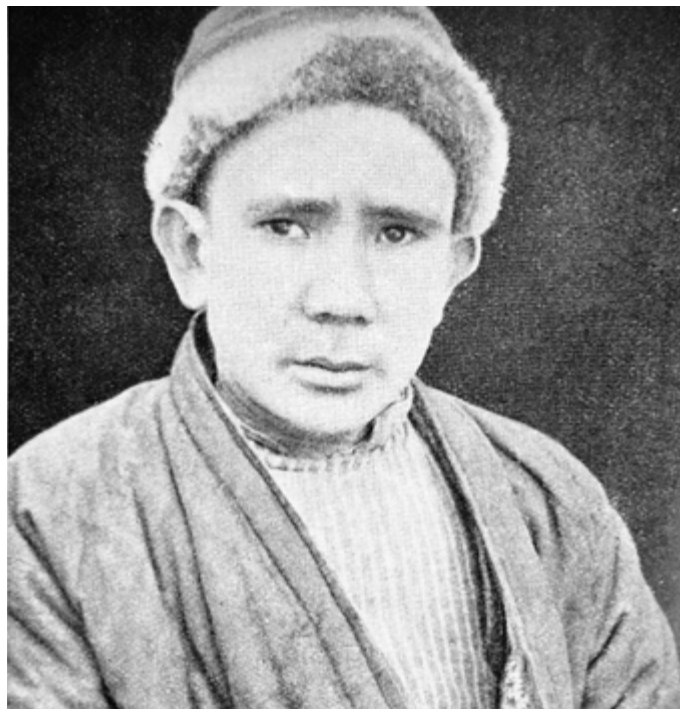
ئېمپىرسون ئاشخانا ئۆيدە گېزىتىنى يەرگە يېپىپ تەييارلىنىۋاتقىنىدا، مەن لەررىنىڭ مېھمانلىق ۋە ئادەتتىكى ئاياغلىرىنى، ئۆزۈمنىڭ تۈز ۋە پاشىلىق ئاياغلىرىمنى، بالىلارنىڭ مەينەت بولغان مېھمانلىق ئاياغلىرى ۋە يېمەك يۇقى بولغان تەنتەربىيە ئاياغلىرىنىڭ ھەممىسىنى يىغدىم. ئېمپىرسون بىر داسقا پارشوك سېلىپ، سۇ تولدۇردى. ئۇ تارتىمىدىن بىر كونا پىچاقنى

ئەينى ۋاقىتتىكى قەشقەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئوبرازى

زۇلھايات ئۆتكۈر (شۋېتسىيە)

كارۋانلىرى كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان جايغا ئايلاندى. جون تۆرنكىست «قەشقەر» ناملىق كىتابىدا شۇ ۋاقىتتىكى ئاتاش ئۇسۇلى بويىچە «تۈركلەر» ياكى «مۇھەممەتلەر» دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن چوڭقۇر مۇناسىۋەتتە بولغان بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ خاراكتېرى ۋە يۈرۈش تۇرۇشىنى خىتايىلار ۋە موڭغۇللار بىلەن سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ تەسۋىرلىگەن. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ئاساسلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سودىگەر، دېھقان ۋە ھۈنەرۋەنلەرنى

رەسىمدە: قەشقەرلىك دېھقان بالىسى

ئىنچىكى كۈزىتىپ ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىشقا تىرىشقان. بۇ كىتابتا ئاپتور يەنە ئۇيغۇر ئەرلىرى ۋە ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي خاراكتېرلىرىنى ئۆزىنىڭ كۈزىتىش نۇقتىسىنى چىقىش قىلىپ ئوتتۇرىغا

جون تۆرنكىست (John Törnquist) ئىلگىرى قەشقەر، لاسا، كابۇل قاتارلىق جايلارغا مىسسىيونېرلىق سالاھىيىتى بىلەن بارغان، شۋېتسىيەلىك مىسسىيونېر بولۇپ، شەرقىي تۈركىستانغا 1904 - يىلى سېنتەبىردە تۇنجى سەپىرىنى باشلاپ، 1911 - يىلى 6 - ماينىچە قەشقەر ۋە يەر كەنتلەردە تۇرغان. ئىككىنچى قېتىم 1912 - يىلى 26 - ئۆكتەبىردە يەنە قەشقەرگە كەلگەن. قەشقەردە تۇرغان چاغلىرىدا بىۋاسىتە ھەر كەسىپ، ھەر قاتلامدىكى كىشىلەر بىلەن ئۇچراشقان بولۇپ، مىسسىيونېرلار پونكىتىنىڭ مەكتەپ قۇرۇش ۋە دوختۇرخانا ئېچىش خىزمەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. 1926 - يىلى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسىگە ئاساسەن يېزىلغان «قەشقەر» ناملىق كىتابى نەشر قىلىنغان.

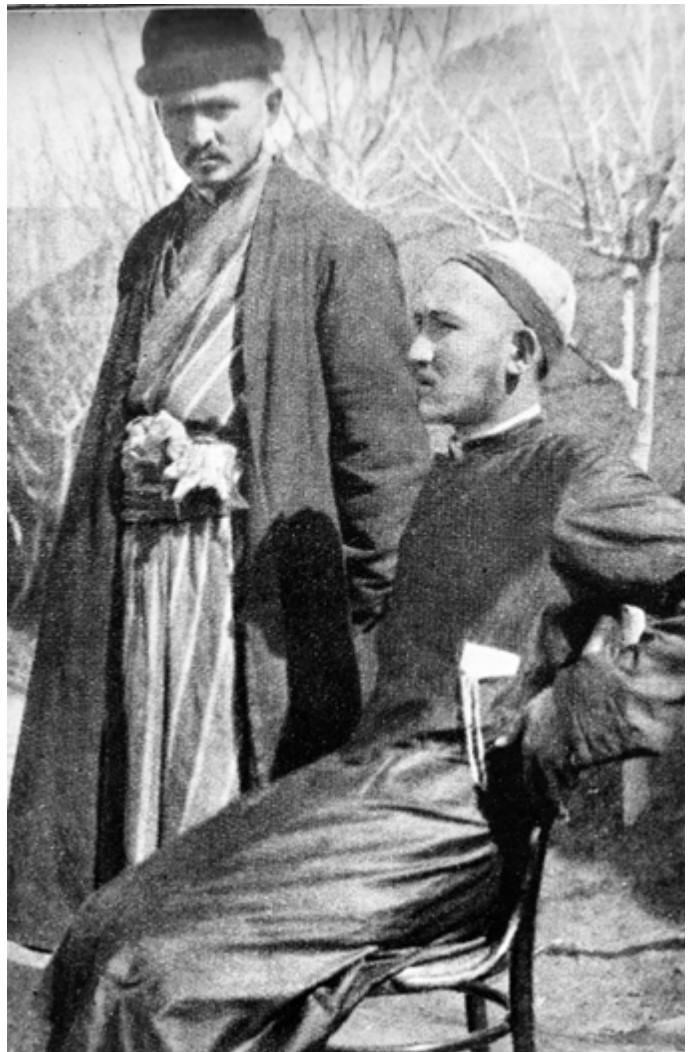
تۆۋەندە مەن بۇ كىتابتا بايان قىلىنغان بەزى مەزمۇنلار ۋە 1917 - يىلى نەشر قىلىنغان مىسسىيونېرلارنىڭ خاتىرىسىگە ئاساسەن يېزىلغان يەنە بىر كىتاب «ئەگرى توقاي يوللار - شەرقىي تۈركىستاندىكى 25 يىل» ناملىق كىتابتىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئوبرازى ھەققىدە بايان قىلىنغان نۇقتىلارنى ۋە بۇ ھەقتىكى قاراشلىرىمنى ئوقۇرمەنلەرگە سۇنماقچىمەن.

ۋېنېتسىيەلىك سودىگەر، دۇنيادىكى داڭلىق ئېكسپېدىتسىيەچىلەرنىڭ بىرى ئاتالغان ماركو پولو ئۆز خاتىرىسىدە، قەشقەرنىڭ تارىختا پايتەخت بولغانلىقىنى، خەلقنىڭ قول ھۈنەرۋەنچىلىك ۋە سودىگەرچىلىككە تايىنىپ ھايات كەچۈرىدىغانلىقىنى ۋە بۇ زېمىندىن ناھايىتى داڭلىق سودىگەرلەرنىڭ دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە دېگۈدەك بارغانلىقىنى ۋە قەشقەرنىڭ ھەممە يېرىنى ئايلىنىپ چىقىش ئۈچۈن 50 كۈن كېتىدىغانلىقىنى بايان قىلغانىدى.

شۇندىن كېيىن قەشقەر نۇرغۇنلىغان ئەجنەبىيلەر

قويغان.

كەسىپى - سودىگەر، تەبىقىسى - موللا يەنى ساۋاتلىق كىشىلەر: ئوتتۇرا بويلىق، قول پۇتلىرى بەك يوغان ئەمەس، بىلەكلىرى كۈچتۈڭگۈر ئەمەس. مۇرىسى تار كەلگەن بولۇپ، ئەگەر بېيىنچىسى بەدەن مۇسكۇللىرىنى تولۇق ئوراپ يوشۇرۇپ تۇرمىغان بولسا، بەلكى ۋىجىك دەپ جەزىملەشتۈرەتتۇق. چاچ چۈشۈرۈلگەن بېشىغا ئاق سەللە يۆگەيدۇ، ئەگەر چېچىنى ئۆستۈرگەن بولسا چوقۇم قارا ۋە قاتتىق كەلگەن تۈز چاچ ئۆسكەن بولاتتى. ساقاللىرى ئۆسكەلەڭ بولۇپ، ئېغىزىنىڭ ئەتراپىغا ئۆسكەن، پىشانىسى كەڭ بولۇپ، يۈزلىرى بىراز كەڭرەك كەلگەن، ياڭاق سۆڭىكى بىراز پولىتۇيۇپ چىققان، كۆزى بىراز قىسقىق كېلىدۇ. كالىپۇكلىرى نېپىزرەك، چىشلىرى رەتلىك كېلىدۇ، يۈز تېرىسى

رەسىمدە: غەرىپچە ئورۇندۇقتا تەستە ئوتتۇرىۋاتقان قەشقەرنىڭ يۇقىرى تەبىقىسىدىكى سودىگەرلەر

يەكتەك، كۆپىنچە ئاق رەڭلىك يەكتەكنى ماسلاشتۇرۇپ كىيىدۇ. يەكتەكنىڭ بەل قىسمىغا رەڭلىك رەختلەردىن تىكىلگەن پوتا باغلايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇزۇن يەڭلىك تون كىيىۋالىدۇ. ئەرلەر ئاساسەن قېنىق رەڭلەردىكى تون كىيىشنى ياقتۇرىدۇ، بېشىغا قىزىق ياكى قىرىسىز كەلگەن قارا، كۆك، يېشىل ياكى قىزىل رەڭلىك دۇخاۋا دوپپىلارنى ياكى كەشتىلىك دوپپىلارنى كىيىدۇ. دوپپىنىڭ ئۈستىگە ئاق رەڭلىك سەللە ئورايىدۇ. دوپپىسى ئادەتتە سەللەنىڭ ئىچىدىن بىراز كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئاياق قىسمىغا بولسا، چەمى نېپىز كەلگەن، پاشىسىز، يۇمشاق خۇرۇمدىن ئەشلەنگەن خۇرۇم ئۆتۈك كىيىدۇ، سىرتقا چىققاندا ئۆتۈكنىڭ سىرتىغا رېزىنكە كالاچ كىيىۋالىدۇ ۋە ئۆيگە كىرگەندە كالاچنى سېلىۋېتىدۇ.

كىشىلەرگە سالام قىلغاندا «سالام» دەپ قول بېرىپ، كەينىدىن ساقلىنى سىلاپ قويدۇ. ئاندىن «تىنچ تۇدىلامۇ؟» دەپ ئاستا سورايىدۇ. خوشلىشىدىغان ۋاقىتتا باشقىلارغا «كېتەرمەنمىكىن» دەيدۇ، ئاندىن ئىككى قولىنى كۆكرىكىنىڭ ئالدىدا ئۆزارا يېنىك كىرىشتۈرۈپ، بىراز ئىگىلىپ تۇرۇپ سالام قىلىپ «خوش» دەيدۇ. ئىشىكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ پۇتىغا كالىچىنى سېپىپ بولغاندىن كېيىن يەنە كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئىگىلىپ سالام قىلىپ، ئاستا قەدەم بىلەن ئۆيدىن چىقىدۇ. باشقىلارمۇ ئەدەپ يۈزىسىدىن ئۇنى ئۇزىتىپ تالاغىچە چىقىدۇ، بۇ ۋاقىتتا ئۇ كىشى يەنە كەينىگە ئۆرۈلۈپ، بىراقچە قېتىم ئىگىلىپ سالام قىلغاندىن كېيىن، كەينىچە بىرنەچچە قەدەم ئېلىپ، ئاندىن يەنە ئۆرۈلۈپ ئالدىغا قاراپ يولىنى داۋاملاشتۇرىدۇ.

ختايىلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، قەشقەر ئۇيغۇرلىرى ساددا، بالىلىق مەجەزىدىن كەتمىگەن، ئىشقىلىپ يىغىنچاقلىغاندا چىقىشقا كېلەتتى. ھەتتا داموللار ۋە بايلارنىڭ يۈزىدە ئەكس ئەتكەن ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش ئالامەتلىرىمۇ بىردەمدىلا غايىپ بولاتتى. مەجەزى سەزگۈر ۋە سەپرا بولۇپ، بىردەمدىلا قىزىشىپ، يەنە بىردەمدىلا ئەپلىشىپ قالاتتى. مۇھەببەت-نەپرىتى ئېنىق بولۇپ، ئۇلاردا خىتايلىرىدىكى تەمكىنلىك يوق ئىدى. خىتاي خوشنىلىرىغا قارىغاندا، ناتونۇش كىشىلەرگە شۇنچە ئەدەپلىك ۋە چىقىشقا مۇئامىلىدە بولاتتى. خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، ئەجنەبىلەر ئەگەر قونۇشقا توغرا كېلىپ قالسا، ئۇيغۇرنىڭ ئۆيى تۇرغان يەردە ھەرگىزمۇ بىر خىتاينىڭ ئۆيىدە قونمايدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئەگەر ئۇيغۇرلار ياكى خىتايلىر ھەققىدە كۆپ مەلۇماتى يوق بىرى، ئۇيغۇرلار ياكى خىتايلىرىدىن بىرنى تاللاشقا توغرا كېلىپ قالسا، ھېچ ئىككىلەنمەيلا ئۇيغۇرلارنى تاللىغان بولاتتى، چۈنكى ئۇيغۇرلار خىتايلىر بىلەن سېلىشتۇرغاندا كىشىگە ھۇزۇر ۋە راھەت ھېس

ساغۇچراق كېلىدۇ.

كىيىم - كېچەك جەھەتتە راھەت، كەڭتاشا كىيىم - كېچەكلەرنى كىيىدۇ؛ ئىشتان بىلەن سۇس رەڭلىك

ئوخشاشسىپ كېتەتتى. قەشقەر ئۇيغۇر ئاياللىرى بېشىغا، كەشتىلىك چىرايلىق دوپپىلىرىنىڭ ئۈستىگە ئۇزۇن ئاق لېچەك ئارتىدىغان بولۇپ، نىكاھلىق ئاياللار ئوشۇقغىچە كېلىدىغان لېچەك ئارتىدۇ ۋە پۈتۈن بەدىنىنى ئوراپ تۇرۇش ئۈچۈن، بېشىدىن تارتىپ ئوشۇقغىچە لېچەك بىلەن تولۇق ئورۇندۇ. بۇ بىر خىل نېپىز داكىدىن تىكىلگەن راھەت لېچەك ئىدى ۋە ئاياللارنىڭ ھۆسنىگە ھۆسۈن قوشۇپ تۇراتتى. ھىندىستان داكىسىدىن تىكىلگەن تۆت چاسا لېچەك بەھرى دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىر خىل پۈتۈنلەي كەشتىلىك گەردىش دەپ ئاتىلىدىغان لېچەك بولۇپ، ياز كۈنلىرى ئارتىدۇ. يۈزىگە قىسقا بىر چۈمبەردە ياپىدۇ، ئادەتتە لېچەكنىڭ رەڭگىگە ئوخشىمايدىغان رەڭدە بولىدۇ. قەشقەر ئۇيغۇر ئاياللىرى باشقا مۇسۇلمان دۆلەتلىرىدىكى ئاياللارغا ئوخشاش پۈتۈن بەدىنىنى ئورناتتى. ئۇزۇن چاچلىرىنى ئۆرۈيدىغان بولۇپ، چاچنىڭ ئۆرۈملىرى قانچە كۆپ بولسا، شۇنچە گۈزەل ھېسابلىناتتى. چاچلىرىنىڭ تېخىمۇ ئۇزۇن ھەم توم بولۇشىنى خالايدىغانلار، كۆپىنچە ھاللاردا كالىنىڭ قۇيرۇقىدىن تاللىرىنى ئايرىۋېلىپ ئۇنى چاچلىرىغا قوشۇپ يالغان ئۆرۈمە چاچ سېلىۋالىدۇ. چاچ تارىغاندا سىلىق ۋە رەتلىك بولۇشى ئۈچۈن جىگدە دەرىخىدىن يىلىم ئېلىپ چاچلىرىغا چاپىدۇ. ئەرلەرگە سېلىشتۇرغاندا كىيىم - كېچەكلىرىگە زىبۇ - زىننەت تاقايدۇ ۋە ئوچۇق رەڭلىك رەڭلەردە كىيىنىشنى ياقتۇرىدۇ.

ئەينى ۋاقىتتا 19 - 20 - ئەسىرلەردە ئالتىشەھەر رايونىدا ئاياللارنى مەزلۇم دەپ ئاتاش ئومۇملاشقاندى. مەزلۇم ئەرەپچىدىن كىرگەن سۆز بولۇپ، بوزەك قىلىنغان، ئېزىلگەن دېگەن مەنىلىرى بارىدى. كېيىن 90 - يىللاردا بۇ خىل ئىپادىلەشنىڭ پەقەتلا ئىجتىمائىي ئورنى تۆۋەن بولغان ئاياللارغا قارىتىلغانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار، بايلارنىڭ ئاياللىرى «ئايىم»، ئۇلارنىڭ قىزلىرى «خېنىم» دەپ ئاتىلىدۇ. داموللىلارنىڭ ئاياللىرى قۇمۇل قاتارلىق جايلاردا «ئاپپاق»، «ئاغچا» دەپ ئاتىلىدۇ. ھۈنەرۋەن ئۇستىلارنىڭ، مەدرىس خەلپەلىرىنىڭ ۋە موللىلارنىڭ ئاياللىرى «قۇشناچ» دەپ ئاتىلىدۇ.

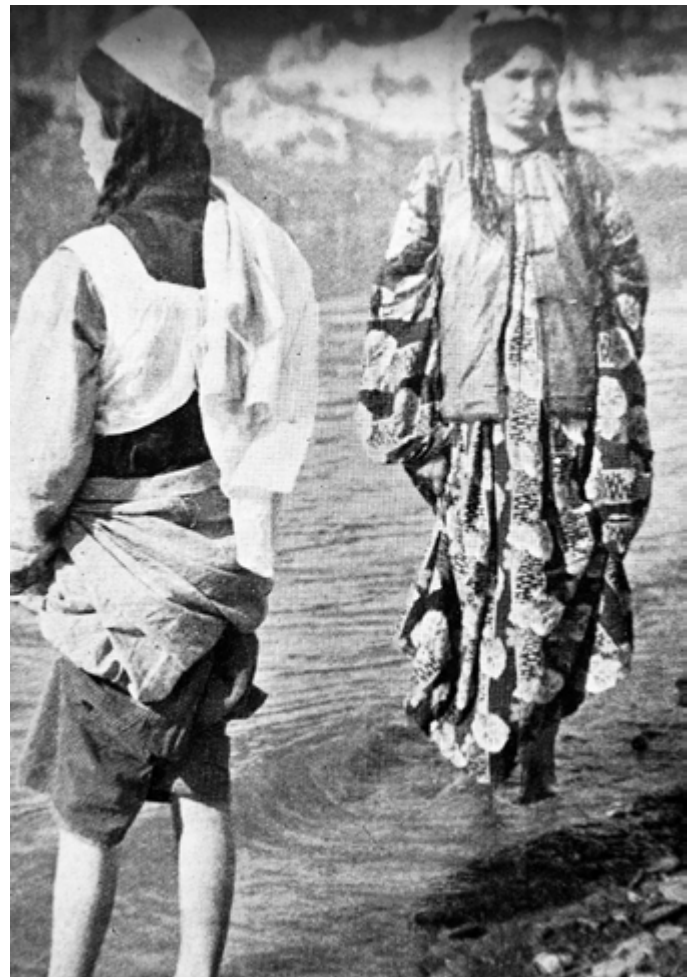
قەشقەر ئۇيغۇر ئاياللىرى بىلەن تۇنجى ئۇچراشقاندا، كىشىگە ئولتۇرۇش، يۈرۈش - تۇرۇشتا ناھايىتى نەپىس ۋە سىلىق - سىپايە بىر تەسىر بېرىدۇ. كۆپىنچە تېتىك، سۆزمەن، ئەقىللىق دەپ تەرىپلىنىدۇ. لېكىن ئۇزاقراق ئارلاشقاندىن كېيىن يەنە بۇ خىل خاراكتېرنىڭ تېگىگە يېتەلەيسىز.

ئادەتتە، ئەرلەرنىڭ مەجەزىنىڭ قوپال، ئاچچىقى يامان بولۇشى ئۇلارنىڭ ئىختىيارى ئەمەس دەپ يەكۈن چىقىرىلىدۇ. لېكىن پەرىشتە سۈپەت خانىم قىزلارنىڭ

قىلدۇرالايتتى. قەشقەر ئۇيغۇر ئەرلىرى ئومۇمىي جەھەتتىن تەققى - تۇرقى كېلىشكەن ۋە كۈچلۈك، ئىچكى دۇنياسىنى بىۋاسىتە ئىپادىلەيدىغان، ئۆزىنىڭ كىشىلىك خاراكتېرىدە چىڭ تۇرمايدىغان، ئارىسالدى مەجەزلىك خاراكتېرگە ئىگە. قەشقەر ئۇيغۇر ئەرلىرى خىتايلىرىنىڭ سوغۇق ۋە ھەممە ئىشتا چوت سوقىدىغان ئىدراكىيلىقىدىن ياكى ھىندىلارنىڭ يىغلامسىراپ تۇرىدىغان مېدىتاسىيونلىرىدىن خالىي بىر خاراكتېرگە ئىگە بولۇپ، ئاسىيادىكى بارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئىچىدە باشقىلارنىڭ شەخسىي ئۇچۇرلىرىنى بىلىشكە قىزىقىشتا ئەرەبلەردىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان مىللەت ئىدى.

قەشقەر ئۇيغۇر ئاياللىرى بولسا ئەجنەبىلەرنىڭ نەزەرىدە خۇدا تەرىپىدىن كۆڭۈل قويۇپ يارىتىلغان ئىنسان ياكى نەپىس بىر سەنئەت بۇيۇمىغا ئوخشايتتى. ئۇلارنىڭ گۈزەللىكى قەشقەر ئۇيغۇر ئەرلىرىنىڭ يوشۇرۇن گۈزەللىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا دەل بۇنىڭ ئەكسىچە يىگىرمە مېتىر يەردىن سىزنى ئۆزىگە تارتىپ تۇراتتى. بۇ گۈزەللىك ئىككى مېتىر يەردىن قارىغان گۈزەللىككە قارىغاندا بەكرەك كىشىنى جەلىپ قىلاتتى.

ئاياللارنىڭ كىيىنىشىگە كەلسەك، ئەرلەرنىڭ سەللىسىدىن باشقا كىيىم - كېچەكلىرى قارىماققا

ئەرلەرنىڭ ئاياللارنى قوغداش، بېقىش مەجبۇرىيىتى بولۇپ، قەشقەر ئاياللىرى بۇنىڭدىن ئوبدان پايدىلانغان بولۇپ، بەزىدە قەبىھ ۋاسىتىلەرنى قوللىنىپ تۇرۇپ ئۆز مەقسەتلىرىگە يېتىشىدۇ.

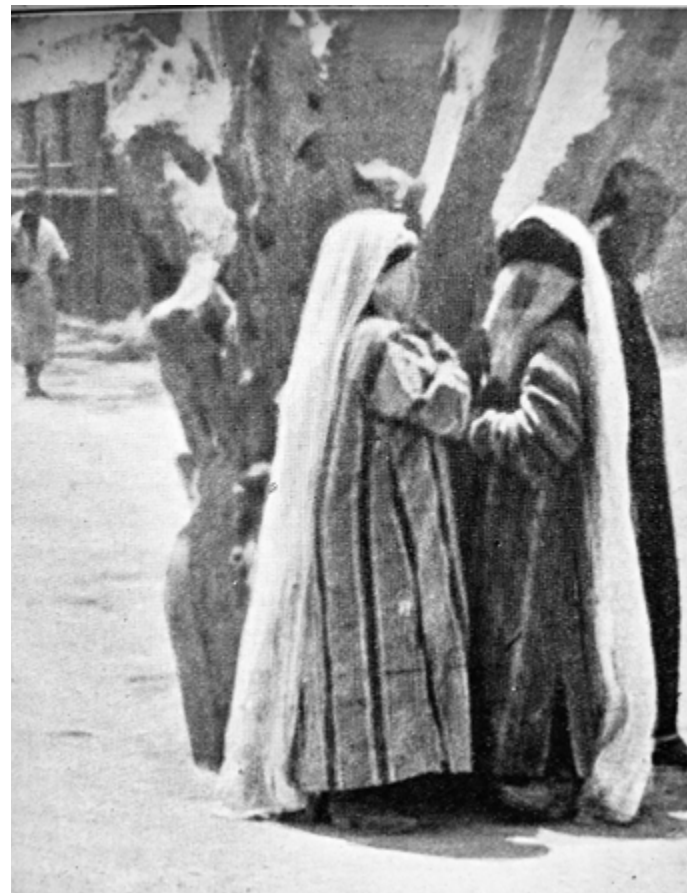
ئۇيغۇر ئاياللىرى ئەرلەرگە قارىغاندا تولىسى ساۋاتسىز ۋە خۇراپىيلىقى كۈچلۈك بولۇپ، بۇ نۇقتا دەل ئۇلارنىڭ ئاجىز نۇقتىسىدۇر. بەزى موللىلار قىز-ئاياللار ئەرلەر بىلەن باراۋەر بولۇپ قالغان چېغدا، ئەر كىلىك ئىدىيەسى باش تارتىپ، ئەرلىرىگە ياكى ئاتا-ئانىلىرىغا بوي سۇنمايدۇ دەپ قارايدۇ. شۇڭا بۇ سەۋەبتىن قىزلارنى كۆپ ئوقۇتمايدۇ.

قەشقەر ئەرلىرى ۋە قەشقەر ئاياللىرىغا ئورتاق بولغان بىر سۈپەت بولسا، يالغان سۆزلەش ۋە ئەدەپسىزلىكتۇر. كۆڭۈل ئاغرىقى ياكى زىيان تارتىپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن باشقىلارغا ئىشەنمەسلىك كېرەك دەپ ئويلايدۇ ۋە بىر-بىرىگە ئىشەنمەيدۇ. ئوچۇق ئاشكارا يالغان سۆزلەش ۋە ئوغرىلىق قىلىش ئۇلارنىڭ نەزەردە بەك چوڭ پىرىنسىپال ئىشلار ئەمەس ئىدى. سەمىمىي بولغانلار دۆت دەپ قارىلىدۇ. ئۇلارنىڭ يالغانچىلىقلىرى ھەتتا دىنغىمۇ ياتمايدۇ، ئاللاھنىڭ ئالدىدا ئالدامچىلىق قىلىدۇ. قەشقەرلىكلەرنىڭ ئادەم تىللايدىغان سۆزلىرى ھەققىدە داڭلىق تىلشۇناس گۇننار يارىڭنىڭ توپلىغان ماتېرىياللاردا خاتىرىلەنگەن: پوق ساقال ئوغرى، شورپىچى، خوتۇن تالاق ھايۋان، داپپۇز، نارىسىدە قىزىڭنى پالان قىلاي، ئوتانچى، ھاممال، ھاراقكەش قاتارلىق دۇنيانىڭ ھېچقانداق يېرىدە ئاڭلىغىلى بولمايدىغان سۆزلەر بىلەن ئادەم تىللايدىغان بولۇپ، ئاياللار بىر بىرى ئۇرۇشۇپ قالغاندا «ئەر ياراتمايدىغان جالاپ» دەپ تىللىشاتتى. بالىلىرىنى ئەركىلەتكەندە بەزىدە «ھۇي جىن» دەپ ئەركىلىتىدۇ. ئۇلارنىڭ بالىلىرىنى «ئوغرى»، ياكى «جىن» دەپ چاقىرىشى «يامان كۆزلەردىن» ساقلاش ئۈچۈن ئىدى. ئۇيغۇرلاردا كۆز تېگىدۇ دەيدىغان قاراش بولۇپ، بالىلارغا مەينەت، كونا كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ قويۇش، يۈزىگە قارا سۈرتۈپ قويۇش، تۇمار ئېسىپ قويۇش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن كۆز تېگىشنىڭ ئالدىنى ئالماقچى بولىدۇ. ئۆيگە مېھمانلار كېلىپ بالىنى كۆرۈپ كەتكەندىن كېيىن، «كۆزى ياماننىڭ كۆزىدىن، ئاغزى ياماننىڭ ئاغزىدىن ساقلا» دەپ دۇئا قىلىدۇ.

دېھقانلار تائىپىسى: ئاللاھ مۆجىزە ۋە كارامەتلەرنىڭ ئىختىراجىسىدۇر. بۇ خىل مۆجىزىلەرنىڭمۇ تەڭداشلىرى ۋە تەڭداش بولمىغانلىرى بولىدۇ. ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى بىر توغراق دەرىخىنى مىسالغا ئېلىپ سىمۋوللۇق مەنىلەر بىلەن چۈشەندۈرىدىغان بولساق، دېھقانلار ئوبرازى خۇددى توغراق دەرىخىنىڭ چىداملىق ۋە مەزمۇت قوۋزىقىغا ئوخشايدۇ. جاپا تارتقان، يۈزلىرىنى

ئەسلىدە بۇ جەھەتتە ئەرلەردىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىغىنى كۆپ كىشىلەرگە مەلۇم بولمىسا كېرەك. قەشقەردە ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ بىر بىرى بىلەن سوقۇشۇپ، چاچلىشىپ تۇرىدىغان ۋەقەلىرى يۈز بېرىپ تۇرىدىغان بولۇپ، ئارىغا 7-8 ئەر كىشى چۈشۈپمۇ ئۇلارنى ئاجرىتالمايدۇ. ئاغزىدىن بارلىق سەت گەپلەر تۆكىلىدۇ-دە، قاغاپ، تىلاپ پۇخادىن چىقىشىدۇ. چايان ئادەتتە دۈشمىنىگە يېڭىلىپ قېلىش ئېھتىماللىقى بولغاندا ياكى يارىلانغاندا، بەدىنىدىن بىر خىل زەھەرلىك ماددا چىقىرىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالارمىش. قەشقەر ئاياللىرىمۇ سوقۇشۇپ قالغاندا، ئۆزىنىڭ بۇرنىنى ياكى قۇلقىنى كېسىۋېتىدىغان ياكى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. بۇنداق قىلىشنىڭ سەۋەبى قارشى تەرەپتىن ئوچ ئېلىش ئۈچۈن ياكى قارشى تەرەپنى ئېچىندۇرغۇزۇش ئۈچۈن ئىدى.

قەشقەر ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ بىچارە، ھېسداشلىق قوزغايدىغان خاراكتېرىدىن باشقا يەنە چۈمبەلنىڭ كەينىدە باشقىچە خاراكتېرلىرىمۇ بارىدى. يۇقىرى تەبىقىدىكى باي ئاياللار بۇ خىل يۇۋاش-يۇمشاق مەجەزلىك ئاياللارنىڭ ۋەكىلى بولغان بولسىمۇ، لېكىن بارلىق ئاياللارنىڭ مەجەز-خاراكتېرىگە ۋەكىللىك قىلالمايتتى. ئىسلام دىنىدا

سۈرەتتە: چىش ئاغرىقىغا دەرەختىن شىپا تىلەۋاتقان روياش ئاياللار

قىلىدۇ. سودىگەرلەر تائىپىسى ھۈنەرۋەنلەر تائىپىسى بىلەن ئەپ ئۆتەتتى.

ھۈنەرۋەنلەر تائىپىسى: ھۈنەرۋەنلەر تائىپىسى بولسا كۆپىنچە ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئىدى. ھۈنەرۋەنلەرنىڭ ئىچىدىنمۇ سودىگەرلەر چىقاتتى. ئەجەبىلەر ئۇلار بىلەن ئۇچراشقاندا رازىمەنلىك بىلەن مەمنۇن بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ.

سودىگەرلەرنى توغراق دەرەخنىڭ مۋىسىگە ئوخشاتساق، بەزىدە مۋىلىك دەرەخ مۋە بەرمىگىندەك، سودا ئىشلىرىمۇ يۈكسەلمەي، ئىشلەپچىقىرىش ئىزىدا توختاپ قالغان ھالەتتە قالغان. بۇلارنىڭ سەۋەبى شەخسىيەتچىلىك ئېغىر بولۇپ، چاڭگىلىدىكى پۇلنىڭ باشقىلارنىڭ چاڭگىلىغا ئۆتۈپ كېتىشىنى خالىماسلىق نورمال سودا ئوبوروتىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ. ئەدەپسىزلىك خاھىشلىرى ئىشەنمەسلىك ئۇرۇقلىرىنى بىخلىنىدۇرۇپ، باشقىلار بىلەن شېرىكلىشىپ سودا قىلىش ئېڭىنى ۋەيران قىلىدۇ، شۇڭا شىركەت قۇرۇش قاتارلىق ئىلغار سودا ۋاسىتىلىرى كۆپ ئومۇملاشمىغان. ئەكسىچە ئۆز يادروسىنى چىڭداش ئەۋج ئېلىپ، باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئومۇملاشمىغان.

توغراق دەرەخنىڭ گۈزەل ئىسمى ۋە ھۆسۈن قوشۇپ تۇرغان يوپۇرماقلىرى بىلەن بىرلىكتە كىشىنى راھەتسىز قىلىدىغان بىر خىل پۇرىقى بار. ئاخىرىدا جەمئىيەتتىكى دىۋانلەر، بىكار تەلەتلەر، جازانخورلار ۋە بۇزۇقلار دەل بۇ سېسىق پۇراققا ۋەكىللىك قىلاتتى. بۇلار دائىم جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزۇپ تۇراتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە يەنە ئەپيۈنكەش ۋە نېشىكەشلەر، نېشە ساتقۇچىلار، قىمارۋازلار بولۇپ ئەر-ئايال ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇلارنى ئاللاھ ياكى پۇقرالار ھېچكىم راۋا كۆرمەيتتى.

مېنىڭ مۇلاھىزە قىلىشىمچە، بۇ خىل يامان سۈپەتلىك ئۆسىملەر ھەممىسى خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا سالغان زىيانكەشلىكلىرىنىڭ نەتىجىسىدىن شەكىللەنگەن. خىتايلار ئەينى ۋاقىتتا قەشقەرنى خۇددى «سېبىرىيە» گە ئوخشاش خىتايدىكى جەمئىيەت داشىقلىرىنى پالايدىغان، ئۆلۈم جازاسىنى ئىجرا قىلىدىغان رايونغا ئايلاندۇرغانىدى. ئامېرىكىلىق ئوۋېن لاتمور «جۇڭگونىڭ فرونتى ئىچكى ئاسىيا» ناملىق كىتابىدا «قەشقەرنىڭ ھەممە يېرىدە خىتاي ئۆلكىلىرىدىن كەلگەن قىمارۋاز، ھاراقكەش ۋە بۇزۇقلارنى كۆرگىلى بولاتتى، خىتايلارنىڭ سانى ئومۇمىي ئاھالىنىڭ %10-5 نى ئىگىلەيدۇ دەپ كۆرسىتىدۇ.» ھەتتا گېرمانىيەلىك ئېنتونفراگ ۋە شەرقشۇناس ئالبېرت ۋون لېكوك بىلەن شۋېتسىيەلىك مىسسئونېر جون تۆرنكسىت قەشقەردە ئۇچراشقاندا خىتايلارنىڭ يۇرتىنى سېغىنىش

قورۇق باسقان، ئاپتاپ نۇرىدا كۆيگەن ئۇيغۇر دېھقانلىرى تىرىشچان ۋە جاپاغا چىداملىق كېلىدۇ. ئېتىزلىقتا ئەمگەك قىلغاندا قارايدىغان قوڭۇر رەڭلىك بەدەنلىرىگە كۆپ كىيىم كىيمەيدۇ، ئالدى ئوچۇق يەكتەكلا كىيىدۇ، سەللىمۇ يۈگمەيدۇ.

ئەمما بازارغا ئۆز مەھسۇلاتلىرىنى ساتقىلى ئېلىپ كىرگەندە بېشىغا سەللە يۈگەيدۇ ۋە ئاياغلىرىنى يېپىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن، ئېغىر تونلارنى كىيىدۇ. ئۇلار ئاساسىي جەھەتتىن ساۋاتسىز بولۇپ، بىلىشقا تېگىشلىك ئومۇمىي ساۋاتلاردىنمۇ خەۋەرسىز ئىدى. بۇ خىل بىلىمسىزلىك ئۇلارنى ئۆز-ئۆزىنى ئالدايدىغان، خۇراپىلىققا ئىشىنىدىغان ۋە ئىشەنچسىز بىرىگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى.

سۈرەتتە : ئاتا-بالا سودىگەرلەر

سودىگەرلەر تائىپىسى: سودىگەرلەر تائىپىسى بولسا، قەشقەرنىڭ يۇقىرى تەبىقە كىشىلىرى سانىلاتتى. قانچە باي بولغانسىمۇ شۇنچە گېپى ئۆتىدىغان ۋە ئىمتىيازلىق كىشىلەر سانىلاتتى. ئۇلارنى باشقىلارنىڭ قېنىنى شىۋاش ھېسابغا باي بولغان بايلارغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ. ئۇيغۇر سودىگەرلىرى نومۇسچان، ئۆزىنى سورايدىغان بولۇپ، ئازراق پايدىغا شۈكرى

شۇڭا بۇ خىل يامان ئىللەتلەر خىتايلار بىلەن بىرلىكتە بۇ زېمىندىكى خەلقنى زەھەرلىگەن دەپ قاراشقا بولىدۇ. 19 - ئەسىردە قەشقەرگە كەلگەن ئەنگىلىيەلىك ئېكسپىدىتسىيەچى ياڭخازېنت ئۇيغۇرلاردىكى بۇ خىل ھورۇنلۇق ۋە پاسسىپلىقنى جەمئىيەتتىن كۆرىدۇ. چۈنكى كىشىلەر تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشىنىپ يەتمىگەنىدى. ئۇلار ئاشۇ خىل، تېنچ، خاتىرجەم ھاياتتا ياشاشنى بەخت دەپ قارايتتى شۇنداقلا ئاھالىنىڭ شالاڭ بولۇشىمۇ يەنە بىر تۈرلۈك سەۋەبى دەپ قارايتتى. كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا رىقابەت مەۋجۇت بولمىغاچقا، ئالغا ئىلگىرىلىتىدىغان كۈچمۇ يوق ئىدى.

ئوتلىرىنى ئەپپيۇن چېكىش ۋە ھاراق ئىچىش قاتارلىق يامان ئادەتلەر بىلەن بېسىشقا تىرىشىدىغانلىقىنى ۋە بۇ خىل يامان ئىللەتلەرنىڭ جەمئىيەتتە ئېغىي كېسەل بولۇپ تارقالغانلىقى، باشقىلارغا يۇقتۇرىشىدىن كۆپ ئەنسىرىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. فىنلاندىيەلىك ئېكسپىدىتسىيەچى مانېرخېمىمۇ يەركەتتىكى خىتاي ئەسكەر بازىسىنى كۆزدىن كەچۈرگەندە، خىتاي ئوفېتسىپىرلارنىڭ ھۆكۈمەت پاراۋانلىقىنى ئۆزىنىڭ كەيپ ساپا ئىشلىرىغا قوللانغانلىقىنى خاتىرىلىگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە قەشقەردە ئەپپيۇن تېرىلمايتتى، ئافغانىستاندا تېرىلغانلىرىنى روسىيە ئارقىلىق خىتاينىڭ ئەكەلدۈرەتتى.

پايدىلانغان مەنبەلەر:

Mission and Revolution in Central Asia The MCCS Mission Work in Eastern Turkestan 1892-1938 by John Hultvall

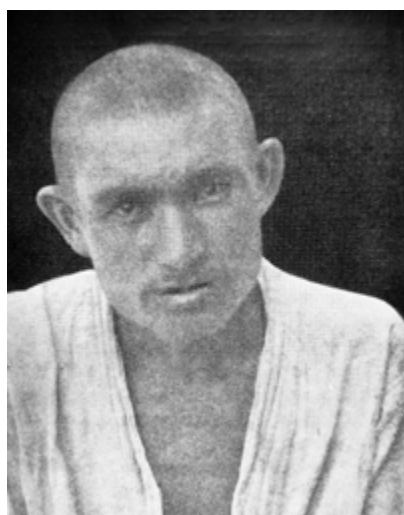
Owen Lattimore, «Inner Asian Frontiers of China» 1935, p. 114

John Törnquist, «قەشقەر» 1926

På Obanade Stigar «-25 år i Öst-Turkestan»

زۇلھايات ئۆتكۈر، «شېۋېتسىيەدىكى تارىخىي ماتېرىياللارغا ئاساسەن ئۇيغۇر كىيىم-كېچەكلىرى ھەققىدە»، ئۇيغۇر تەتقىقات ژۇرنىلى 2015 - يىلى 5 - سان

رەسىمدە: ئاتا، بالا، نەۋرە بىر ئائىلە ۋە خىزمەتچى

فوتو سۈرەتلەرنى مىسسىئونېر جون تۆرنكىۋىست تارتقان (1926)

خاسىيەتلىك قەغەز ۋە مەن

تۇرسۇنجان ھامۇت

بۇ ئەسەر تۇرسۇنجان ھامۇتنىڭ «خوتەن قەغىزى» <باھار> كىتابىدا يەنە كېلەمدۇ؟ ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتى ئاساسدا قىسقارتىپ يېزىلدى.

بايرىمىدا دۇنيادىكى ئەڭ قەدىمىي قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنى ساقلاپ قالغۇچى» دېگەن نامغا ئېرىشتىم. دېمەك مەن خوتەن قەغىزىنىڭ شانلىق ئۆتمۈشى ۋە بۈگۈننىڭ تىرىك شاھىدى سۈپىتىدە ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ تەۋرۈك قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنى ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد يەتكۈزۈش ئۈچۈن تىنىمسىز ئىزدىنىشنىڭ ئۈمىد نۇرىنى كۆردۈم. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن بۇ تەۋرۈك قەغەز مەملىكەتكە، دۇنياغا تونۇلدى. مەن ئاتا-بوۋىلىرىمنىڭ پاراسىتىگە قايىل مەن، ناۋادا ئۇلار بولمىغان بولسا، دۇنيا خەرىتىسىدىكى بىر تال قارا چېكىتچىلىكمۇ بولمىغان بىر كەنتتىكى مەندەك يېشى يۈزگە بېرىپ قالغان، ياشانغان توختى باقى تۇردىنى ھېچكىممۇ ئېسىگە ئالماس بولغىتتى. ھازىر بىرەرسى «خوتەن قەغىزى» دېسە، دەرھال «توختى باقى تۇردى» دېگەن ئىسىمنى تىلغا ئالىدۇ. مېنى ئامرىكىدىن دەمدۇ، ئەنگىلىيەدىن دەمدۇ، ئىشقىلىپ سانسىزلىغان

مەن 91 ياشلىق توختى باقى تۇردى بولمەن، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ قارىقاش ناھىيەسىگە تەۋە پۇرچاقچى يېزا بۇدا كەنتىدىن. مەن ئاز كەم بىر ئەسىرلىك ئۆمرۈمدە ئاتا-بوۋامدىن ماڭا مېراس قالغان خوتەن قەغىزىنى ياساش ئىشىنى ئۈزمەي داۋاملاشتۇرۇپ كەلدىم، مەن بۇ ھۈنەرنىڭ ئونىنچى ئەۋلات ۋارىسىمەن. كىشىلەر بۇ قەغەزنى سېتىۋالسىۇن ياكى سېتىۋالمىسۇن، مەن ئاتامنىڭ «بۇ ھۈنەرنى تاشلىۋەتمە» دېگەن ۋەسىيىتىگە قەتئىي ئەمەل قىلدىم. مەن تېخى خوتەن شەھىرىنىمۇ تولۇق ئايلىنىپ چىقىمغاچقا، خوتەن شەھىرىدە يالغۇز يۈرسەم، بەلكىم يولدىن ئېزىپ قېلىشىم مۇمكىن ئىدى. بىراق، مەن بىر كېچىدىلا دۇنياغا مەشھۇر شەخسكە ئايلىنىپ، ئۇ قىتئەدىن بۇ قىتئەگە ئۇچۇپ يۈردۈم. مانا بۇ ئاتا ھۈنرىنىڭ بەركىتى ۋە خاسىيىتىنىڭ چەكسىزلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى. 36 - نۆۋەتلىك مىللىي ئۆرپ-ئادەت، تۇرمۇش سەنئەت

بىزنىڭ كىلاسسىك شائىرلىرىمىزنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرى مۇشۇ خوتەن قەغىزى بىلەن دەۋىردىن دەۋىرگە ئۆلىشىپ كەلگەن بولسا كىرەك. خوتەن قەغىزىنى ياساش مۇشكۈل، ئىنچىكە، مۇرەككەپ باسقۇچلار بىلەن تاماملىنىدىغان ئۇزۇن جەريان.

ئاتا-بوۋىلىرىمىز بۈگۈنكىدە ئۆسكەن ئۈجمە دەرەخلىرى سايە تاشلاپ تۇرغان يېزا-كەنتلەردە ھايات كەچۈرۈپ كەلگەن. ئۇلار ئۆزىمە غازاڭلىرى بىلەن پىلە قۇرتى بېقىپ، يىپەك توقۇغاندىن باشقا، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئارسال مەزگىللىرىدە، ئۆزىمە شاخلىرىنى يىغىپ قوۋزاقلىرىنى سوياتتى-دە، سويۇلغان ئۆزىمە قوۋزاقلىرىنى سۇغا بىر مەزگىل چىلغاندىن كىيىن، قوڭۇر پوستىنى سويۇپ ئېلىۋېتىپ، ئىچىدىكى نېپىز ئاق قەۋىتىنى لىققىدە سۇ قۇيۇلغان قازانغا سېلىپ، بىر تەرەپتىن قوچىغاچ تاكى ئېزىلگىچە قاينىتاتتى. ئۇنى شور تۇز بىلەن ئېلەشتۈرۈۋەتكەندىن كىيىن، سۈزۈۋېلىپ، توقماق بىلەن لايدەك ئېزەتتى. ئېزىلگەن قوۋزاق بوتقىسىنى ياغاچ تۇڭغا قويۇپ، نوغۇچ بىلەن قوچۇش، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈش قاتارلىق بىر قاتار جەريانلار ئارقىلىق قەغەز بوتقىسى تەييارلايتتى دە، نوگاي بىلەن ئىنچىكە توردىن ياسالغان 40~50 سانتىمېتىرلىق چاسا ئەلگەكنىڭ ئۈستىگە تەكشى يېيىتىپ، كۈن نۇرى بىۋاسىتە چۈشىدىغان يەردە قۇرۇتاتتى.

قەغەز بوتقىسى قۇرىسىلا ھەقىقىي بىر تاختا خوتەن قەغىزى تەييار بولاتتى. نەچچە ئەسىرلەر ئۆتكەن بولسىمۇ، قەغەز ياساش تەرتىپلىرى ۋە قەغەز ياساشقا كېتىدىغان ماتېرىيال-سايىمانلار ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئۆزگەرمەي داۋاملىشىپ كەلدى.

تەكلىماكان گىرۋېكىدىكى خىلۋەت بىر ماكاندا ياشاۋاتقان مەندەك بىر بوۋاي، زامان ئۆتۈش قەدىمىنىڭ تېزلىشىشىگە ئەگىشىپ، ئۆز ۋاقتىدا ئوبدانلا دەۋر سۈرگەن بۇ قەغەزنىڭ بارا-بارا ئىستېمالدىن قالغانلىقىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ قەغەز ياساشتىن ئىبارەت بۇ ئەنئەنىۋىي قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنىڭمۇ بارا-بارا زاۋاللىققا يۈزلىنىپ، يوقىلىش گىردابىغا بىرىپ قالغانلىقىنى بىلىپ تۇرساممۇ، ئۇنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن ئۈزلۈكسىز ئىزدەنمەكتىمەن.

خوتەن قەغىزى ئاتا روھىنىڭ يارقىن بىر نامايەندىسى.

چەت ئەللىك مېھمانلار ئىزدەپ كىلىدۇ، ئۇلار مەندىن بىرمۇنچە ئەھۋال ئىگىلىگەندىن كېيىن، ئۆيلىرىمنى، ھۈنەر جەرياننى سۈرەتكە تارتىپ، سېئىئالغۇغا ئېلىپ، مەن بىلەن، ئۆيىدىكىلەر بىلەن سۈرەتكە چۈشۈپ قىلغىلى قىلىق تاپالماي كېتىشىدۇ. تەرەققىيات قانچىكى تېز بولسا، ئەنئەنىۋىي نەرسىلەرنىڭ قىممىتىمۇ شۇنچە يۇقۇرى بولىدىغان ئوخشايدۇ. ئۆزىمىزنىڭ ئادەملىرىنىڭ ئانچە كارى يوق، چەت ئەللىكلەر مېنىڭ بۇ ھۈنەرمىگە نىمانچە قىلىپ كېتىدىغاندۇ، دەيمەن. ئۇلارنىڭ تىلى تۇرماق، خەنزۇچىنىمۇ تۈزۈك بىلمىگەچكە، گېمىزنى ئوقۇشۇپ بولالماي، بەك قىيىنلىمىز. شۇنداقتىمۇ ئۇلار بار ئاماللار بىلەن مەندىن ئۇنى-بۇنى سوراپ، قەغەزنى ئېغىزىمىزدىن چىققان باھادا سېتىۋېلىشىدۇ.

بىر كۈنى بىر چەت ئەللىك مۇخبىر 10 - 15 ئادەمنى باشلاپ كېلىپ، بۇ ھۈنەرنى ئۈگەنمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى، مۇمكىن بولسا، ئۇلارغا قەغەز ياساش ھۈنەرىمنى ئۈگىتىپ قويۇشىمنى قايتا-قايتا ئۆتۈندى. تېخى يۇقىرى باھادا خېلى جىق قەغەز سېتىۋالدى. مەن بۇ ھۈنەرنى ئۈزۈلۈپ قالماي دەپ، قوشنىلارنىڭ بالىلىرىغا بىكارغا ئۈگىتىپ قويماي دېسەممۇ ھېچكىم ئۈگەنمىگەن ئىدى، ئەمما چەت ئەللىكلەر ھەق تۆلەپ بۇ ھۈنەرنى ئۈگەنمەكچى بولۇۋاتىدۇ.

خوتەن قەغىزى ئۇيغۇرلارنىڭ قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنىڭ شانلىق ئۈلگىسى. ئۇ ئاۋۋال ئەمگەكچان، پاراسەتلىك ئۇيغۇر خەلقىگە تەۋە. شۇڭا، بۇ ھۈنەرنى بىزنىڭ قارا كۆز بالىلىرىمىزغا ئۈگىتىپ، ئۇلارغا مۇراس قالدۇرۇشۇم كېرەك ئىدى.

خوتەن قەغىزى ئادەتتىكى قەغەز سۈپىتىدە ئىشلىتىلگەندىن سىرت، قەدىمكى دەۋردە پۇل بېسىش، ئالىي دەرىجىلىك بېزەكچىلىك، كۈنلۈك ياساش، قەغەز سېۋەت ياساش، دورا ئوراش، يەلپۈگۈچ ياساش قاتارلىقلارنىمۇ ئىشلىتىلگەن ئىكەن.

بۇ قەغەزنىڭ رەڭگى سېرىق، تالاسى ئىنچىكە، ئازراق ئارىلاشمىسى بار، پىششىق، ئىلاستىكىلىقى كۈچلۈك، ئەۋرىشىم، ئاسان يىرتىلمايدىغان، زەھەرسىز، نەملىكىنى سۈمۈرۈشچانلىقى كۈچلۈك بولغاچقا، خەت يازسا تارىمايتتى، ئۆگمەيتتى، ئۆچمەيتتى. ئەگەر سىياھ ياخشى بولسىلا، 1000 يىلدىمۇ خەتنىڭ رەڭگىنى ئۆزگەرتەيتتى، قەغەز چىرىپ كەتمەيتتى.

خوتەن قەغىزى دۇنياغا مىللىي ئۆرپ-ئادەت ۋە مىللىي تۇرمۇشنىڭ پۈتمەس تۈگمەس ھاياتى كۈچىنى تونۇتقاندىن كېيىن، كىشىلەر يۈكسەك ماددىي ئېھتىياج بىلەن قانائەتلىنىپ قالماي، مەنئىي ئېھتىياج ھېسابلانغان ئۆرپ-ئادەت ۋە ئەنئەنىگىمۇ چىن مۇھەببەت بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇپتۇ. كىشىلەر يىلتىزنى ئىزدىگەندەك ئۆزلىرىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنىمۇ ئىزدەيدىغان ئادەت بارلىققا كەپتۇ.

بىر مىللەتنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە، مەدەنىيەت خاسلىقىغا تەۋە بولغان خوتەن قەغىزى قول-ھۈنەرۋەنچىلىكنىڭ قايتىدىن ئۇيغۇسىنى ئېچىپ، يەر شارىدا ئۆزىنىڭ تەسىرىنى شىددەت بىلەن كېڭەيتىشى بالىلارنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىغا بولغان يۈكسەك ھۆرمىتى ۋە چەكسىز مېھىر-مۇھەببىتىنى قوزغايتۇ.

توختى باقى تۇردى بوۋاي قاتتىق تەسىرلىنىپ، كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئالغان ھالدا: «مەن سەممىلىك، سەۋرچانلىق، جاسارەت ۋە جاپاغا تاقابىل تۇرىدىغان داۋاملاشتۇرۇش روھىنىڭ بۇنداق مۆجىزە پەيدا قىلىدىغانلىقىنى خىيالىمغا كەلتۈرمەپتىكەنمەن، ئەمدى چۈشەندىمكى، پەقەت ھەر بىر مىللەت ئۆزىنىڭ ئۆرپ-ئادىتى ۋە ئېسىل ئەنئەنىسىگە ھۆرمەت قىلسىلا، ئاندىن بەختىيار بولالايدىكەن، يۈكسەك مۇۋەپپەقىيەتلەرنىمۇ قولغا كەلتۈرەلەيدىكەن» دەپتۇ.

شۇ كۈنى خوتەن شەھىرىدە توپا ئورنىدا رەڭدار گۈل-چېچەكلەر يىغىپتۇ. بۇ گۈل-چېچەكلەر نىمىشقىدۇر يىلتىزى بىلەن قومۇرۇۋېلىنغان بولۇپ، ئاسماننىڭ قەيرىدىن كەلگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن. بىر ھەپتىدىن كىيىن، رادىئودا تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ يېشىل بوستانلىققا ئايلانغانلىقى، لوپنۇر كۆلىنىڭ قايتىدىن ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلغانلىقى، ئانا دەريا تارىمىنىڭ ھەيۋەتلىك دولقۇنلىرىنىڭ بارغانسېرى ئۇلغىيۋاتقانلىقى خەۋەر قىلىنىپتۇ.

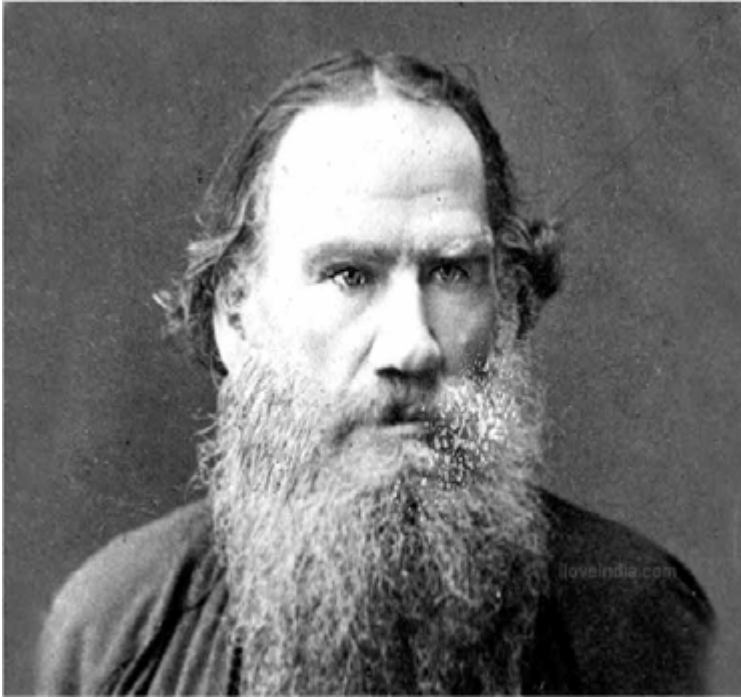
ئاتا دېگەن سۆزنىڭ يەنە ئۆزىنى ئاتا قىلىش، بېغىشلاش دېگەن مەنىسى بار. ئاتا-بوۋىلىرىمىز سەۋرچانلىق بىلەن جاپا-مۇشەققەتكە، خىلمۇخىل ئوڭۇشسىزلىققا بەرداشلىق بېرىپ، بىباھا قول ھۈنەرۋەنچىلىكنىڭ مەھسۇلى بولغان خوتەن قەغىزىنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا مېراس قىلىپ قالدۇرمىغان بولسا، ئۇنىڭ بۈگۈنكى دۇنيادىكى شان-شۆھرىتى نەدە بولاتتى؟

بىردىنبىر ئاتا ھۈنەرى بىلەن يۈز تاپقان توختى باقى تۇردى بوۋاي ناھايىتى توغرا ئېيتىدۇ. ئۇ ئاتا ھۈنەرنىڭ خاسىيىتى بىلەن ياشىدى.

جاھاندا كۈتۈلمىگەن ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ، پۇرسەت تېرىشقانلارغا كۈلۈپ قارايدۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ ئاپتاپ چىققان پەيشەنبە كۈنى مۆجىزە ئاخىرى يۈز بەردى: خوتەن قەغىزى بىردىنبىر دۇنياغا داڭدار تاۋار ماركىسىغا ئايلىنىپ قاپتۇ. رەڭگى سېرىق ئالتۇندەك خوتەن قەغىزى ئىشلەيدىغان غايەت زور ئەنئەنىۋىي قول ھۈنەرۋەنچىلىك كارخانىلىرى قۇرۇلۇپ، تاختا-تاختا خوتەن قەغەزلىرى سودا بازارلىرىنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئېلىپ، تۈركۈم-تۈركۈملەپ سېتىلىپتۇ، ئۇنىڭدىن كۈنلۈك ياكى يەلپۈگۈچ ياسايدىغان كارخانىلارمۇ كەينى-كەينىدىن قۇرۇلۇپتۇ. ھەتتا تاختا-تاختا خوتەن قەغىزىنىڭ پىششىق، ئاسان يىرتىلمايدىغان ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن مودا كىيىم-كېچەكلەر تىكىلىپ بازار تىپىپتۇ. كۆپ قىسىملىق چەتئەل تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدە داڭلىق چولپانلار خوتەن قەغىزىدىن تىكىلگەن يارىشىملىق كىيىم-كېچەكلەرنى كىيىشىپ، خوتەننى دۇنياغا تونۇتۇپتۇ. بۇ چولپانلارنىڭ ئۇچىسىدىكى كىيىملەرنىڭ ئىلھامى بىلەن، كىشىلەر خوتەن قەغىزىدىن تىكىلگەن كىيىملەرنى رەڭدار توي كىيىمى قىلىۋاپتۇ.

ئەڭ مۇھىمى دۇنيادىكى «ئاق بۇلغىنىش» دەپ ئاتالغان يالتىراق خالتا، يالتىراق بويۇملار بىر كۈندىلا ھالاكەتكە يۈزلىنىپتۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا خوتەن قەغىزىدىن يىمەكلىك قاچىلىنىدىغان چوڭ-كىچىك خالتىلار ۋە خوتەن قەغىزىدىن ياسالغان بويۇملار بارلىققا كېلىپتۇ.

ھەققىي بەخت

(ھېكايە)

لېۋ. تولستوي (روسىيە)

دېيىشىدىكەن. ئىلياسنىڭ نۇرغۇن تونۇش-بىلىشلىرى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە دۇنيانىڭ تۆت تەرەپىدىن مېھمانلار كېلىدىكەن. ئىلياس ھەممىسىنى ئوچۇق چىراي بىلەن: — خوش كەلدىڭلار — دەپ قارشى ئالىدىكەن.

مېھمانلارنىڭ كېلىشى بىلەنلا دەرھال بىر ئىككى قوي، ئەگەر كۆپرەك بولسا بىرە بايتالنى سويىدىكەن. ئۇلارنى ناھايىتىمۇ ياخشى مېھمان قىلىدىكەن. مېھمانلارنى قىمىز، ئەتكەنچاي، شەربەت، قوي گۆشلىرى بىلەن غىزالاندۇرىدىكەن.

ئىلياسنىڭ ئىككى ئوغلى، بىر قىزى بار بولۇپ، ئۇلار ھەممىسى تۇرمۇشلۇق بوپتۇ. ئۇلار كەمبەغەل چاغلىرىدا ئىلياس بىلەن بىرلىكتە ئىشلەپتۇ. قويلارنى بېقىپتۇ. كېيىن ئازراق باي بولۇپلا ئىش قىلىشنىڭ ئورنىغا تاماشا قىلىشقا باشلاپتۇ. ھەتتا بىر ئوغلى ھاراقكەش بولۇپ كېتىپتۇ. چوڭ ئوغلى بىر جىدەلدە ئۆلۈپ كېتىپتۇ. كېچىكىنىڭ ئايالى ناھايىتىمۇ تەكەببۇر بىر ئايال ئىكەن. ئىلياس ئۇلارغا كېيىننى ئۆتكۈزەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئايرىۋېتىپتۇ.

بۇنىڭ بىلەن ئىلياسنىڭ بايلىقى بىر ئاز ئازلاپ قاپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەيلا قويلارغا يۇقۇملۇق كېسەل تېكىپ، ئارقا-ئارقىدىن ئۆلۈپ كېتىپتۇ. كېيىنكى يىلى بولسا

بىر زامانلاردا ئۇرۇفا ئېلىدا، ئىلياس ئىسىملىك بىر كىشى ئۆتكەن ئىكەن. ئۇ توي قىلىپ بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن دادىسى ۋاپات بوپتۇ. دادىسىدىن ئۇنىڭغا ئانچە بىر نەرسە مىراس قالماپتۇ، ئىلياسنىڭ ئۇ چاغدا يەتتە بايتىلى، ئىككى كالىسى، يېگىرمە قويى بار ئىكەن.

ئىلياس ئەقىللىق ئادەم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاستا-ئاستا ماللىرى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ.

ئىلياس كەچ يېتىپ، سەھەر تۇرۇپ، كۈن چىقىشتىن تاكى قاراڭغۇ چۈشكۈچە ئايالى شەمشىخان بىلەن بىللە ئىشلەيدىكەن. تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە، يىلدىن-يىلغا ماللىرى كۆپىيىپ، تۇرمۇشى باياشاتچىلىققا تولۇپتۇ. ئىلياس شۇنداق قىلىپ 35 يىلدىن كېيىن نۇرغان مال-دۇنيانىڭ ئىگىسى بولۇپ قاپتۇ.

ئىلياس 200 تۇياق ئات، 155 مۇڭگۈزلۈك ھايۋان، 1200 قوينىڭ ئىگىسى بولۇپ قاپتۇ. پادىچىلار ماللىرىنى باقىدىكەن، خىزمەتكار ئاياللار بايتال، كالا ۋە قويلارنى سېغىپ، ئۇلارنىڭ سۈتلىرىدىن قىمىز، سارماي، سۈزمە قاتارلىق سۈت مەھسۇلاتلىرىنى ياسايدىكەن. ئۆيىنىڭ ئىچى باياشاتچىلىققا تولۇپتۇ.

كىشىلەر ئۇنىڭغا ھەۋەس بىلەن قاراپ: — ماشۇ ئىلياس نېمە دېگەن تەلەيلىك ھە، ھەممە نەرسىسى تەل. ئۆلۈمۈمۇ ئۇنىڭغا ناخشا ئېيتىپ كېلىدىغۇ ھەقىچان، —

ئىلياس بۇ ۋاپادار خوشنىسىغا تەشەككۈر ئىيتىپ، مومىيى بىلەن بىللە مۇھەممەت شاھنىڭ ئائىلىسىگە خىزمەتكار بوپتۇ. بۇ ئىشلار باشتا بوۋاي بىلەن مومايغا بىراز ھار كەپتۇ. «ۋاقىت ھەممە نەرسىنىڭ داۋاسى» دەپ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئىشلار غىمۇ كۆنۈپ قاپتۇ. قولىدىن كېلىشىچە ئىشلەپ ھاياتىنى داۋام قىپتۇ.

مۇھەممەت شاھ ئۇلارنى ئويىگە ئەكىرىۋېلىپ ياخشى قىلغان ئىكەن. چۈنكى ئىلياس بىلەن مومىيى ئۆز ۋاقىتتا ياخشى كۈن كۆرگەن ئىنسانلار بولغانلىقى ئۈچۈن ئىشنىڭ يولىنى ۋە قانداق چاغدا نېمە قىلىشىنى ئوبدان بىلگەچكە ھورۇنلۇق قىلماي پۈتۈن زېھنىنى ئىشقا بېرىپ، بار كۈچى بىلەن ئىشلەپتۇ. مۇھەممەت شاھ شۇنداق ياخشى باياشاتچىلىقتا ئۆتكەن ۋە ناھايىتى يۈز-ئابرويلۇق ئىنسانلارنىڭ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، بەزىدە چوڭقۇر ئۆھ تارتىپ، كۆڭلى يېرىم بولىدىكەن.

بىر كۈنى مۇھەممەت شاھنىڭ ئويىگە يىراق بىر جايدىن ئۇرۇق-تۇققانلىرى مېھماندارچىلىققا كەپتۇ ۋە بۇ مېھماندارچىلىققا مەسجىتنىڭ ئىمامىنىمۇ چاقىرىپتۇ.

مۇھەممەت شاھ ئىلياسقا قويدىن بىرنى ئەكىلىپ سويۇشقا بۇيرۇپتۇ. ئىلياس قوينى سويۇپ، گۆشلىرىنى پۇشۇرۇپ مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ.

مېھمانلار گۆشلەرنى يەپ، چايلىرىنى ئىچىپ، ئوبدان غىزالانغاندىن كېيىن قىمىز ئىچىشكە باشلاپتۇ. مېھمانلار ساھىپخاننىڭ ئۆيىدىكى ئېسىل گېلەملەرنىڭ ئۈستىگە سېلىنغان يۇمشاق كۆرپىلەردە ئولتۇرۇپ، قاچىلارغا تولدۇرۇپ قويۇلغان قىمىزلارنى ئىچكەش پاراڭلىشىۋاتقاندا ئىلياس ئىشكىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپتۇ. مۇھەممەت شاھ ئۇنى كۆرۈپلا، مېھمانلارغا ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ: — ئىشكىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەن ئۇ بوۋاينى كۆردۈڭلارمۇ؟ — دەپتۇ.

مېھمانلاردىن بىرى: — كۆردۈم، بىراق بۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك نېمىسى بار، — دەپتۇ. مۇھەممەت شاھ:

— ھەقىقەتەن ھەيران قالارلىق، بۇ ئادەم بىزنىڭ بۇ يەردىكى ئەڭ باي ئادەم ئىدى، ئىسمى ئىلياس، بەلكىم ئاڭلىغان بولغىنىتىڭلار؟

— ئاڭلىماي قالامتۇق! ئۆزىنى كۆرمىگەن،

قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپتۇ. ئوت-چۆپلەرنىڭ ھەممىسى قۇرۇپ كېتىپ، ھەممە يەرنى قەھەتچىلىك قاپلاپتۇ. بۇ سەۋەپتىن قىش كەلگەندە نۇرغۇن ھايۋانلار ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىپتۇ. زىرائەتلەرنىڭ قالغان قىسمىنى قىرغىزلار ئوغرىلاپ كېتىپتۇ. بۇ سەۋەبتىن ئىلياسنىڭ مال-مۈلكى بارغانسېرى ئازلاپ، ھال-ئەھۋالى ناچارلىشىشقا يۈزلىنىپتۇ. ئىلياسمۇ كۈچىدىن قىلىپ، جىسمانى جەھەتتىن پۈتۈنلەي ئاجىزلاپ كېتىپتۇ.

بوۋاينىڭ نوركا جۇۋىلىرى، قىممەت باھالىق گېلەملەر، ھارۋىلار، ئېسىل ئىگەر-جابدۇقلار، ئاز بىرقىسىم ساق قالغان ھايۋانلار ئىشقىلىپ پۇلغا يارىغۇدەك نەرسىلا بولسا ھەممىسىنى سېتىشقا مەجبۇر قاپتۇ. مۇنداقچە ئىيتقاندا، يانچۇقى قۇپ-قۇرۇق بوپ قاپتۇ. نېمىسى بولسا ھەممىسىنىڭ شۇنداق تېز قولىدىن چىقىپ كەتكەنكىنى، ئىلياس ئۆزىمۇ تۇيمايلا قاپتۇ. پەقەت ئۆزىنىڭ ئۈستى-بېشىدىكى ئەسكى چاپان، قۇلاقچا، ئايىقى ۋە ۋاپادار مومىيى شەمشىخاندىن باشقا ھېچ نەرسىسى قالماپتۇ. شۇنداق كۈنلەردە، ئۆي ئايرىپ چىقىپ كەتكەن ئوغلى يىراق بىر شەھەرگە كۆچۈپ كېتىپتۇ، قىزىمۇ ۋاپات بولۇپ كېتىپتۇ. بوۋاي بىلەن مومايغا ياردەم قىلىدىغان ھېچكىم قالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، مومىيى بىلەن بىرلىكتە باشقىلارغا خىزمەتكار بولماقتىن باشقا ئامال قالماپتۇ. ئىلياس بوۋاينىڭ بىر خوشنىسى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى مۇھەممەت شاھ ئىكەن. مۇھەممەت شاھ بۇ يالغۇز بوۋاي بىلەن مومايغا ئىچ ئاغرىتىپتۇ.

مۇھەممەت شاھنىڭ تۇرمۇشى ئوتتۇرا ھال بولۇپ، كەمبەغەلمۇ ئەمەس بايمۇ ئەمەس، ھالال مېھنىتى بىلەن ياشايدىغان ياخشى بىر ئادەم ئىكەن.

بۇ ئادەم ئىلياسنىڭ بۇرۇنقى مېھماندوسلىقىنىڭ خاتىرىسىنى قىلىپ، ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى ئۇزۇتۇپ:

— ئىلياس، ئايالىڭنى ئېلىپ بىزنىڭكىگە كەل، يازدا قولۇڭدىن كېلىشىچە باغۋەنچىلىك قىلارسەن، قىشتا بولسا ئېغىلدىكى ھايۋانلارنى باقارسەن. شەمشىخان بولسا بايتالارنى سېغىپ، سۈتىدىن بىزگە قىمىز تەييارلار. مەن سىلەرنىڭ ھالىڭلاردىن خەۋەر ئالمەن، قۇرساقتىن ھېچ غەم قىلماڭلار. بىرەنەرسىگە ئېھتىياجىڭلار بولسا ھېچ تارتىنمايلا ماڭا ئۇدۇل دەڭلار — دەپتۇ.

ئاڭلاڭلار. ئايال خەق دېگەن كۆڭلىدە نېمە بولسا ئاغزىدا شۇنى دەيدۇ. بۇ مەسىلىلەر ھەققىدىكى بارلىق ھەقىقەتنى ئۇ ساڭا دەپ بېرىدۇ، - دەپتۇ

مېھمان ئۆينى ئايرىپ تۇرغان پەردە تەرەپكە قاراپ:

- موما، بۇرۇنقى بەخت بىلەن ھازىرقى قىيىنچىلىققا قانداق قارايدۇ؟ - دەپ سوراپتۇ. موماي پەردىنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ:

- مەن سىلەرگە شۇنى دېمەكچىمەنكى، ئېرىم بىلەن 50 يىلدىن بېرى بەخت ئىزدىدۇق، ئەمما بەختنى ھېچ تاپالمىدۇق. ھازىر ئىككى يىلدىن بېرى خىزمەتكارلىق قىلىۋاتىمىز، قول ئىلكىمىزدە ھېچنەرسە يوق، ئەمما ھەقىقىي بەخت دېگەن مانا مۇشۇ ئىكەنتۇق. ئەمدى ھېچنەرسە ئىستىمەيمىز، - دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

مېھمانلار موماينىڭ تەمكىنلىك بىلەن قىلغان بۇ سۆزلىرىگە ھەيران قېلىشىپتۇ. ساھىبخانمۇ ھاڭ- تاڭلا بوپ قاپتۇ. موماي دەل ماشۇ چاغدا ئەھۋالنى كۆرۈش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ، پەردىنى قايرىپتۇ.

موماي قوللىرىنى كۆكسىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ بوۋايغا قارايتۇ، بوۋايمۇ ئۇنىڭغا تەبەسسۇم قىپتۇ. موماي سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

- ھەقىقەتنى سۆزلەۋاتىمەن، چاقچاق قىلغىنىم يوق. يېرىم ئەسىر بويىچە بەخت ئىزدىدۇق، باي چاغلىرىمىزدا ئۇنى تاپالمىدۇق. ھازىر ھېچنەرسىمىز قالمىدى، خىزمەتكار بولۇپ قالدۇق. ئەمما شۇنداق بىر بەختكە ئېرىشتۈككى، بۇنىڭدىن باشقا ياخشى بىر نەرسىنى ئارزۇ قىلمايمىز. مېھمان تېڭىرقاش ئىچىدە:

- خوپ، خازىرقى بۇ بەخت دېگەنلىرى، زادى قانداق بىر بەختتۇ؟

- قانداق دېمەكچىمۇ؟ ماقۇل سۆزلەپ بىرەي. باي چاغلىرىمىزدا بىر سائەتمۇ راھەتنىڭ يۈزىنى كۆرمىدۇق، يا خاتىرجەم ئولتۇرۇپ مۇڭداشمايتتۇق، يا ئۇ دۇنيانى ئويلىمايتتۇق، ياكى ناماز قىلىپ دۇئا قىلمايتتۇق. ئولتۇرۇپ-قوپساق ئىشتىن باشقىنى ئويلىمايتتۇق.

مېھمانلار كەلدىمۇ ئالدىراشچىلىقتا يەنە بىرمۇنچە ئىشلار چىقاتتى. ئۇلارنى قانداق كۈتۈۋېلىشنى بىلمەي قالاتتۇق. بىزنى ئەيىبلەپ يۈرمىسۇن دەپ ئويلاپ، نېمە بىلەن مېھمان

ئەمما نامىنى ئاڭلىغان، نامى پۈتۈن يەرگە تارالغان ئەمەسمىدى، - دەپتۇ ئارىدىن بىرى. مۇھەممەت شاھ:

- ھازىر ھېچنەمىسى قالمىدى. مېنىڭ يېنىمدا ئىشلەۋاتىدۇ، ئايالى بولسا بىزنىڭ بايتالارنى ساغىدۇ.

مېھمانلارنىڭ ھەممىسى تەڭ «ئېسىت- ئېسىت» دەپ ئۆزلىرىنىڭ ئىچىنغانلىق تۇيغۇلىرىنى ئىپادە قىلىشىپتۇ. ئارىدىن بىر مېھمان سۆز ئېلىپ:

- دېمىسىمۇ بۇ بەخت دېگەن نەرسە چاقىپلەكتەك ئايلىنىپ تۇرىدۇ. ئايلىنىۋاتقاندا بىرسى يۇقۇرغا چىقسا، يەنە بىرلىرىنى تۆۋەنگە چۈشىرىدۇ. بوۋاي بەكمۇ ئازاپلانغان بولۇشى مۇمكىن، - دەپتۇ. مۇھەممەت شاھ:

- بىلمەيمەن، مېنىڭ كۆرگىنىمگە ئاساسلانغاندا، ناھايىتى ياخشى كۆرۈندۇ، جىمجىت ئۆز ئىشىنىلا قىلىدۇ. مېھمان:

- ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ باقساق بولارمۇ؟، بىزگە بىراز ئۆز كەچۈرمىشلىرىدىن سۆزلەپ بەرگەن بولسا، - دەپتۇ.

مۇھەممەت شاھ ھەي، ھەي دەپ چىدىرنىڭ ئارقا تەرىپىگە قاراپ ۋارقىراپ: - بوۋاي بۇياققا كەل، ئايالنىڭ بىلەن بىرگە كېلىپ، قىمىز ئىچىڭلار.

ئىلياس، ئايالى بىلەن ئۆي ئىچىگە كىرىپ ئۆي ئىگىسى ۋە مېھمانلار بىلەن سالاملىشىپتۇ ۋە دۇئا قىلىپ بولۇپ، ئىشىكنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئاپتۇ. ئايالى بولسا پەردە ئارقىسىغا ئۆتۈپ، مۇھەممەت شاھنىڭ ئايالىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ.

ئىلياسقا بىر پىيالە قىمىز بېرىپتۇ. ئىلياس ئۇلارغا قايتا يەنە سالام بېرىپ، قىمىزدىن ئازراق ئىچىپ، قاچىنى يەرگە ئاۋايلاپ قويۇپتۇ. مېھمان ئۇنىڭدىن:

- قانداق ئەھۋالنىڭ بوۋاي، بىزگە قاراپ بۇرۇنقى كۈنلىرىڭنى ئەسلاۋاتامسەن؟ ئىچىڭ ئاچچىق بولىدىغاندۇ بەلكىم، بۇرۇن بەختلىك ئىدىڭ، ھازىر بولسا تۇرمۇشتا قىيىنلىقتا قانسەن؟ - دەپ سوراپتۇ.

ئىلياس مېھمانغا بىر قارۋەتكەندىن كېيىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

- سىلەرگە بەخت بىلەن قىيىنچىلىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى دېسەم ھەيران قالسىلەر، بۇلارنى ئايالىمدىن سوراپ، جاۋابىنى ئۇنىڭدىن

خوجايىننىڭ زىيان تارتىپ قالماسلىقى ئۈچۈن تىرىشىش. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئارزۇيىمىز بىلەن قىلىۋاتىمىز. ئىشتىن قايتقىنىمىزدا تاماقلارنىمىز تەييار، چۈش ۋە كەچتە تاماق بار. ئىچىشىمىز قىمىز، يېيىشىمىز گۆشلۈك تاماق، كىيىشىمىز ئىسسىق جۇۋا. پاراڭلىشىش ئۈچۈن، ئۇ دۇنيانى ئويلاش ئۈچۈن، ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن يېتەرلىك ۋاقتىمىز بار. ئەمدى بۇنىڭدىن ئارتۇق نېمە بولسۇن؟ 50 يىلدىن بېرى بەخت ئىزدەپ يۈردۈق، ئەمما ئەمدى تاپتۇق، — دەپتۇ موماي. مېھمانلار موماينىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ھەممىسى كۈلۈشۈپتۇ.

ئىلياس بوۋاي ئاخىرىدا سۆز ئېچىپ: — كۈلمەڭلار قېرىنداشلىرىم، بۇلار مۇنداقلا سۆزلەپ قويۇلغان سۆزلەر ئەمەس. چاقچاقمۇ ئەمەس. بۇ ئىنساننىڭ ھاياتى. بۇرۇن مەنمۇ، ئايالىمۇ ئەخمەق ئىكەنمىز. بايلىقىمىزدىن ئايرىلىدۇق دەپ يىغلاپ-قاخشاپ كېتىپتىمىز. ھازىر ئويلىسام ئاللاھ بىزگە ھەقىقەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىپتۇ. بىز بۇلارنى سىلەرنى كۈلۈپ، كۆڭلىنى ئاچسۇن دەپ ئەمەس، بەلكى سىلەرگە ئىبەرەت بولسۇن دەپ سۆزلىدىق، — دەپتۇ.

بۇ چاغدا ئىمام سۆزگە ئارىلىشىپتۇ ۋە: — بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى بەرھەق. ئىلياس ھەقىقەتنى سۆزلىدى. بۇ سۆزلەر مۇقەددەس كىتاب قۇرئاندىمۇ دېيىلگەن، — دەپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مېھمانلار كۈلۈشتىن توختاپ، ھەممىسى چوڭقۇر تەپەككۈر دېڭىزىغا چۆكۈپتۇ.

تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھەببۇللا ئابلىمىت

ئاتىنىڭ ئالقىشى ئوغۇلغا تەگسە، ئۇنىڭغا شادلىق ھەمراھ بولىدۇ.

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسەھەتلىرى (1001 ھېكمەت» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى

«قاناتلىق پەرىشتە» نىڭ سىرى

زۇلھايات ئۆتكۈر (شۋېتسىيە)

شەھىرىدۇر. پىشامشان بەگلىكى ئەسلىدىكى كىروران بەگلىكى بولۇپ، يىپەك يولىنىڭ مۇھىم ئۆتكۈزۈش يولى بولغاچقا، خەن سۇلالىسى بىلەن ھۇنلار تاللىشىدىغان زېمىن ئىدى. شۇڭا كىروران ئىككى تەرەپتىن ياخشىچاق بولۇش تەدبىرىنى قوللىنىپ ئۆزىنى قوغداپ قېلىشقا ئورۇنغان. كىروران خانىنىڭ ئىككى يۈزلىملىك ھەرىكىتى خەن سۇلالىسىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىغان. بۇنىڭ بىلەن خەن سۇلالىسىنىڭ خانى جاۋ دەپ دېگەن كىشى فۇ جېزىنى ئادەم باشلاپ تۇيدۇرماي كىرىپ كىروران خانىنى ئۆلتۈرگۈزۈپ، ئۆزىنىڭ ئىسمىنى خان قىلىپ بېكىتكەن، ئاستانىنى لوپنۇر كۆلىنىڭ غەربىي قىرغىقى (كىروران قەدىمكى شەھىرىنىڭ ئەتراپى)دىن جەنۇبىي قىرغىقىدىكى مېرەن شەھىرى (يەنى بۈگۈنكى چاقىلىق ناھىيەسىدىكى مېرەن)گە كۆچۈرۈپ، بەگلىك نامىنى پىشامشانغا ئۆزگەرتكەن.

يىپەك يولىدىكى مەۋزىيەت مېرەن قەدىمكى شەھىرى خارابىلىقى لوپنۇر كۆلىنىڭ غەربىي جەنۇبىي ئۇچىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى تەخمىنەن 10 كىۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. چاقىلىق ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىغا تەخمىنەن 80 كىلومېتىر كېلىدىغان قۇم بارخانلىرىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، لوپنۇر كۆلىنىڭ غەربىي شىمال بۇرجىكىگە جايلاشقان كىروران قەدىمكى شەھىرىگە تەخمىنەن 260 كىلومېتىر كېلىدۇ. مېرەن قەدىمكى شەھىرى 2000 يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە بولۇپ، يىپەك يولىدىكى مەۋزىيەت دەپ تەرىپلەنمەكتە. قەدىمكى شەھەر خارابىسى قەدىمكى قەلئە، شەرقىي چوڭ ئىبادەتخانا ۋە غەربىي چوڭ ئىبادەتخانىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىپ تاپقان. مېرەن قەدىمكى شەھىرى قەدىمكى بەگلىك — پىشامشان بەگلىكىنىڭ ئاستانىسى بولغان مېرەن

رەسىمگە قارايدىغان بولساق، گەرچە ئەينى ۋاقىتتا پىشامشان دۆلىتىدىكى بىر بۇددا ئىبادەتخانىسىدا بايقالغان رەسىم بولسىمۇ، لېكىن رەسىمدە غەرىپنىڭ سەنئەت ئامىللىرى ناھايىتى كۈچلۈك، ئەمىسە بۇنىڭ سىرى نېمە؟ رەسىمدە ياش بىر يىگىت بولۇپ، ئۈستىگە بېشىدىن كىيىلىدىغان تۈگمىسىز بىر يەكتەك كىيگەن بولۇپ، ئاددىي ئەمما ناھايىتى سالاپەتلىك ئىدى. چۈشۈرۈۋېتىلگەن بېشىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا بىراز چاچ قويۇلغان، قاشلىرى ئەگىم، يوغان كۆزلىرى ناھايىتى ئىنچىكىلىك بىلەن سىزىلغان بولۇپ، نۇرلۇق ۋە جانلىق ئىدى. كۆز نۇرىنىڭ سىزىلىش ئالاھىدىلىكى ياۋروپا سەنئىتىنى ئەسلىتىدىغان بولۇپ، خۇددى دۇنياغا داڭلىق «مونالزا» ناملىق ماي بويلاق رەسىمدىكى ئايالنىڭ بېقىشىغا ئوخشايدىغان بولۇپ، قايسىلا تەرەپتىن قارىساق شۇ تەرەپكە قاراۋاتقاندا كۆرۈنىدۇ. بۇرنى قاڭشارلىق ۋە ئىلمەكلىك، يۈز شەكلى يۇمۇلاق بولۇپ، ستېرېئولۇق تۈسى كۈچلۈك. مەڭزى بالا چىراي بولۇپ، سۇس ھال رەڭدە ئىدى. ئېغىزى كىچىك بولۇپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. رەسىمنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى سۇس كۆك رەڭلىك بولۇپ، بۇ كۆك ئاسمانغا سىمۋول قىلىنغان. رەسىمدىكى يىگىتنىڭ كەينىدە يوغان بىر جۈپ قانتى بولۇپ، قاناتلارنىڭ ئىچى سۇس سېرىق رەڭدە، تېشى قارا رەڭدە سىزىلغانىدى. ئاۋرېل ستەيىننىڭ مۇلاھىزىسىچە، يىگىتنىڭ بېشىنىڭ 1/3 قىسمى تۇرۇش ھالىتىنىڭ قارشى يۆنىلىشىگە بۇرالغان ھالەتتە بولۇپ، باش شەكلى پۈتۈنلەي غەرىپ ئۇسلۇبى بويىچە سىزىلغان شۇنداقلا غەرىپلىكلەرنىڭ باش شەكلىگە ئوخشايدىغان بولۇپ، بىراز سېمىتىك ئۇسلۇب يەنى خېبرۇ ۋە ئەرەب تەسىرىمۇ بارىدى. رەسىم قارىماققا خۇددى خىرىستىيان دىنى رىۋايەتلىرىدە تەسۋىرلەنگەن قاناتلىق پەرىشتىگە ئوخشايتتى. سىزىلىش ئۇسلۇبى بولسا شۇ دەۋردە يېقىنقى شەرقتە ئەۋج ئالغان يۇنان سەنئىتىگە ئائىت بولۇپ، يۇنان مەدەنىيىتىدىكى مۇھەببەت ئىلاھى ئېروسنىڭ ھېكايىسىدىن ئىلھام ئالغان بولۇشى مۇمكىن دېگەن قاراش شەكىللىنىدۇ. ئېروس رىۋايەتلەردە قاناتلىق ئىلاھ دەپ تەسۋىرلىنىدۇ. ھازىرقى سۈرىيەگە توغرا كېلىدىغان پالمىرا خارابىلىقىدىن تېپىلغان ئادەم بېشى چۈشۈرۈلگەن رەسىملەردىكى كۆزنىڭ سىزىلىش ئۇسلۇبى دەل بۇ مەزىنەدىن تېپىلغان قاناتلىق پەرىشتىنىڭ كۆزىگە ئوخشايدىغان بولۇپ، قارىغۇچىغا تىكىلىپ قاراۋاتقاندا ۋە ئەگەشكەندەك تەسىر بېرىدۇ.

1907 - يىلى ئەنگىلىيەلىك ئارخېئولوگ ئاۋرېل ستەيىن بۇ يەرنى قېزىپ ھەيكەل، تام سىزمىسى قاتارلىق زور بىر تۈركۈم مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئون نەچچە تۈگىگە بېسىپ ئېلىپ كەتكەن. مەن خارابىلىقنىڭ تارىخىي دەۋرى مىلادىيە 4-3 ئەسىرلەرگە توغرا كېلىدۇ. بۇلارنىڭ ئارىسىدا 10 پارچىغا يېقىن «قاناتلىق پەرىشتە» ناملىق تام رەسىمى بايقىلىپ، ھازىر ئەنگىلىيە بۈيۈك برىتانىيە مۇزىيىدا ساقلانماقتا. 1911 - يىلى يەنە ياپونىيە چوڭ جىلغا ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى 3 - قېتىملىق قېدىرىپ تەكشۈرۈش پائالىيىتىدە، ئاساسەن پارچىلىنىپ كەتكەن يەنە بىر دانە «قاناتلىق پەرىشتە» رەسىمىنى بايقايدۇ، بۇ رەسىم ھازىر توكيو دۆلەتلىك مۇزىيىدا ساقلانماقتا.

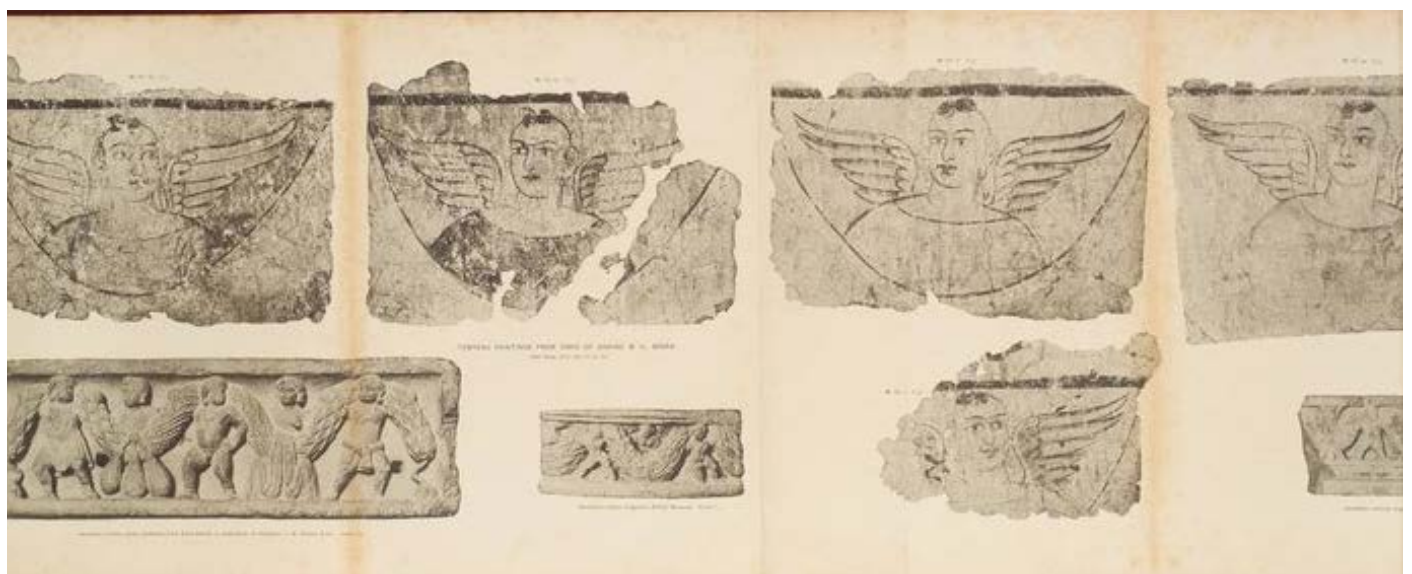

مەزكۇر رەسىم تارىختىن بېرى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىپ مۆجىزە ئەسەر سانىلىپ كەلگەن بولۇپ، رەسىم كۆپ خىل دىنلار ۋە كۆپ خىل مەدەنىيەت ئامىللىرىنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن، يۇقىرى ماھارەت بىلەن سىزىلغان.

ۋە غەربىي ئىران مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلغانلىقىدىن بولسا كېرەك دەپ قىياسلاشقا بولىدۇ. خىرىستىيان، مانىي، زەردۇش، بۇددا ۋە ئىسلام دىنى قاتارلىق دىنلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ زېمىندىن تارقىلىشقا باشلاپ بۇ رايون قەدىمكى دۇنيا مەدەنىيىتى بىر بىرى بىلەن ئۇچراشقان «تۆت كوچا» ئېغىزىغا ئايلانغان.

رەسىم گەرچە بۇددا ئىبادەتخانىسىدا مەۋجۇت بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ بۇددا دىنى بىلەن ئالاقىسى بولماسلىقىمۇ مۇمكىن. ھىندىستاندىكى گاندارا سەنئىتىنىڭمۇ بۇددا دىنىنىڭ مۇقەددەس ئەنئەنىلىرى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋىتى يوق. بۇ خىل قەدىمكى بېزەكچىلىك سەنئىتى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمكى بۇددا دىنى مەدەنىيىتىدە قوللىنىلىپ، كېيىنچە خىتاي قاتارلىق جايلارغا جۈملىدىن يىراق ئاسىياغا تارالغان. مەرەن خارابىلىقىدىن تېپىلغان باشقا رەسىملەردىن يەنە ئىران مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىنىمۇ كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بەزى قول ئىشارەتلىرى، گۈل نۇسخىلىرى، پورتېرىت تەسۋىرى قاتارلىقلاردا قويۇق ئىران مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى مەۋجۇت. «قانائىلىق پەرىشتە» رەسىمى ئۆزگىچە سەنئەت ئالاھىدىلىكى بىلەن بۈگۈنكى كۈندە غەرب ۋە شەرقنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرىشىدا موھىم رول ئوينايدىغان بولۇپ، زېمىنمىزنىڭ تارىختىن بۇيان كۆپ خىل مەدەنىيەت ۋە دىنلارنىڭ تۈگۈنى بولۇپ كەلگەنلىكىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

رەسىمدىكى قانائىلىق پەرىشتە، يۇنان سەنئىتىدىن باشقا يەنە يەنە ھىندى سەنئىتىنىڭ گاندارا ھەيكەلتاراشلىق ئۇسلۇبىدىمۇ مەۋجۇت. بۇ خىل سەنئەت ئۇسلۇبىدىكى ھەيكەللەردە كۆپىنچە رەققاسلار ۋە مۇزىكانتلار قانائىلىق قىلىپ تەسۋىرلىنىدۇ. مەرەن قەدىمىي شەھرىدىكى قانائىلىق رەسىمنىڭ ئىدىپولوگىيەسى ئۈستىدە ئىزدەنمەكچى بولساق، كىلاسسىك مۇھەببەت ئىلاھىدىن ئىبارەت پروتوتىپقا بولغان چوقۇنۇش ۋە ھۈرمەتنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدۇ. ئالدىنقى قىسىمدا رەسىمدە يۇنان سەنئىتىنىڭ ئىزنالىرىنىڭ تەسىرىنى بايان قىلىپ ئۆتتۇق، لېكىن رەسىمدىكى بالا چىراي يىگىت ھېچقانداق بىر خىرىستىيان چېركاۋلىرىدىكى سىزىلغان پەرىشتىلەرگە ئوخشىمايدۇ. ئاددىي كىيىم كېچەكلەر ۋە جىنسىي ھەۋەسنى قوزغاتقۇچى ئامىللاردىن خالىي بالا چىراي قانائىلىق يىگىت ئوبرازىنىڭ يارىتىلىشى غەرب سەنئىتىدە بولمىغان بىر ئالاھىدىلىك بولۇپ، بۇنى شەرق شەنئىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن بولغان دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ. غەربىي ئاسىيادىكى دۆلەتلەرنىڭ كۆپ خىل مەدەنىيەت ۋە كۆپ خىل مەدەنىيەتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقى مەلۇم بولۇپ، خىرىستىيان دىنىنى قوبۇل قىلىشتىن بۇرۇن، زور ئاستىپ دىنى قاتارلىق دىنلارنى قوبۇل قىلغان، تارىم ۋادىسىدىكى بۇ زېمىن تارىختا سودا ۋە دىن مەدەنىيەت تارقاقچۇچى ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپ كەلگەن بولۇپ، مېسوپوتامىيە

مەنبەلەر:

- «Sirindia» - Aurel Stein
- «An Iranian Gesture At Miran» - Carol A. Blomberg

ئارزۇيۇم مېنىڭ

پەرىدە نىياز (گېرمانىيە)

بۇ كۆڭۈل كۈتەر جاناننى نە زامان كېلەر يېتىپ؟
ئۇيقۇسىز ئاتماقتا تاڭلار يولغا تەشنا بېقىپ،
كېرىكىم قاقماس دەقىقە كەتتى كۆز نۇرۇم قېتىپ،
شۇ ۋەسلى گۈزەل نىگارغا يەتمەك ئارزۇيۇم مېنىڭ.

ھەر سەھەر قۇياشقا باقتىم نۇر چېچىپ ئاتقاندا تاڭ،
يۈرىكىم ھەسرەتكە تولدى ئاھ ئۇرۇپ چەكتىم پىغان،
كۆز پېشىم گويىكى چەشمە ياش ئەمەس ئاقماقتا قان،
شۇ ۋەسلى گۈزەل نىگارغا يەتمەك ئارزۇيۇم مېنىڭ.

بىر نەپەس ئالماق قىيىن يۈرىمەن ئېغىر تىنىپ،
ئۇھ” دىسەم ئۇھ، ئۇھ كېلىدۇ ئىچ - ئىچىم دەردتە يېنىپ،
تەقدىرىم كاجمۇ مېنىڭ باقمىدىم يارغا قېنىپ،
شۇ ۋەسلى گۈزەل نىگارغا يەتمەك ئارزۇيۇم مېنىڭ.

سانجىدى ساچىمغا ئاقلار ئاي ئۆتۈپ يىللار ئۆتۈپ،
بەللىرىم ئېگىلدى يادەك دىلبىرىم يارنى كۈتۈپ،
دەرد - ئەلەم ھەسرەتتە ئۆتتۈم ھەر كۈنى ئوغا يۈتۈپ،
شۇ ۋەسلى گۈزەل نىگارغا يەتمەك ئارزۇيۇم مېنىڭ.

ئارىمىز بەكمۇ يىراق توۋلىسام يەتمەس ئۈنۈم،
سارغىيىپ بولدۇم ساماندەك تەلمۈرۈپ ئۆتتى كۈنۈم،
مەن غېرىپ سەرسان دىۋانە تۈگىمەس يۈرەك سۆزۈم.
شۇ ۋەسلى گۈزەل نىگارغا يەتمەك ئارزۇيۇم مېنىڭ.

تاغ ئىگىز توستى يولۇمنى مەن بېرىپ كۆرەي دىسەم،
دېڭىزلار چوڭقۇر پايانسىز سۇ كېچىپ ئۆتەي دىسەم،
قانائىم قىرقىپ كېسىلدى يا ئۇچۇپ كېتەي دىسەم،
شۇ ۋەسلى گۈزەل نىگارغا يەتمەك ئارزۇيۇم مېنىڭ.

ئەپ كېلەر يايىرىم باھارنى مەن باقاي سەھەر تۇرۇپ،
يورۇتار مىسكىن دىلىمنى شان ئېلىپ زەپەر قۇچۇپ،
يولغا سالاي پايانداز گۈل بىلەن كۆڭلۈم سۇنۇپ،
شۇ ۋەسلى گۈزەل نىگارغا يەتمەك ئارزۇيۇم مېنىڭ.

2018 - يىلى 23 - نويابىر.

ئوتتۇز بەش ياش

جاھىد سىدىقى تارانچى (تۈركىيە)

دوستلار بىلەنمۇ ئايرىلدى يوللىرىمىز؛
بارغانچە كۈچىيەر يالغۇزلىقىمىز.

كۆكنىڭ مەن بىلىمگەن رەڭگىمۇ بارمىش!
بەك كەچ بىلدىم تاشنىڭ قاتتىقلىقىنى.
سۇ بوغارمىش ئادەمنى ئوت كۆيدۈرەر!
ھەر يېڭى كۈننىڭ دەرت ئىكەنلىكىنى،
ئىنسان بۇ ياشقا كەلگەندە بىلەرمىش.

بېھى سېرىق، ئانار قىزىل بۇندا كۈز!
ھەر يىلى كۆنۈپ كەتتىم ئاستا-ئاستا.
نېچۈن ئۇچۇپ يۈرەر سامادا قۇشلار!
نەدىن چىقتى بۇ جنازا، ئۆلگەن كىم؟
كۆرگىنىم قانچىنچى پايخان گۈلىستان؟

شۈبھە يوقتۇر ئۆلۈم كېلەر بېشىڭغا.
ئۇخلىدىڭمۇ ئويغانمىقىڭ يوق دېمەك
كىم بىلەر نەدە، قانداق، قانچە ياشتا؟
بىر جايناماز سەلتەنتىڭ بولۇر.
تەخت مىسالى نامازگاھ سۇپىسىدا.

ياش ئوتتۇز بەش، يولنىڭ يېرىمى دېمەك.
«دانىي» دەك ئوتتۇرسىدا بىز ئۆمۈرنىڭ.
تەلۋە ياشلىق چېغىمىزدىكى جەۋھەر،
يالۋۇش، يىلىنىش ئەسقاتماستىن
كۆزىمىز يېشىغا باقماستىن كېتەر.

چېكەمگە ياغقان ئاپئاق قارمۇ نېمە؟
تەڭرىم! مېنىڭمۇ قورۇق باسقان شۇ يۈز؟
كۆزلەر ئاستىدىكى كۆكەرگەن چەمبەر؟
نېچۈن دۈشمەن كەبى باقسەن ماڭا
ئۇزۇن يىللار دوست بىلگەن ئەينەكلەر؟

ئەجەبمۇ ئۆزگەرتەر ئىنساننى زامان!
قايسى رەسىمگە باقسام مەن، مەن ئەمەس:
نەدە ئۇ كۈنلەر، ئىشتىياق، ھاياجان؟
بۇ كۈلەر يۈزلۈك ئادەم مەن ئەمەس
يالغاندۇر غەم-قايغۇسىزلىقىم يالغان.

خام - خىيالغا لىق تولغان سۆيگۈمىز؛
ئەسلىمىسىمۇ ناتونۇش كېلىدۇ بەك.
ھاياتلىق يولىغا تەڭ قەدەم باسقان

تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئۇيغۇرۇللاھ

مەن سېنى سۆيۈپ قالغاندەك

مەھمۇد دەرۋىش (پەلەستىن)

نېمىشقا بۇ سەپەرگە چىقماقچى بولىمىز؟
 كۆزلىرىڭ مېنى دېڭىزدىن ئايرىغان تۇرسا
 قۇملار ئىچىمىزدە يانغان تۇرسا...
 نېمىشقا چىقماقچى بولىمىز؟
 ئېغىزىمىزدىن چىقىرىپمۇ باقمىغان سۆزلەر،
 بىزنى سەرسان قىلغان تۇرسا...
 بارچە ۋەتەن ئەينەك
 بارچە ئەينەكلەر تاش.
 نېمىشقا بۇ سەپەرگە چىقماقچى بولىمىز؟
 بۇ يەردە ئۇلار سېنى ئۆلتۈرگەن تۇرسا
 بۇ يەردە ئۇلار مېنى ئۆلتۈرگەن تۇرسا.
 بۇ يەردە دەريا ۋە جەڭگاھقا شاھىت بولدۇڭ
 دەريا زېرىكمەس
 دەريا زۇۋان سۈرمەس
 دەريا ئازابلانماس
 ھەر كۈنىمىز جەسەتكە تولغان
 ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى مېدالغا تولغان
 بۇ يەردە دەريا توختىغان، ئارىمىزدا
 قاراۋۇل تۇرغان
 ئىككى قىرغاقنى
 يىراق قوشكېزەك دەيدۇ، يېقىندەك
 ئىككى قىرغاق بىزگە يېقىندەك، يىراقتەك، بىزدىن يىراقتەك
 قاراۋۇل بولۇشى كېرەك
 ئاھ! ئارىمىزدا قاراۋۇل بولۇشى كېرەك.
 ئىككى قىرغاقنى ئايرىپ تۇرۇۋاتقان سۇلار
 ئىككى تەننىڭ قېنىغا ئوخشار
 بىز بۇ يەردە ئىككى قىرغاق
 بىز بۇ يەردە ئىككى تەن
 بارچە ۋەتەن ئەينەك
 بارچە ئەينەكلەر تاش.
 نېمىشقا بۇ سەپەرگە چىقماقچى بولىمىز؟
 بارچە تاغلار يوشۇرىنىۋالغاندەك
 مەن سېنى سۆيۈپ قالغاندەك
 فىرانسىيە ئايرۇدىرومى تولۇپ تاشقاندى
 تاۋارلار بىلەن، ئىنسانلار بىلەن.
 بارچە تاۋارلار قانۇنلۇق

مېنىڭ تېنىمدىن بۆلەك
 ئاھ! ئى كۆزلىرىڭنىڭ ئارقىسىدىكى... ئى ۋە تېنىم!
 جەڭگە كىرگەن ئىدىم
 ئىلگىرىلىۋاتقان كەينىمدىن
 دەمەشىق قىلىچىمنى يوقىتىپ قويدۇم قارىلىنىپ
 لايىنى قوغداش بىلەن
 قىلىچىمنىڭ خەلىپىنىڭ تېگى بىلەن كارى يوقتى
 شۇنداقتىمۇ مېنى ئۇلار قارىلىدى...
 ئېسىپ قويۇپ مېنى مۇنارغا
 قايتىپ كېتىشتى
 زىياپەت قەسىرىنى يىغىشتۇرۇماق بولۇپ.
 مەن سېنى راستتىنلا سۆيۈپ قالغاندەك قىلىمەن
 بەللىرىمدە توستۇم شامالنى
 سەن شامال بولدۇڭ، سەن قانات بولدۇڭ
 سېنى يىراق كۆكلەردىن ئىزدىدىم
 چۈشلەرنى ئىجارىگە ئالغاندىم
 - چۈشلەرنىڭ دورايدىغان شەكلى بار -
 ئىختىيارسىز ناخشا ئېيتىمەن
 دەرەختىكى ئات ئۈچۈن
 زېمىننىڭ بىر ئۇچىدا دېڭىز مېنى كەينىمگە قايتۇرۇۋەتتى
 بارچە ۋە تەن ئەينەك
 بارچە ئەينەكلەر تاش.
 نېمىشقا بۇ سەپەرگە چىقماقچى بولىمىز؟
 لەۋلىرىمگە ئەڭ يېقىنسىن
 لەۋگە تەگمەس سۆيۈشتىن ئۇزاق
 مەن سېنى سۆيۈپ قالغاندەك
 تېنىڭنىڭ چوڭ يوللىرىدا قوغلىماقتا مېنى سەپەر
 تېنىڭنىڭ كوچىلىرىدا قورشىماقتا مېنى سەپەر
 سۈكۈتۈمنى لەۋلىرىڭگە تاشلاپ قويمەن
 ئاۋازىمنى دارنىڭ پەلەمپىيىگە
 مەن سېنى سۆيۈپ قالغاندەك
 تېنىڭنىڭ ئاراللىرىغا يوشۇرۇپ قويماقتا مېنى سەپەر
 - بۇ مۇساپىنىڭ قىسقىلىقى كەڭ -
 قاتگۈل قوينىغا يوشۇرۇپ قويماقتا مېنى سەپەر.
 ۋاقتىمنىڭ خەرىتىسىنى قايتۇرۇپ بەر
 بېھۇدە ئۆلۈپ كېتىدىغان جايىمنى بىلەي
 - شېھىتلەرسىز ئۆتتى بىر كۈن -
 ئاۋازىمنىڭ خەرىتىسىنى قايتۇرۇپ بەر
 قىزلار رەسىمىنى سىزىدىغان ناخشىچىنىڭ
 ئاۋازىنى ئۇلار مۇسادىرە قىلىۋالدى
 - شېھىتلەرسىز ئۆتتى بىر كۈن -
 ئىككى بوشلۇق ئارىسىدا ساڭا ۋە سەندە مېڭىپ يۈرىمەن
 كۆرۈپمۇ باقمىغان ئىسپىرىمدىن تۇغۇلىمەن
 جەسىدىمدە ۋە ئايدا ئويناپ يۈرىمەن
 نېمىشقا بۇ سەپەرگە چىقماقچى بولىمىز؟
 بارچە ۋە تەن ئەينەك
 بارچە ئەينەكلەر تاش
 نېمىشقا بۇ سەپەرگە چىقماقچى بولىمىز؟

ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: ئۇيغۇرۇللاھ

شېئىرلار

ئالمىجان مەتقاسم (غەمناكى)

قەلبىمدە ئۆلگەن بىرى بار

بۇ ئىچىمدە ئۆلگەن بىرى بار ،
قەلبىمگە مەن كۆمدۈم بۇ ئاخشام.
قەبرىسىنى ياشتا بويىدىم ،
ۋە بېشىغا تىكتىم بىر تال شام.
زۇلمەت ئىچىدە ئۆتكەن ئۆمرىگە ،
پۇشايماندىن ياسىدىم قەدەھ.
ۋە ئىچىگە قۇيدۇم قېنىمنى ،
ئىچىپ ئۆلدى گۈزەل پەرىشتە.
مەن ھەممىنى كۆمدۈم قەلبىمگە ،
جانانىمنى ، جېنىمنى ھەتتا.
ئۆز تېنىمنى قىلدىم بىر زىندان ،
يىغلىغانچە قالسۇن بۇ دۇنيا.

ئارىلىق

مەن ساڭا بىر كېچە قالغاندا ،
پۈتۈن كەچمىشلەر كەلدى قارشىمغا.
مەن ساڭا بىر ئۆمۈر قالغاندا ،
ھېچكىم يوق ئىدى بۇ دۇنيادا.
ۋىسالغا يەتمەك بولدى قىيىن ،
ئارىلىقىمىز ھەم ئۇزۇن ھەم بېقىن.
بىر پەردە بار بىزگە كىرگەن ،
كۆزلەردە ھەم كەپسىز ئېقىن.
مەن ساڭا بىر كېچە قالغاندا ،
ئۆلۈپ قالمىمەن ۋىسال ئالدىدا.

چوغىگۈل

بۇ قوقاسقا مىلەنگەن كېچەمدە ،
سېنى ئويلىماي دىسەممۇ مۇمكىن بولمىدى.
كۆزلەر ئۇيقۇدىن بىدار
يۈرەككە جۈپ خەنجەر قالدانغان ئىدى.
بىراققا مەندىن چوغ سوراپ كەلگەن قىز
ئاستا - ئاستا كىرمەكتە ئىدى غېرىب خانەمگە
قولنى ئۇزاتتى ، مەندە چوغ يوق
كۈل بولغان كەچمىشىمنى تۇتقۇزدۇم ئاڭا ،
بىر مەجھۇل زۇلمەتكە كىرىپ كەتتۇق
مەن يۇلتۇزغا ئايلىندىم ،
ئۇ بولسا چوغقا.

قەلبىمدىكى غېرىب قەبرىدە

پىچىرلىشىپ يارىنىڭ مەڭزىدە ،
يىپ ئەشمەكتە بىر جۈپ ھازىدار.
مەن ئۆلتۈردۈم بەلكىم ئۆزىمۇ
ئاسماقچى ئۇ يىپنى قىلىپ دار.
ۋىسالغا يېتەلمەي ھەر كۈن ،
سېغىنىشتا چەكتى كۆپ ئازار.
قەلبىمدىكى غېرىب قەبرىدە ،
بىر سۈبھىنىڭ جەسىدى ياتار.

قەلبىمدىكى يالغۇز قەبرىدە ،
بىر سۈبھىنىڭ جەسىتى ياتار.
باشلانمىغان بىر مەسەل كەبى
گۈل تۇتقانچە مۇڭلىنىپ باقار.
ئۆز ئۆزىگە پالانغان تەندە ،
مەن بۇ كېچە ئوتقا ئىنتىزار.
كۈل بولماقچى غېرىب ۋەتەندە ،
كۆيۈپ - كۆيۈپ ھاردى بۇ بىمار.

يېڭى يىل تۇيغۇلىرى

ئالماس ھاجى

قان پۇراپ،
 دەھشەت ئىچىدە،
 قانچە جانلارنى
 ئېلىپ كەتتى كونا يىل.
 يېڭى يىلىدا
 بەرگەن بىر ياشنى،
 تولدۇرۇپ
 مەزلۇملەرنىڭ كۆز يېشىغا،
 ئەلەم ۋە دەرتتە
 يۈرەكلەرنى مۇجۇپ - مۇجۇپ،
 كەتتى يەنە كونا يىل.
 يەنە ئاداشتۇق
 ھىسابىمىزنى توغراقلاپماي،
 قەرز مۇنچاقلىرىنى
 بوينىمىزغا ئېسىپ قويۇپ،
 ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي
 كېتىپ قالدى ئەنە كونا يىل.
 ۋادەرىخا،
 ئەجەپ بولدۇق،
 شۇنچە يىللار ئۆتتى كەتتى،
 تاپالمىدۇق ئۆزىمىزنى،
 يا بىلىمدۇق
 ماڭار توغرا يولمىزنى،
 نەشتەر سانجىپ يۈرەكلەرگە،
 قان چاچرىتىپ يۈزىمىزگە،
 دەھشەت بىلەن
 ئۆتۈپ كەتتى يەنە بۇ يىل.
 يېڭى يىلنى كەلدى دەپ
 باشقىلار
 دۇمباق چالسا،
 چالغۇ سازلاپ،
 خوشلىقىدىن ناخشا ئېيتسا،
 بىزگە ھېچبىر
 يېپىشىمىدى خۇرسەن ھېسار،
 گويا بىزگە
 ھومايغاندەك،
 كۆزگە ئىلماي
 گېدەيگەندەك،
 كىرىپ كەلدى
 غاداينچە يېڭى بىر يىل.
 تۇزاڭ قونغان ئۆمۈتلەرگە،
 ئارزۇلارمۇ چىچەك ئاچماي،

يېڭى يىلنىڭ ھېممىتىدە
 چۈشتى يۈك بوپ يەلكىمىزگە.
 قار بوۋايمۇ
 چىرايىدىن مۇز ياغدۇرۇپ،
 كۆزلىرىنىڭ قۇيرىقىدا
 قاراپ قويدى بىز پەقىرگە.
 «ئاغرىنىمىغىن،
 ھەم قاخشىما،
 يىلىدىن، بىزدىن،
 سوئاللارنى قويغىن ئۆزۈڭگە.
 ئەجدادلىرىڭ شوھرىتى - نامى،
 قالدى تارىخ بەتلىرىدە،
 ساڭا قالسا،
 نىمە يازدىڭ سەن ئۆزۈڭگە؟
 ئەمدى ئەقلىڭ بېشىڭغا كەلسۇن،
 ئەيىپلىمە
 ساڭا پۇرسەت بەرگەن يىللارنى،
 ئەيىپلىمە
 يىغلاپ - قاخشاپ،
 قېرىندىشىڭنى،
 بۇرادىرىڭنى،
 سوئال قويغىن
 ئالدى بىلەن پەقەت ئۆزۈڭگە»
 يەنە بىر كەررە
 ۋادەرىخا
 كەل قېرىنداش ئويىشايلى،
 يېڭى يىلىدا،
 تۈزۈپ يېڭى سەپ،
 بۇزالمىسۇن سەپنى دۈشمەن،
 بۆلەلمىسۇن
 خائىنلارمۇ، ساتقىنلارمۇ،
 شۇچاغ زەپەر
 قۇچاق ئاچار بىزلەرگە.
 سەپەر مۈشكۈل،
 مەنزىل يىراق بولسىمۇ
 يېتەلمەيمىز
 بىز كۆزلىگەن
 نىشانغا ھەم مەخسەتكە،
 ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايراقنى
 تىكلەپ ئانا ۋەتەنگە.
 2019 - يىلى 1 - يانۋار

ھاياتلارغا ئائىت ماقال - تەمسىل ۋە ئىدىيىمىلار

«ئانا تىل» توپىدىكى قېرىنداشلار توپلىغان

- نادانغا قىلىنغان ئەقىدە ، ئېشەككە مۇراببا بەرگەنگە ئوخشاش .
 ئېشەك پۇتى كىرىپ كەتكەن كۆۋرۈكتىن قايتا ئۆتمەس .
 ئېشەك ھاڭرىغان ، داپ داراڭلىغان يەردە يۈرمەك .
 ئېشەك چېغىدا ياتقان يېرىنى سۈيۈرەر .
 ئات ، ئات تەپكەننى ھار ئالماي ، ئېشەك تەپكەننى ھار ئاپتۇ .
 ئات تەپكەن يامانمۇ ؟ ئېشەك ؟
 ئات تايقىچە ئېشەك مەن .
 ئات ئوقۇرى بىلەن ، ئېشەك توقۇمى بىلەن .
 ئىت قاۋار ، كارۋان يۈرەر .
 ئىتنىڭ يۈزىدە تۈكى بار .
 ئىت بىلەن سۆڭەك تالاشقىچە .
 سەھەر ھاۋشىغان ئىتتىن قورق .
 ياخشى ئىت يېرىم مال .
 ئېشەكنىڭ ئۆزى ھارام ، كۈچى ھالال .
 ئېشەك سەمرىسە ئوقۇرغا چېچار .
 ئات ھېرىپ قالسا بىر پىچاق ، ئېشەك ھېرىپ قالسا بىر چۆچەك قوناق .
 ئېشەك كۈل تاپسا ئېغىنار .
 مەن ئالدىرايمەن ماڭغىلى ، ئېشىكىم ئالدىرايدۇ ياتقىلى .
 ھورۇن ئېشەك يۈكنى ئېغىر كۆتۈرەر .
 ئېشەك ئېشەكتىن قالسا قۇلىقىنى كەس .
 تەخەيلەك ئېشەك پاساڭغا يارىماس .
 جاڭگالدا ھاڭرىغان ئېشەك شەھەردە ھاڭرىيالماپتۇ .
 ئۆلەرمەن ئېشەك ئولتۇرۇپ تەپەر .
 خېچىرنىڭ نوچىلىقىنى سايدا كۆر ، تاماشىسىنى لايدا .
 بۆرە قېرىسا ئىتلىقى بار .
 بۆرە بالىسى تاققا قاراپ ھۇۋلار .
 ئون ئىتتىن بىر بۆرە ياخشى .
 ئون ئىتقا يىگۈزگەندىن ، بىر بۆرىگە يىگۈزگەن خوپ .
 ئۆيگە ئوغرى كىرسە ، ئىتنىڭ سىيگۈسى كەپتۇ .
 ئىت گادايدىن قورقىدۇ ، گادا ئىتتىن .
 ياۋ ياقىدىن ئالار ، ئىت ئېتەكتىن .
 ئىت يېنىدا سۆڭەك ياتماس ، سۆڭەك ياتسا بىكار ياتماس .
 ئىت ئىتلىقىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس .
 ئىت كاللىسى تەخسىدە تۇرماس .
 ئىتنى قاۋايدۇ دەپ ئاغزىنى كەسكىلى بولماس .
 ئىتنىڭ ئاغزىغا سۆڭەك تاشلا .
 ئىتنىڭ ساددىلىقىدىن تۈلكە تۈرگە چىقىۋاپتۇ .
 ئىتنىڭ قارغىشى بۆرىگە يۇقماس .

ئىتنىڭ قارغىشىدا پىت ئۆلمەس .
 ئىت ئۇرغۇچىغا ئامراق .
 ئىت ھاۋشىپ - ھاۋشىپ سەھەر ئۇخلار .
 تاسما يىگەن ئىتنىڭ خۇيى ئۆلگۈچە .
 ئىتنى چىشلىمەيدۇ دېمە ، ئاتنى تەپمەيدۇ .
 سىرلىساڭ سىرلىق ئاياق ، سىرلىمىساڭ ئىتقا يالاق .
 ئىت قوغلىسا سۇغا ، يىلان قوغلىسا قۇمغا ، تۆگە قوغلىسا تاققا قاچ .
 بۆرىنى ئايساڭ قويلرىڭغا زىيان .
 بۆرىنىڭ ئاغزى يېسىمۇ قان ، يېمىسىمۇ قان .
 بۆرىنىڭ بالىسى بۆرە .
 بۆرىسى يوق جاڭگال بولماس ، ئوغرىسى يوق يۇرت بولماس .
 بۆرە ھەمرايغا قەست قىلماس ، بۆرىدىن قورققان قوي باقماس .
 بۆرە قېرىسىمۇ قويچىلىكى بار .
 ئېشەككە كۈچۈڭ يەتمىسە ئۇر توقۇمنى .
 ئېشەكنى سورۇنغا باشلىساڭ ئېغلىغا قارايدۇ .
 شاھقا يارىغان بېشىم ، ئېشەككە يارمايتۇ .
 ئاتا كۆرۈپ ئات ئال ، ئانا كۆرۈپ قىز ئال .
 ئاتنەڭ تەپكىنىگە ئېشەك چىدايدۇ ، ئىشەكنەڭ تەپكىنىگە ئات چىدمايدۇ .
 ئات ئايلىنىپ ئوقۇرىنى تاپار .
 ئېشەكنىڭ بىر تال تۈكىنى يۇلغانمۇ يۇلغان !
 ئېشەكنىڭ قوڭىغا ئاپتاپ چۈشسە قولۇڭنى قاقلا !
 ئىت ئۆز قوۋمى بىلەن مەڭگۈ چىقىشالمايدۇ .
 ئىت قورققاننى چىشلەيدۇ .
 ئىت قوغلىسا سۇغا قاچ ، يىلان قوغلىسا قۇمغا قاچ .
 ئىت ئۆز يالىقىدىن قىزغىنار .
 ئىت مۈشۈكنى بۇيرىسا ، مۈشۈك قۇيرىقىنى بۇيرۇپتۇ .
 ئىتنىڭ سۈرى باغلاقتا ، ئادەمنىڭ سۈرى سالماقلىقتا .
 ئىتنىڭ ئۆتكۈرلىكىنى تۈلكە ياققۇرماس .
 ئىت ھۈرەر ، كارۋان يۈرەر . .
 ئىت سەمرىسە ئىگىسىگە قاۋايدۇ .
 ئىت ۋاپا خوتۇن جاپا .
 ئىگىسىنى سېغىنساڭ ، ئىتغا سۆڭەك سال .
 ئىتنىڭ چىش ئاغرىقىغا ، ئېشەك گۆشى دورا بوپتۇ .
 ئىتنىڭ سۆڭەككە قەرزدار ، چاشقاندىن كېپەككە .
 ئىتنىڭ ساددىلىقىدىن ، تۈلكە تۈرگە چىقىۋاپتۇ .
 ئىتنىڭ قارغىشى بۆرىگە يۇقماس .
 ئىتنىڭ قارغىشىغا پىت ئۆلمەس .
 تايىنى باقسا ئات بولار ، بۆرىنى باقسا يات بولار .
 بۆرىنىڭ خىرىس قىلغىنىدىن تۈلكىنىڭ ھىجايغىنى يامان .
 بۆرە يۇڭنى پاختاپىتىپ ، ئورۇقلۇقىنى بىلدۈرمەس .

ماقال - تەمسىللەرنىڭ ئېنگىلىزچە - ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرمىسى

- Dog eat dog world
1. چوڭ بېلىق كىچىك بېلىقنى يەيدىغان (رەزىل) دۇنيا
- Fight like cats and dogs
2. ئىت - مۈشۈكتەك ئۇرۇشۇش
- As weak as a kitten
3. يىڭنە يىگەن ئىتتەك ئاجىز/ئورۇق
- Play cat and mouse with someone
4. مايمۇن ئويۇنى ئويناش
- Rain cats and dogs
5. ئاسماندىن چېلەكلەپ يامغۇر يېغىش
- A wolf dressed in sheep's clothing
6. قوي تېرىسىگە يۆگىنىۋالغان بۆرە
- To throw someone to the wolf
7. بۆرىگە تاشلاپ بېرىش
- wolf down
8. ئاچ قالغان بۆرىدەك ھالەتتە يېيىش
- You can't teach an old dog new tricks
9. سۈت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقار
- Every dog has its way
10. ئۆلمىگەن جاندا ئۈمۈت بار.
- A dog life
11. ئىتنىڭ كۈنىنى كۆرۈش
- Donkey's year
12. ئىت يىلىدىن ئىشەك يىلىگىچە
- get off one's high horse
13. ئاتتىن چۈسسۈمۇ ئىگەردىن چۈشمەس
- !Look before you leap
14. يەتتە ئويلاپ بىر كەس!
- What comes around goes around
15. بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ كەلسە ، ھازىر بوسۇغا ئاتلاپ كەلىدۇ.
- A friend in need is a friend indeed
16. دوستىنىڭ دوسلۇغى بېشىغا كۈن چۈشكەندە بىلىنەر.
- Out of sight, out of mind
17. كۆزدىن يىراق، كۆڭۈلدىن يىراق.
- .Kill two birds with one stone
18. بىر چالمدىكى ئىككى پاختەك سوقۇش.
- Make a long story short
19. ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى / گەپنىڭ پوس كالىسى.
- When pigs fly!
20. ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يېيىش
- to eat like a horse
21. كالىدەك يېيىش
- to work like a dog
22. ئىشەكتەك/كالىدەك ئىشلەش
- the black market
23. قاراڭغۇ بازار
- be in seventh heaven
24. خوشاللىقتىن ئۆزىنى جەننەتتىكىدەك ھىس قىلىش
- Between a rock and a hard place
25. ئىككى تاشنىڭ ئارىسىدا قېلىش
- A leopard can't change its spot
26. قان بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدۇ
- Let the cat out of the bag
27. ئاخشىمى گەپ قىلساڭ قۇلاقنى قۇلاققا ياق، كۈندۈزى گەپ قىلساڭ 4 ئەتراپىڭغا باق.
- Play it by ear
28. كېمىنى سۇنىڭ قىشىغا بېقىپ ھەيدەش، ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرۈش

- When pigs fly
45. خام خيال قىلماق
- Cry crocodile tears
46. ئاغزىدا كۈلكە چاخچاق قويندا پالتا
پىچاق
Not my cup of tea
47. مېنىڭ خىلىم ئەمەس، مېنىڭ لايىقىم ئەمەس
- Don't judge the book by its cover
48. ئادەمنىڭ ھېلىسى ئىچىدە، ھايۋاننىڭ ھېلىسى تېشىدا
- Dogs are man's best friend
49. ئىت ئەرلەرنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى
- You can't teach a new trick to an old dog
50. سەن بىر ئادەمنى ئۆزگەرتەلمەيسەن
- Dog days of summer
51. يازدىكى ئىسسىق كۈنلەر ياكى تونۇردەك ئىسسىق
- In the doghouse
52. ئەر خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى جىدەل ماجرا ياكى ئاتا ئانا بىلەن بالىلار ئوتتۇرىسىدىكى خاپىلىق
- My dogs are barking
53. پۈتۈم ئاگرىۋاتىدۇ
- A doggy bag
54. مېھمانغا بارغان يەردىن بېلىۋالغان زەللە
- Sick as a dog
55. قاتتىق ئاغرىپ قېلىش
- Like a dog with two tails
56. خوشاللىقتىن بېشى ئاسمانغا يېتىش
- Every dog has its tail
57. ھەر قانداق ئادەم ئۆز نۆۋىتىدە تەلەيلىك
- Underdog
58. يېڭىلىپ قېلىش ئىھتىماللىقى كۆپ
- Sleep on it
29. يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس
Back to drawing board
30. نۆلدىن باشلاش
- Don't cry over spilt milk
31. ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات
- Every cloud has a silver lining
32. خاپىلىق بىلەن خوشاللىق قوش كىزەك
- Don't put all your eggs in one basket
33. بېرىدا پولىدۇرۇڭ پولىدۇرۇڭ، يوقىدا قاراپ ئولتۇرۇڭ
- See eye to eye
34. ئىش ئۆملۈكتە كۈچ بىرلىكتە
- Sit on the fence
35. يا گۆش ئەمەس يا بەز ئەمەس
- Steal someone's thunder
36. سۈنى لىتىپ بېلىق تۇتۇش
- Taste your own medicine
37. ئۆتنە جاھان
- What goes around what comes back
38. نېمە تېرىساڭ شۇنى ئالىسەن
- Let sleeping dog lie
39. ئوتنىڭ ئۈستىگە ماي چېچىش
- It takes two to tango
40. چاۋاك ئىككى قولىدىن چىقىدۇ
- hit the nail on the head
41. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى قىلىش
- Hold your horse
42. ئۆزەڭنى بېسىۋال
- Ants in the pants
43. جىددىلىشىش، ياكى ھاياجاندىن سەكرەپ جىم تۇرالماسلىق
- Smell a rat
44. گەپنىڭ تىگىدە گەپ بار

«ئانا تىل» توپىدىن چۇغلۇق، بۇمەريەم، مەلىكىزات قاتارلىقلار تەييارلىغان

ئۇيغۇر رەسسامى مەرۋايىت ھاپىزنىڭ سەنئەت ئەسەرلىرى خەلقئارا كۆرگەزمىدە

MALEREI · GRAFIK · SKULPTUR

MÜNCHENER KÜNSTLERGENOSSENSCHAFT
KÖNIGLICH PRIVILEGIERT 1868

Staatliches Museum Ägyptischer Kunst

Gabelsbergerstraße 35 · 80333 München

8. - 31. März 2019

تالانتلىق ئۇيغۇر رەسسامى مەرۋايىت ھاپىز ئۇيغۇر تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق دۇنياغا تونۇشتۇرۇپ كېلىۋاتقان رەسساملاردىن بىرى بولۇپ، ئەسەرلىرىنىڭ تۇرمۇش پۇرىقى كۈچلۈك، رېئاللىققا يېقىن ۋە يۈكسەك سەنئەت ماھارىتىگە ئىگە.

مەرۋايىت ھاپىز خانىمىڭ ئەسەرلىرىدىن يۇرتىمىزنىڭ مېۋىلىك باغلىرىنى، ئېتىزدا تەر تۆكۈپ كەتمەن چېپىۋاتقان دېھقان تاغىمىزنى، باغلاردا كەچتە تىگىپ ئولتۇرغان ئانىمىزنى ۋە مەھەللە بازىرىدىكى ئاۋات مەنزىرىلەرنى، ھۈنەرۋەن - كاسپىلارنى، مېھرى ئىللىق كوچا - كويلارنى، كىندىك قېنىمىز تۆكۈلگەن توپىلىق يوللارنى، خولۇم - خوشنىلارنىڭ تەسۋىرلىرىنى كۆرگەندەك تەسىراتقا ئىگە بولىمىز. بۇ ئەسەرلەر بىلەن يىراقتىكى ۋە تىنىمىزنى ۋە خەلقىمىزنى سېغىنىش ھېجرانلىرىمىزنى ئورتاقلىشالايمىز. مەرۋايىت ھاپىز ۋە تىنىمىزنىڭ قۇمۇل دىيارىدا تۇغۇلغان بولۇپ، رەسىم كەسپىدە ئالىي مەكتەپ تەربىيەسى ئالغاندىن كېيىن، ئۆز كەسپىدە ناھايىتى يۇقىرى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب يارىتىپ، ئۇستازلارنىڭ قوللىشى ۋە ياخشى باھاسىغا مۇۋەپپەق بولىدۇ. كېيىن كەسپى ھاياتىدا تېخىمۇ يۈكسىلىشىنى كۆزدە تۇتۇپ گېرمانىيەگە جايلىشىدۇ.

چەتئەلگە چىققاندىن كېيىنمۇ، ئۆز تىرىشچانلىقى بىلەن يەنىلا شۇ ۋە تەندە پۇرىغان گۈل - چېچەكلىرىنى، ئاياق ئىزلىرىنى قالدۇرغان

تەكلىماكان قۇملۇقىنى ، ئانىسىنىڭ تەۋرەتكەن بۆشۈكىنى، دادىسى بىلەن بىللە قاتناشقان مەشرەپتىكى ھېپزىلارنى سىزىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. رەسساملارنىڭ ئوزۇقى ۋە ئىلھامى يەنىلا شۇ تۇپراقتىن كەلگەندى. مەرۋايىت خانىم تىرىشىش نەتىجىسىدە گېرمانىيە جەمئىيىتىدىكى رەسساملار ئارىسىدىمۇ تونۇلۇپ، ئەسەرلىرى غۇلغۇلا قوزغاشقا باشلايدۇ ۋە كۆپلىگەن يەرلىك گېزىت-ژۇرناللاردا مەخسۇس سەھىپىلەردە تونۇشتۇرىلىدۇ. رەسساملار يەنە قازاقىستان، تۈركىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىمۇ تەكلىپ بىلەن بىرقانچە قېتىم شەخسىي رەسىم كۆرگەزمىلىرىنى ئېچىپ ئالقىشقا ئېرىشىدۇ ۋە ئۇيغۇرلارنى تونىتىدۇ.

رەسساملار مەرۋايىت ھاپىز ھازىر گېرمانىيە مۇنخېن زامانداش رەسساملار جەمئىيىتى ۋە گېرمانىيە دۆلەتلىك رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى . مۇنخېن زامانداش رەسساملار جەمئىيىتى 1868 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، خانلىق جەمەت ئىمتىيازغا ئىگە.

بۇ كۆرگەزمە 2019 - يىلى 7 - مارتتىن 31 - مارتقىچە مۇنخېن شەھەرلىك مىسسىر سەنئەت مۇزىيىدا ئۆتكۈزۈلدى. بۇ كۆرگەزمىنىڭ 12 كىشىدىن تەشكىل تاپقان مۇتەخەسس گۇرۇپپىسى بولۇپ، ھەر يىلى گېرمانىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى كۆرگەزمىگە ئەسەر قاتناشتۇرۇش ئۈچۈن يوللانغان رەسىملەر ئىچىدىن ئەڭ نادىر ئەسەرلەرنى تاللاپ كۆرگەزمىگە قاتناشتۇرىدۇ.

رەسساملار مەرۋايىت ھاپىز خانىم 2005 - يىلى «قۇياش، ئىنسان ۋە زېمىن» ۋە «قەدىمىي كوچا» ناملىق ئەسىرى بىلەن بۇ جەمئىيەتكە تونۇلغان بولۇپ، شۇندىن ئېتىۋارەن كۆپ قېتىم رەسىم كۆرگەزمىلىرىگە ئەسەرلىرىنى قاتناشتۇرۇپ ۋە ھەر يىلى نەشر قىلىنىدىغان رەسىم كاتالوگىدىن ئورۇن ئېلىپ كەلمەكتە.

رەسساملار مەرۋايىت خانىمنىڭ ئەسەرلىرى ھەر ۋاقىتتىكىدە كۆرگەزمىدە كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئالاھىدە تارتتى ۋە يۇقىرى باھالارغا ئېرىشتى.

رەسساملار ئۆزىنىڭ ئىجادىي ھاياتىنى مۇنۇ جۈملىلەرگە يىغىنچاقلايدۇ: سەنئەت - روھ، سۆيگۈ ۋە ھېجران.

نەۋباھار (شېۋېتسىيە)

كۆرگەزمىدىن خاتىرە سۈرەتلەر، 2019 - يىلى مۇنخېن، گېرمانىيە.

قازاقستاندا ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن «باھار قايتىدۇ» ناملىق پائالىيەت ئۆتكۈزۈلدى

قازاقستاننىڭ چىلەك ناھىيىسىدە 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مەشھۇر ئۇيغۇر شائىرى ئابدۇمېجىت دۆلەتوۋنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلانغان «باھار قايتىدۇ» ناملىق شېئىرىيەت فېستىۋالى ئۆتكۈزۈلدى. بۇ يىل شائىرنىڭ 70 يىللىق تەۋەللىۋىتى بولغانلىقى ئۈچۈن، خاتىرىلەش پائالىيىتىگە ئالاھىدە تەييارلىق قىلىپ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزى، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەلىك بىلىم بۆلۈمى، «ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنى قوللاش» فوندى، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزى ۋە چىلەك يېزىسىدىكى ئا. روزىباقىيەۋ نامىدىكى مەكتەپنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى ۋە قوللاپ - قۇۋەتلىشى بىلەن ئېلىپ بېرىلدى. پائالىيەت چىلەك يېزىسىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە تەنتەنىلىك ۋە قىزغىن كەيپىياتتا ئۆتكۈزۈلدى. خاتىرىلەشكە قاتناشقۇچىلار ئالدى بىلەن شائىرنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلدى ۋە مەرھۇمنىڭ روھى ئۈچۈن قۇرئان ئوقۇپ دۇئا قىلدى. ئوقۇغۇچىلار شائىرگە بولغان ھۆرمىتى ۋە سېغىنىشىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن شائىرنىڭ قەبرىسىگە گۈللەر قويدى.

پائالىيەتكە قاتناشقۇچىلار چىلەك يېزىلىق مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ ئالدىدا ماھىر سازەندە ئابدۇسەمەت ۋاسىلوۋنىڭ باشچىلىقىدىكى ناغرىچىلار تەرىپىدىن داغدۇغىلىق كۈتۈۋېلىندى. پائالىيەت ئا. روزىباقىيەۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتىپنىڭ ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىيات مۇئەللىمى نادىرا تەيىپوۋا شائىرنىڭ تەرجىمھالى، پائالىيىتى ۋە ئىجادىيىتىنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، چىلەك يېزىسى ئوكرۇگى ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى مادى بەكتاسوۋقا ئېچىلىش نۇتقى سۆزلىدى.

قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى جەمىشەت روزاھۇنوۋ، جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ئەرشات ئاسمەتوۋ، ج. ئۇ. ئە. م. ئالمۇتا شەھەرلىك شۆبىسىنىڭ رەئىسى ئابايدۇللام جاپپاروۋ، يازغۇچى گۈلبەھرەم ھوشائەۋا، «ۋارى» ئەدەبىي - ئىجادىي بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى ۋېلىيام مولوتوۋ ۋە باشقىلار ئا. دۆلەتوۋ ھەققىدە ئەسلىمىلىرىنى بايان قىلدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن «ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنى قوللاش» فوندىنىڭ مۇدىرى، فىلولوگىيە پەنلىرى دوكتورى، پروفېسسور ئالمىجان تىلىۋالدى فېستىۋالغا تەييارلىق قىلىش جەريانى ھەققىدە توختالدى پائالىيەتنى قوللىغان ھەممەيلەنگە مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى.

بۇ قېتىمقى يىغىنغا، مەخسۇس ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار يازغان ئەدەبىي ئەسەرلەر دىن 52 ئەسەر تاللىنىپ، پائالىيەت جەريانىدا ئەسەرلىرى تاللانغان ئوقۇغۇچىلار ئۆز ئەسەرلىرىنى مېھمانلار ئالدىدا ئوقۇپ ئۆتتى ۋە باھالاش ھەيئىتىنىڭ قارارى بويىچە ئەڭ ياخشى ئەسەرلەر مۇكاپاتلاندى.

ئابدۇمېجىت ۋارىسئوغلى ئابدۇللايېۋ (قازاقستان)

پائالىيەتتىن كۆرۈنۈشلەر.

«تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ كىرىل ھەرپلىك نۇسخىسى تۇنجى قېتىم قازاقستاندا نەشر قىلىندى

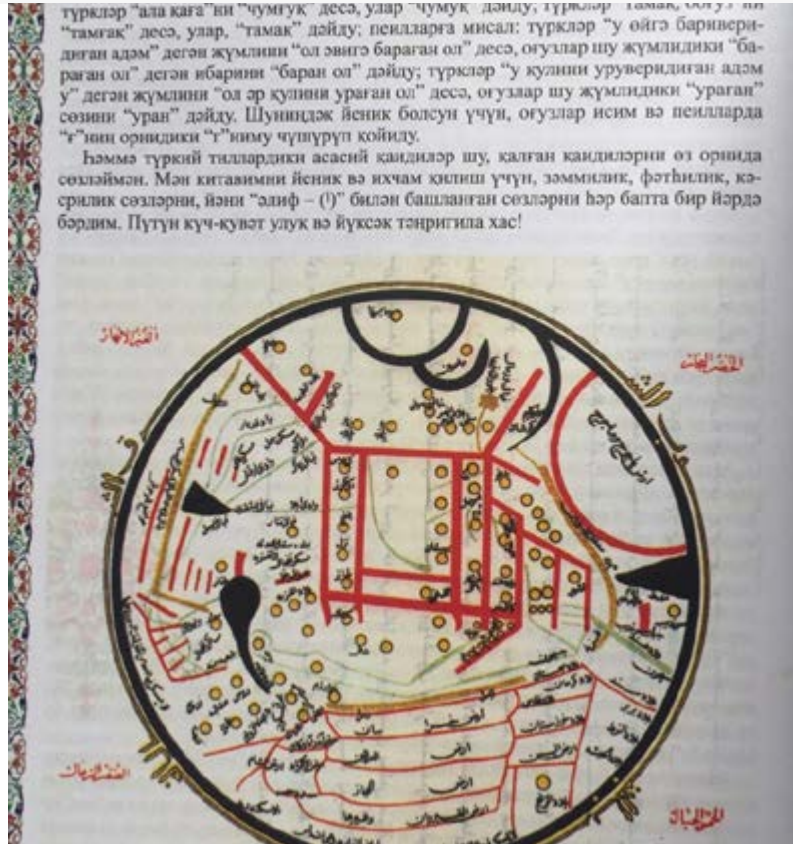
نەچچە مىڭ يىللىق ئۇزۇن تارىخىي جەريان داۋامىدا دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ھەر قايسى دەۋرلىرىدە سانسىزلىغان ماددىي ۋە مەدەنىي بايلىقلارنى يارىتىپ، ئۆزىنىڭ ئاجايىپ كەشپىياتلىرى بىلەن دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ يۈكسىلىشىدە ناھايىتى زور رول ئوينىغان ئەمگەكچان، ئىجتىكار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ XI ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ تىلشۇناس ئالىمى، مۇتەپەككۈرى، مەشھۇر جامائەت ئەربابى مەھمۇد قەشقەرى ياراتقان ئالەمشۇمۇل تۆھپىلەرنىڭ بىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دۇر. مەھمۇد قەشقەرى پۈتكۈل تۈركىي خەلقلەرنىڭ تىللىرىنى توپلاپ يېزىپ چىققان بۇ شاھانە ئەسەر تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان بارلىق خەلقلەر ئۈچۈن ئورتاق تېپىلماس بايلىق. تۈركىي تىللارنىڭ مۇجەسسسىمى بولغان «تۈركىي تىللار دىۋانى» نى پەقەتلا «تىل لۇغىتى» دەپلا قارىساق ھەرگىز بولمايدۇ. ئۇ تۈركشۇناسلىق ۋە سېلىشتۇرما ئەدەبىيات ساھەسى بويىچە تارىختا ئەڭ بۇرۇن يېزىلغان، ئىلىم-پەننىڭ ھەممە تارماقلىرىغا مۇناسىۋەتلىك كەڭ دائىرىلىك ئۇقۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قامۇس، ئىلىم-پەن ساھاسىدە ئاز ئۇچرايدىغان زور ھەجىملىك يېگانە ئىلمىي ئەمگەك بولۇپ، ئىلمىي قىممىتى تەڭداشسىز ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ نامايەندىسى بولغان.

2018 - يىلى ئالمۇتىدا دۇنيا تۈركولوگىيە ساھاسىدىكى بۇ يېگانە گۆھەر «تۈركىي تىللار دىۋانى» تۇنجى

قېتىم كىرىل ھەرىپى بىلەن ئۇيغۇر تىلىدا نەشىر قىلىندى. مەزكۇر ئەسەرنى كىرىل ھەرىپىدە ئۇيغۇر تىلىدا نەشىرگە تەييارلىغان مىللىي مەدەنىيەتنىڭ جانكۆيەرى سادىقجان ھاجىم يۇنۇسوۋ بولۇپ، ساخاۋەتلىك ئىنسان سابت ھاجىم يۇسۇپوۋنىڭ خىراجىتى بىلەن نەشىر قىلىنىپ، ئوقۇرمەنلەرگە ھەقسىز تارقىتىلدى.

ئانا ۋە تىنىمىزدا ئەرەب يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا نەشىر قىلىنغان ئۇيغۇر تارىخى، مىللىي مەدەنىيەتتىكى، تىلى، ئەدەبىيات-سەنئىتى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، ئېتنوگرافىيە، قائىدە-يوسۇنلىرى ۋە دىنىمىزغا ئائىت 40 تىن ئوشۇق ئەسەرلەرنى كىرىل ھەرىپىدە ئۇيغۇر تىلىدا نەشىرگە تەييارلىغان. ئوقۇرمەنلەر، جۈملىدىن تىلشۇناس ئالىملارنىڭ پايدىلىنىشىغا تەۋسىيە قىلغان سادىقجان ھاجىم يۇنۇسوۋ، خەلقىمىزگە يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» ئەسەرىنىڭ نەسرىي يەشمىسىنىڭ كىرىل يېزىقىدىكى ئۇيغۇر تىلىدىكى نەشرىنى سۇنماقچى.

مۇنەۋەر يۇنۇسوۋا (قازاقىستان)

قازاقىستان «مىر» نەشرىياتىدا نەشىر قىلىنىپ تارقىتىلدى.

كىتابىنى نەشىرگە تەييارلىغۇچى: ھۆرمەتلىك سادىقجان يۇنۇسوۋ ئاكا (81 ياش)

ئاپتورى: گۈلنار ئىمام
 تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر: ئابدۇۋەلى ئايۇپ
 ئابدۇلئەھەد. خەندان
 كوررېكتور: ئابدۇلئەھەد. خەندان
 مۇقاۋا لايىھەلىگۈچى: ئىلمىنۇر ئەفۋان
 بەت لايىھەلىگۈچىلەر: گۈلنار ئىمام
 نىجات ئۈمىدۋار

تاشئالما ئانا تىل دەرسخانىسى نەشر قىلىپ تارقاتتى.

TEL: 0047-94297933

www.tashalma.com

E-mail: anantil@tashalma.com

بىلىنغىنار باسمىچىلىقىدا بېسىلدى.

2018-يىلى 8-ئاي 1-نەشرى

باللارنىڭ ئۆلچەملىك «ئېلىپبە» سى

نورۇبېگىيە تاشئالما ئانا تىل دەرسخانىسى ئوقۇتقۇچىسى گۈلنار ئىمام تەرىپىدىن تۈزۈلگەن «ئېلىپبە» كىتابى، 2018-يىلى 8-ئايدا نەشر قىلىندى. بۇ ئېلىپبە چەتئەلدە ۋە ۋەتەن ئىچىدە نەشر قىلىنغان ئېلىپبەلەرگە ھەمدە 2016-يىلىدىن بېرى ئانا تىل تور دەرسلىرىگە قاتناشقان ئاتا-ئانىلار ۋە ئانا تىل ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئىجابىي پىكىرلىرىگە ھۆرمەت قىلغان ئاساستا تۈزۈپ چىقىلغان. ئېلىپبە كىتابى غەرب ۋە شەرقنىڭ پىداگوگىكا پىرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇن بولۇپ، ئوقۇش يېشىدىكى باللارنىڭ قوبۇل قىلىش سەۋىيەسىگە ماس كېلىدۇ.

ئېلىپبە كىتابى ئۇيغۇر تىلىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىگە ئاساسەن، قەدەممۇ-قەدەم ئەڭ ئاددىي بولغان مەزمۇنلاردىن باشلىنىپ چوڭقۇرلىشىپ بارىدۇ. بۇ جەريانلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاۋۇش ئوقۇمى، ھەرپلەرنى تونۇش، بوغۇم قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كىتابتىكى ھەرپلەر ۋە شەكىللەر باللار ۋە تونۇشلۇق بولغان كونكرېت شەيئەلەرنىڭ رەسىملىرىدىن تۈزۈلگەن بولۇپ، كىتاب باللارنى تۈرلۈك رەڭ دۇنياسىغا باشلاپ كىرىدۇ. باللارنىڭ ئاسان ئەستە تۇتۇۋېلىشىنى مەقسەد قىلغان ھالدا، كىتابقا كىرگۈزۈلگەن تىلى ئاددىي ۋە ئىخچام. بۇنىڭدىن سىرت تارىخىي قەھرىمانلىرىمىز ھەققىدە يېزىلغان قىسقا تېكىستلەر ئارقىلىق باللارنىڭ مىللىي روھىنى ئويغىتىشنى نىشان قىلغان.

كىتاب نەشر قىلىنغاندىن كېيىن ئانا تىل مەكتەپلىرىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىپ، باللارنىڭ ساۋات چىقىرىش سۈرئىتىدە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىشلەر بولدى. مەكتەپ ۋە ئائىلىلەردە «ئېلىپبە» كىتابى باللارنىڭ ياخشى دوستى بولۇپ كەلمەكتە. كىتاب نورۇبېگىيە دۆلەتلىك كۈتۈپخانىسىدىمۇ ساقلانماقتا.

32 ھەرپنىڭ پەسلى

— سۆيۈملۈك بالىلارغا ھەدىيە

32 ھەرپنىڭ پەسلى 32 Harfin Mevsimi

ئاپتورى:
مۇيەسسەر ئابدۇلئەھەد (خەندان)

لايىھەلىگۈچى:
مۇھەممەد ئىمىن نۇرىدىن

Yazar
Muyesser ABDULEHED (Hendan)

İç Tasarım
Muhammed Emin NURETTİN

Baskı & Cilt
Rumi Matbaa
Maltepe Mh. Fazılpaşa Cd. No:8 Topkapı / İst.
Tel +90 212 612 71 72 Sertifika No: 35259

2019 - يىلى فېۋرال
ISBN: 978-605-7558-50-3

«32 ھەرپنىڭ پەسلى» _ ھەرپلەرنىڭ ھېكمەت خەزىنىسى

1933 - يىلى غۇلجىنىڭ قازانچى مەھەللىسىدە ئايخان ئانا قۇرغان يېتىم بالىلار ئۈچۈن سالدۇرغان «غۇلجا خەيرىيەت مەكتىپى»، خەلق ئارىسىدا «ئايخان مەكتىپى» دەپ ئاتالغان. ئايخان ئانىمىزنىڭ ئىز باسارلىرىدىن بولغان تۈركىيەدىكى «ئايخان» تىل تەربىيەلەش مەركىزىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن بىرى خەندان مۇئەللىم تەييارلىغان «32 ھەرپنىڭ پەسلى» ناملىق كىتاب 2019 - يىلى 2 - ئايدا ئىستانبۇلدا نەشرىدىن چىقتى. بۇ كىتاب تۈزۈلۈش جەھەتتە ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئۇسلۇبقا ئىگە بولۇپ، خەندان مۇئەللىمنىڭ دەرسلىك خاتىرىسى سۈپىتىدە يېزىلغان. كىتابنىڭ مەزمۇنى 5-11 ياشقىچە بولغان بالىلارغا ئۇيغۇر تىلى ئۆگىتىشنى ئاساسلىق تېمىسى قىلغان. كىتابتا، ئوقۇغۇچىلارغا ئانا تىلنى توغرا سۆزلەش، يېزىش ۋە ئوقۇشنى ئۆگىتىش جەريانى ناھايىتى تەپسىلىي بايان قىلىنغان بولۇپ، كىتابتا مۇئەللىم بىلەن بالىلار شۇنداقلا بالىلار ئارىسىدىكى سەمىمىي سۆھبەتلەرمۇ ئورۇن ئالدى. كىتابنى ئوقۇۋاتقان ۋاقىتىمىزدا ئۆزىمىزنى خۇددى شۇ دەرسكە قاتنىشىۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرىدۇ. ئوقۇغۇچىلارغا تىل ئۆگىتىشتىن سىرت يەنە رەسىم سىزىش، قول ھۈنەرۋەنچىلىك قاتارلىق ماھارەتلەرنى قول سېلىپ ئىشلەپ، بالىلارنىڭ ئىجتىھاتچانلىق قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتە ئىجابىي رول ئوينايدۇ. كىتابقا كىرگۈزۈلگەن تارىخىي شەخسلەر ۋە تارىخىي مىراسلىرىمىز ھەققىدىكى مەزمۇنلار بالىلارنىڭ بۇ ھەقتىكى چۈشەنچىسىنى ئاشۇرۇپ، مىللىي روھىنى ئورغۇتۇشتا تەشەببۇسكارلىق رولىنى ئوينايدۇ.

«32 ھەرپنىڭ پەسلى» ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى ئوقۇتۇشىدا مەكتەپ ۋە ئائىلەلەردە «ئېلىپبە» كىتابىدىن كېيىن قوللىنىشقا ماس كېلىدىغان بولۇپ، كىتاب مەنبەسى كەمچىل بولۇشتەك مەسىلىنى ھەل قىلىشتا ياردەمچى بولۇپ كەلمەكتە.

ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە

ئابدۇۋەلى ئايۇپ

مەن بۇ كىتاپتىكى يازمىلىرىمدا ھاياتىمىزدىكى مۇرەككەپ كۆرۈنگەن ھادىسىلەرنىڭ تەركىپلىرىگە نەزەر سالدىم ۋە ھىس قىلغانلىرىمنى سىلەرگە قىسنىدىم. بىزنى بىزلەشتۈرگەن تارىخنىڭ گام پارلاق، گام قاراڭغۇ بەتلەرنى ۋارقىلىدىم. كەلگۈسىمىزنىڭ مەشئەللىرى بولغان بالىلار ھەققىدە ئويلىنىدىم. تەپەككۈرىمىزغا چاپلاشقان چاپاق ۋە رودىپايلىرىنى ئايرىپ چىقاي دەپ ئىزدەندىم. ھۆرلۈك سەپىرى تەپەككۈرىمىزنى بوغۇچلىغان تۇزاقلىرىنى پاقلاشتىن باشلىنىدۇ دەپ ئىشىنىپ قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

بۇ ماقالىلەرنىڭ 2017. يىلى 5. ئايغىچە بولغان قىسمى پۈتۈنلەي ۋەتەندىكى ئوقۇرمەنلەرنى كۆزلەپ يېزىلغانلىقى ئۈچۈن، بەزى سۆز- ئىبارە ۋە جۈملىلەردە مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلارغا مەقبۇل بولمايدىغان تەرەپلىرى بولۇشى مۇمكىن. ئەيۇ قىلىنغاي!

«ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە» بىزگە بىر كارتىنا ياراتتى

«ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە»، ئاپتورى ئابدۇۋەلى ئايۇپ. بۇ كىتابقا جەمئىي 66 ماقالە كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، مۇتلەق كۆپ قىسمى ئاپتورنىڭ تۈركىيەدە ئۆزى يولۇقتۇرغان، گۇۋاھچى بولغان ۋە بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئىجتىمائىي ۋەقەلەرگە ئاساسەن يېزىلغان. ماقالىلار ئاساسەن بۇرۇن نۇرغۇنلىغان ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا ئېلان قىلىنغان بولۇپ، شۇ ماقالىلار ئىچىدىن بەزى ماقالىلار تاللىنىپ كىتابلاشتۇرۇلۇپ، 2018 - يىلى ئىستانبۇلدا نەشر قىلىنغان. كىتابتا ئېلان قىلىنغان ماقالىلارنى مەزمۇن جەھەتتىن بىر نەچچە تۈرگە بۆلۈش مۇمكىن.

بىرىنچى تۈركۈمدىكىلەر بولسا، ۋەتەندىكى ئوقۇرمەنلەر ئۈچۈن تۈركىيە ھەققىدە ئۇچۇر بېرىش خاراكتىرىگە ئىگە. مەسىلەن، تۈركىيەدە تىجارەت قىلماقچى بولغانلار ئۈچۈن « تۈركىيەدە شىركەتنى قانداق قۇرىمىز؟» ناملىق ماقالىدە، ئىگىلىك تىكلەش پىلانى بولغانلار ئۈچۈن ئۇچۇر بېرىلگەن. تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە تەتقىقاتى ھەققىدە يېزىلغان «تۈرك مەتبۇئاتلىرىدا ئۇيغۇر ئاۋازى» ناملىق ماقالىسىدە، ئۇيغۇرچىدىن تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنغان ئۇيغۇرچە ئەسەرلەر ھەققىدە تەپسىلىي چۈشەنچە بېرىلگەن. «ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر تۈركىيەدە» ناملىق ماقالىدە، تۈركىيە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئالىمى، شائىر ۋە سۆيۈملۈك پەرزەنتى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ھەققىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي پائالىيەتلەر چۈشەندۈرۈلگەن. « ئىستانبۇلدىكى قەشقەر دەرگاھى» ناملىق ماقالىدە، بۇنىڭدىن 250 يىل بۇرۇن تۈركىيەگە كېلىپ ياشىغان قەشقەرلىك شائىر ئابدۇللا ئەپەندى ۋە ئىلىم ئاشىقى ئابدۇللا ئەپەندى تەرىپىدىن ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن بىنا قىلىنغان دەرگاھ تونۇشتۇرۇلغان.

ئىككىنچى تۈردىكى ماقالىلەردە ، تۈركىيە ۋە چەتئەللەردىكى بەزى ئادەتلەر بىلەن ۋەتەنمىزدىكى ئادەتلەر سېلىشتۇرۇلغان. سېلىشتۇرما نەتىجىسىدە ئاپتور ئۆزىنىڭ شەخسىي كۆز قارىشى ۋە يەكۈنلىرىنى يازغان مەسىلەن، «ئۇيغۇرلاردا يوق ئۈچ غەلەت»، « يۈز يىلدىن بۇيانقى شىۋىتلار ۋە ئۇيغۇرلار»، «مىللەتلەشكەن تۈركلەر ۋە يېرىم يولدىكى ئۇيغۇرلار» قاتارلىقلار.

ئۈچىنچى تۈردىكى ماقالىلار بولسا تۈركىيە جەمئىيىتى ھەققىدىكى تېمىلار بولۇپ « ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە»،

«تۈركىيەنىڭ كۈچى» ۋە «تۈركىيەدە داربە ۋە شەرققە بۇرۇلۇش» قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. تۆتىنچى تۈردىكىلىرى بولسا، ئاپتونىمىڭ تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلار مەسلىسى ھەققىدە ئېلىپ بېرىلغان بەزى خىزمەتلەرگە بولغان ئىجابىي ۋە سەلبىي كۆز قارىشى ۋە تەكلىپ پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. مەسىلەن، «تۈركىيەدە كىملىر ئوقۇپ كىم ئاشتى» ناملىق ماقالىدا تۈركىيەدىكى مۇكاپاتلىق ئوقۇش ھەققىدە تەپسىلىي مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلگەن. بۇلاردىن باشقا مىللىتىمىزدىكى بەزى ناتوغرا ئىللەتلەرنى كىنايە ئۇسۇلى ئارقىلىق تەنقىد قىلىدۇ. مەسىلەن، «تۈركىيەدىكى ئىككى ئايرىلماسلىق» ناملىق ماقالىدە، ئانا تىلىمىزنى بۇزۇپ ئىشلىتىشكە بولغان نارازىلىقنى بايان قىلىدۇ.

ماقاللار ئەمەلىي مەسلىلەرنى ئاساس قىلىپ يېزىلغانلىقى ئۈچۈن تەربىيەۋىي ئەھمىيىتى ۋە قايىل قىلىش كۈچى ناھايىتى كۈچلۈك. كىتابقا كىرگۈزۈلگەن ماقالىلارنىڭ ھەر بىرى، مۇستەقىل ۋە ئايرىم مەسلىلەر ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزىدۇ. بولۇپمۇ تۈركىيەدىكى بەزى ئەھۋاللارنى ۋى زىددىيەتلەرنى توغرا چۈشۈنۈش ۋە ئۆز ئەھۋالىمىزغا قاراپ قانداق توغرا تەتبىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

«تەپەككۈر ۋە تۇزاق» تىن تەپەككۈر جەۋھەرلىرى

«تەپەككۈر ۋە تۇزاق» ناملىق بۇ كىتاب ئابدۇۋەلى ئايۇپنىڭ 2018 - يىلى ئىستانبۇلدا نەشر قىلدۇرغان ئىككىنچى ماقالىلار توپلىمى بولۇپ، بۇ كىتابقا 60 ماقالە كىرگۈزۈلگەن. ماقالىلارنىڭ ھەممىسى ئاساسەن ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا ئېلان قىلىنغان بولۇپ، بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ماقالىلار مەزمۇن جەھەتتىن ئاساسەن مۇھاكىمە خاراكتىرلىك بولۇپ ئىلمىي پاكىتلارغا ئاساسەن ئاپتور ئۆز كۆز قارىشىنى ۋە يەكۈنلىرىنى يازغان. يەكۈنلىرى ئارقىلىق ئەدەبىي ئىجادىيەت، تارىخىي ماتېرىياللار، ئۆرپ-ئادەت، مىللىي مائارىپ ساھەسىدە قىممەتلىك پىكىرلىرىنى ئىزاھلىغان.

«ئالتۇن كەشنى ئوقۇپ» ناملىق ماقالىدا، ئاپتور بۇ رومانغا بولغان تەسىراتىنى يازىدۇ ۋە مۇنۇ جۈملىلەر بىلەن باشلايدۇ: «ئوقۇرمەننىڭ بىر كىتابىنى ئوقۇش جەريانى ئەمەلىيەتتى ئۆزىدە بار بىلىم، مەلۇمات ۋە ئەسلىملىرىنى قايتا جانلاندۇرۇش جەريانى بولىدىكەن. «ئالتۇن كەش» نى ئوقۇپ ئۆزۈم ئوقۇغان كىتابلاردىكى ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچى، ئەكسىل ئىنقىلاپچى ئاتىلىپ تۇتۇلۇپ جاپا چەككەن يازغۇچى، ئۆلىما، رەھبەر ۋە مۇتەخەسسسلەر شۇنداقلا شېھىت بولغان قەھرىمانلار بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىمىدىن ئۆتتى...»

«ئۇستاز ماڭغان ئۇيغۇرلۇق يولى» ناملىق ماقالىسىدا ئۇستاز مرسۇلتان ئوسمانوفنىڭ ھاياتى ۋە ئىلمىي ئىجادىتى تەپسىلىي يېزىلغان بولسا، «ئىلھام توختى كىم ئۈچۈن قەھرىمان» ناملىق ماقالىسى بىلەن ئىلھام توختى ھەققىدىكى بەزى ئاساسسىز پىكىرلەرگە رەددىيە بەرگەن. «مۇھاجىرەتتىكى بالىلار ۋە شېئىرلار» ناملىق كەڭ ھەجىملىك ماقالىدا بالىلارنىڭ ئانا تىلىنى توغرا ئۆگىنىش ۋە ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتىنى يېتىشتۈرۈشتە، قوشاق ۋە مىساللار بىلەن چۈشەندۈرۈلگەن بولسا، «ھېكايەتتىن تۇغۇلغان تارىخ» ناملىق ماقالىدا، ئىلمىي تەتقىقاتلاردا پايدىلىنىش مەنبەلىرىنىڭ ئەستايىدىللىق بىلەن ئىزدىنىش كېرەكلىكى، تارىخىي رومانلاردا بايان قىلىنغان ۋەقەلەرنىڭ ئىشەنچلىك بولمايدىغانلىقى ۋە كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاقسۆزەتنىڭ بەكمۇ ئېغىر بولغانلىقى پاكىتلار بىلەن كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

«ئابدۇخالق ئۇيغۇرنىڭ جەدىدچىلىك يولى» ناملىق ماقالىسىدا، تەتقىقاتچىلار ئارىسىدا ئومۇملاشقان «ئۇيغۇرلاردا مىللىي ئاڭ 1921 - يىلى تاشكەنتتە ئېچىلغان يىغىندا شەكىللەنگەن» دېگەن سەپسەتنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىدۇ ۋە 1911 - يىلى «ئۇيغۇر بالاسى» تەخەللۇسى بىلەن شېئىر يازغان نەزەر خوجا

ئۇيغۇر يار يۈرۈشلۈك كىتابلىرى

2

ئۇيغۇر يار يۈرۈشلۈك كىتابلىرى-2

كىتاب ئىسمى : تەپەككۈر ۋە تۇزاق
 ئاپتورى : ئابدۇۋەلى ئايۇپ
 تەھرىرى : باتۇر قاراخانلى
 كوررېكتورى : باتۇر قاراخانلى

ئۇيغۇر يار بىلەن ئالاقىلىشىڭ:

تور بېكەت:

www.uyghuryar.org

ئىلخەت:

uyghuryar123@gmail.com

تەپەككۈر ۋە تۇزاق

ئابدۇۋەلى ئايۇپ

ئابدۇسەمەتنى پاكىت قىلىپ كۆرسىتىدۇ.

«قەشقەردە ئوردا، جامە ۋە بازار» ناملىق ماقالىدا، قاراخانلارنىڭ پايتەختى قەشقەرنىڭ شەھەر قۇرۇلشى ئانالىز قىلىنغان. ھېيتگاھ جامە ۋە ئەتراپىغا جايلاشقان ئوردا ئالدى ۋە خام بازىرى بىلەن بىرلىكتە ئۈچبۇلۇڭ شەكىللەندۈرىدۇ. تارىختىن بېرى پۈت تېرەپ تۇرغان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى مۇشۇ ئۈچ ئاساسلىق ئېلىمىنتلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ توغرا ھەل قىلىنىشى دەپ يەكۈنلەيدۇ. يەنى تىجارەت، ھاكىمىيەت ۋە مەنەۋىيىتىنى بىر-بىرىگە زىتلاشتۇرماي ماسلاشتۇرۇلغانلىقى بايان قىلىنغان. ماقالىدە يەنە ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت ۋە تۇڭگانلار ئۆزئارا سېلىشتۇرۇلۇپ، تىبەتلەرنىڭ تىجارەت جەھەتتىن يېتەرسىزلىكىنى، تۇڭگانلارنىڭ بولسا خىتاي مەدەنىيىتى تەسىرىدە بەك ئاجىز قالغانلىقى بايان قىلىنغان. ئۇيغۇرلارنىڭ بولسا تارىختىن بېرى كەلگەن تىجارەت قىلىش قابىلىيىتىنى تېخىچە ساقلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى مىساللار بىلەن چۈشەندۈرگەن. مەسىلەن پۇل ئالماشتۇرۇش سودىسىنى خىتايدا تۇنجى قېتىم ئۇيغۇرلار باشلاپ بەرگەن. ھازىرمۇ ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ كۈلتۈر جەھەتتىن ئەڭ باي مىللەتلەردىن بىرى ئىكەنلىكى قەيت قىلىنغان.

بۇلاردىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئىجتىمائىي مەسىلىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ماقالىلار بېرىلگەن بولۇپ، كىتابنىڭ تىلى ئاممىباپ ۋە چۈشىنىشلىك.

قەدىناس دوستلار

تىككۈچى قىزلار

چالغۇ ئەسۋابلىرى بازىرى

ساقىراش